

ION CLOPOTEL

Redactorul-șef al SOCIETĂȚII DE MÂINE

REVOLUȚIA DIN 1918
ȘI UNIREA ARDEALULUI CU ROMÂNIA

— Premiul „Scotus Viator” al Astei —

Liceul german de Stat Timișoara

Don. No. _____

Inv. gen. No. _____ Valoare _____

Inv. spec. Cap. _____ cl. _____ Gr. _____ No. _____

Editura revistei

SOCIETATEA DE MÂINE

Cluj, 1926

De acelaș autor :

1. Antologia scriitorilor români dela 1821 încoace. Arad 1917. 4 volume în biblioteca „Sămănătorul“.
2. Frământările unui an (1918). Sibiu 1919.
3. Lupta pentru democrație în România dela actul Unirii încoace. Editura „Gaz. Transilvaniei“, Brașov, 1921.
4. Două săptămâni în Cehoslovacia. Ed. „Societatea de Măine“, Cluj 1926. Lei 50.
5. Criza democrației în România. Ed. „Societatea de Măine“, Cluj, 1926. Lei 50.
6. Direcția realismului social-economic (anchete sociografice în Munții Apuseni). Editura „Societatea de Măine“. Cluj 1926 Lei 40.
7. Revoluția din 1918 și Unirea Ardealului cu România. Cluj 1926. Editura „Societatea de Măine“. Lei 100.

ION CLOPOȚEL

Redactorul-șef al SOCIETĂȚII DE MÂINE

Cop. IV B. 106. Gr. IV 437.

SII 69

REVOLUȚIA DIN 1918

ȘI

UNIREA ARDEALULUI CU ROMÂNIA

— Premiul Scotus Viator al Astei —			
Liceul german de la Timișoara			
Bon. No.	_____	Anul	_____
Inv. gen. No.	_____	Valoare	_____
Inv. spec. Cap.	_____	cl.	_____
Gr.	_____	No.	95

Editura revistei
SOCIETATEA DE MÂINE
CLUJ, 1926

450.143

9(498.4), 1918"

ION OLOGET

PROTESTANT CHURCH OF MAINE

REVENUE TAX 1918

UNION ARCADE CHURCH OF MAINE

CLUB 1922
PROTESTANT CHURCH OF MAINE
CLUB 1922

Decrepitudinea monarhiei habsburgice

Statul usurpator, statul-instrument de înavuțire a unora și sărăcire a altora, statul-Dumnezeu care întreținea o clasă de guvernanți și oameni bogați și închidea drumurile progresului și ierarhiei sociale pentru milioane de „supuși”, această fantastică, subredă și decrepită construcție a istoriei trebuia să cadă odată. Dreptul la o viață mai omenească a celor mulți trebuia să triumfe în cele din urmă. Cum statul-polițist se înarmase atât de bine, era nevoie de eforturi nemaipomenite ca să fie dat la pământ. În ajutorul ideii trebuiau aduse mijloace materiale puternice. O cotitură favorabilă a istoriei a oferit ideii posibilitățile materiale de a înlătura statul autocrat și intolerant.

Democrațiile lumii au fost atacate brusc de oligarhia puterilor centrale. Din ciocnirea violentă a ieșit înfrânt acela care era mai slab înarmat din punctul de vedere al moralității și dreptății. Războiul a aruncat o lumină intensă asupra stărilor interne insuportabile din monarhia dualistă dela Dunăre și monarhia absolutistă a lui Wilhelm al II-lea, și transformarea nu se putea face decât cu sacrificarea tipului de stat de până aci, ceea ce echivala cu o prăbușire a lumii vechi.

O lege implacabilă a progresului a guvernat procesul cel mare la care asistăm de atâtea ani încoace. În sensul acestei legi omenească tinde către o unitate, către o coordonare armonică a aspectelor tot mai diverse; curentul acesta de continuă amplificare se vedește cu atât mai multă intensitate și eficacitate cu cât posibilitățile tehnice de circulație sunt mai multe; invențiunile sporesc neconținut; se înmulțesc mijloacele de răspândire a ideilor, experiențelor; monarhia habsburgică avea aspectele unei societăți închise, izolate, ce cu greu se mai putea menține într-o epocă înaintată de egalitate și libertate cetățenească, deci vrând-nevrând trebuia să se adapteze și ea formelor noi ale societății,

forme deja de o vârstă înaintată aiurea, ori să piară. În sensul acestei legi stabilite de sociologul René Worms, unitatea nu însemnează sacrificarea părților, dimpotrivă concomitent cu curentul amplificator este un alt curent diversificator ce crează noi grupuri sociale, trezește imbolduri pentru noi așezăminte, astfel că avem o înmulțire a aspectelor civilizației. Din armonizarea acțiunii celor două curente răsare lumina. Cu cât mai numeroase vor fi diviziunile și în mai perfectă concordanță cu năzuințele comune umane, cu atât și gradul civilizației este mai înalt¹⁾.

Incapacitatea de adaptație la necesitățile umanității și regimul strâmt de diriguire internă, de administrare cu favoruri a dreptății publice, erau motivele pentru cari trebuia să se dărâme arbitrară alcătuire de stat a monarhiei dunărene.

— Se umpluse paharul suferințelor. Guvernele dela Budapesta și Viena nu se sinchisiau de una din cele mai importante probleme cari tulburau pacea lumii, problema naționalităților. Caracteristica erei moderne este tocmai trezirea la conștiință a popoarelor. Principiul național fusese demult proclamat și realizat aiurea, ca un principiu categoric de dreptate socială. El trebuia să aducă forma cea nouă a regenerării Europei, pentruca să se infiripeze structurile sociale interne reclamate de ideile democratice, cărora nu li se mai poate opune nici o rezistență. Aplicând legea lui Worms am putea spune că ideia democratică reprezintă unitatea, iar ideia națională este generatoarea nouilor așezări de progres, prin diferențierea socială.

Dealtfel atât de mult se întârziase cu rezolvirea problemei vitale, încât după Otto Bauer, soluția chestiei naționalităților nu se mai putea da decât cu sfărâmarea însăși a imperiului habsburgic. (Die Nationalitätenfr. u. d. Sozialdem. Wien 1924, p. X).

Chiar în timpul războiului mondial, sistemul de dominare și strivire a naționalităților nu numai că n'a încetat, dar cu o oarbă neprevădere a continuat până la maximul mijloacelor de cari dispunea, pentru a le despoia succesiv și de ultimele fărâməturi de drepturi din epoca absolutismului ce a urmat revoluției dela 1848. Amețiți de gloria efemeră câștigată pe fronturile de luptă, îndrumătorii destinelor Ungariei credeau că a sosit momentul să atingă cele două ținte finale ale politicei lor: să su-

¹⁾ René Worms: *Philosophie des sciences sociales*, vol. III, Paris Giard et Cie 1920, p. 11 și pp. 279 et seqq.

prime complet naționalitățile zidind pe ruinele lor viitorul marelui „națiunii maghiare omogene” și „statului maghiar unitar”, iar în afară să-și câștige complecta independență față de Austria.

În anii 1917 și 1918 guvernele ungurești lucrau de zor la realizarea grabnică și completă a aspirațiilor lor. Cu concursul parlamentului „omogen”, s'a început legiferarea cea mai absurdă ce se putea imagina, căci ea însemna suspendarea drepturilor cetățenești. Și într'un timp când aproape 600.000 soldați erau smulși dela vatra căminurilor românești din Ardeal ca să-și dea viața pentru biruința împăratului...

Și cele patru milioane de Români din Ardeal, Banat și Țara Ungurească nu puteau face nimic. Lamura țărănimii era mobilizată din bună vreme, sângera pe toate fronturile sub steag strein, pentru scopuri streine, și ceea ce constituia elementul tragic al situației era chiar faptul că în mod indirect ea contribuia la nimicirea existenței propriului nostru popor: cu cât statul maghiar ieșea mai victorios, cu atât se înmulțiau și mijloacele materiale și șansele ca politica sa să se înlăptuiască. Cine nu-și dedea seama de toate acestea? Însă nu exista mijloc de protest! În parlament nu se putea vorbi, căci reprezentanților minoritari nu li se dedea cuvântul, presa de acasă aproape nu mai exista, adunările politice nu erau îngăduite peste tot, ori erau împrăștiate cu jandarmii, instituțiile culturale erau puse sub control, în definitiv nu exista domeniu de activitate publică în care să nu fie suspendată libertatea înlăptuirii și siguranța zilei de mâine. În același timp însă toate cadrele de armată din țară, „hinterlandul”, erau umplute cu soldați maghiari. Sunt caracteristice presupunerile de domeniu public că 50% din ostașii unguri erau acasă, reținuți parte ca mobilizați pe loc în administrație, îndeosebi la poștă și căi ferate, parte pentru celelalte servicii de pază internă.

Închegarea elementului românesc, risipit pe meleagurile atâtor împărății deosebite, într'o singură unitate de stat este o veche năzuință. Mulți au căutat pe vremuri să dea expresie unei asemenea preocupări. Ba unul dintre voievozii români, Mihai Viteazul, a realizat-o fulgerător. Fascinanta dără de lumină lăsată de Mihai a influențat covârșitor chiar pe un principe al Ardealului, pe Gavril Bethlen, care se visa domn al tuturor românilor trecuți la protestantism. Problema se punea astfel: sau românii vechiului regat vor fi determinați de frații lor ardeleni să se uniască cu

ei în forma unei confederații sub sceptrul habsburgic, sau românii ardeleni, la o întorsătură proprie a evenimentelor, vor fi eliberați de către românii regatului liber. Tertius non datur, adică o rezolvire integrală de o mai lungă durată a problemei nu era altfel posibilă, căci nu se putea vorbi decât de soluții vremelnice, dictate de oportunismul împrejurărilor. Astfel este văzută problema și de un scriitor german, fost ministru de finanțe al Austriei, d. F. Kleinwaechter²⁾. Talentatul bărbat politic și scriitor Aurel C. Popovici a pus în mod genial problema: Die Vereinigten Staaten von Gross-Österreich, statele federalizate ale Austriei mari, în vederea realizării unității naționale prin îmbucătățirea și strâmtorarea Ungariei, căci Ungaria constituia formidabilul obstacol în calea țintei politice a românilor³⁾. Lipsiau condițiunile unei răzvrătiri. Și dacă s'ar fi încercat o mișcare revoluționară, ea ar fi fost expusă să se vadă repede sufocată, pentrucă nu se putea recurge în apropiere la sprijinul nimănui, nici al regatului român liber. O acțiune iredentistă se putea ușor susține, dar n'avea nici o rațiune în fața realității brutale. Desigur că regatul român, dacă s'ar fi simțit în stare să ducă un războiu încontra Austro-Ungariei, putea cu înlesnire găsi pretextul s'o facă, însă configurația de atunci a forțelor europene, nu era prielnică unei asemenea întreprinderi și ar fi însemnat o hazardare primejdioasă. Au preferat să tacă și cei subjugați și cei liberi, pregătindu-se în tăcere și înțelegându-se din priviri, așteptând o răspântie favorabilă a istoriei pentru a avea îndrăsneala să vorbască tare și să procedeze cu toată greutatea la împlinirea unității naționale.

Gravitația ardelenilor către vechiul regat și tendința vechiului regat de a elibera Ardealul s'au întâlnit în clipa istorică a prăbușirii monarhiei austro-ungare, pentruca unitatea națională să se pecetluiască în mod indisolubil în cea mai desăvârșită aspirație: a independenței de stat.

²⁾ Fr. Kleinwaechter: *Der Untergang der Oesterreichisch-ungarischen Monarchie*, Leipzig, Köhler, 1920. „...entweder ziehen die Rumänen der Monarchie ihre Stammesgenossen im Reiche an sich, oder sie werden von den Reichsrumänen angezogen“, p. 167.

³⁾ Foarte prețioasă este cartea lui Aurel C. Popovici apărută în franțuzește: *La Question roumaine en Transylvanie et en Hongrie*, care aruncă lumină vie asupra problemei. Payot, Paris. 1918.

Merită să fie relevate paginile contelui Czernin⁴⁾ cu privire la problema românească. Iată aci conținutul lor concentrat: Arhiducele Francisc Ferdinand a simțit că chestiunea Ardealului stă ca un bloc mare între Viena și București și că îndată ce acest bloc ar fi înlăturat s'ar schimba situația, iar alianța dintre România și imperiul habsburgic ar fi reală. Nici regele Carol n'a avut, niciodată, curajul de a face ca alianța să fie dată publicității și pragmatizată, adică ratificată de către parlamentul român, astfel că ea era „un petec de hârtie fără conținut” (inhaltloser Fetzen Papier).

Chiar și contele Czernin face remarcă justă că adevăratul obstacol pe care l-a sesizat în timpul sondărilor sale ca ministru plenipotențiar la București, în calea unei apropieri de România, este însăși problema românismului integral (die grossrumaenische Frage). Românismul unit, putea intra în imperiul austriac după modelul Bavariei în Germania, chiar și după opinia lui Nicolae Filipescu. Însă toate aceste tendințe s'au izbit de rezistența dârză a contelui Tisza (leider scheiterte dieser Gedanke schon in seinem allerersten Stadium in dem schroffsten und schärfsten Widerstand Tisas).⁵⁾ Austriacii erau gata să acorde concesiuni teritoriale în Ungaria și Titu Maiorescu numai în acest caz ar fi fost înduplecat să constituie un guvern declarat pentru puterile centrale, însă toate încercările au eșuat din cauza atitudinii dârze a Ungariei.⁶⁾ Un trimis al lui Czernin la Tisza pentru tratative în această direcție a fost primit cu toate rezervele. Tisza i-a remis o scrisoare în care afirma, că oricine va încerca să smulgă Ungariei un metru patrat de pământ, va fi împușcat⁷⁾ (wer immer es versuchen sollte, auch nur einen Quadratmeter ungarischen Bodens zu nehmen, auf den wird geschossen). Ungaria și constituția sa, apoi dualismul au fost unele din cauzele dezastrului în timpul războiului. Peste tot, contele Czernin constată următoarele consecințe ale politicii ungurești: a alimentat divergențele sârbești, a făcut imposibilă o alianță cu România, a susținut în timpul războiului blocada foamei în contra Austriei, a împiedecat orice reformă internă și a destrămat frontul „în urma egoismului strâmt și mărginit al lui Károlyi”. Reproșurilor făcute de

⁴⁾ Ottokar Czernin: *Im Weltkrieg*, Berlin, Ullstein 1919.

⁵⁾ Czernin, pp. 106—107.

⁶⁾ pp. 127, 139.

⁷⁾ p. 140.

Czernin unui ungur, acesta a răspuns că: trebuie să recunoască cel puțin atâtă că poate fi sigur de Ungaria, căci ea este legată de Austria, — la ceea ce Czernin a reflectat că este adevărat, însă legătura aceasta este ca o piatră de moară atârnată de grumazul unuia care se scufundă⁹⁾.

Dar contele Ștefan Tisza a dus o politică egal de consecventă, pentru asigurarea dominației și influenței covârșitoare a ungurimei asupra destinului monarhiei, și în ceea ce privește pe slavii din sud și pe poloni. Otto Bauer destăinuiește controversa Hötendorf-Tisza: cel dintâiu doria anexarea Serbiei, cestălalt însă se opunea căci „die maghiarische Herrenklasse wollte die Annexion Serbiens nicht; sie verstand, dass solche Vermehrung der südslawischen Untertanen Habsburgs unvermeidlich den Trialismus herbeigeführt und damit Ungarn vom Meer getrennt, Ungarns Machtstellung innerhalb des Reiches geschwächt hätte“. (Die österreichische Revolution, Wien 1923, p. 15). Tot Otto Bauer insistă la altă pagină a aceleiaș lucrări (p. 44) asupra opoziției ferme a contelui Tisza față de o soluție de federalizare a monarhiei cu o Polonie independentă: „ein dritter gleichberechtigter Staat innerhalb der Habsburgermonarchie hätte den ungarischen Einfluss geschmälert“.

Austria dădea cu mult mai puțină dovadă de vitalitate, decât să fi fost capabilă să se scuture de povara enormă a Ungariei. Insuș Francisc Ferdinand dacă ar fi trăit, n'ar fi putut înfrânge cerbia maghiară. În mod fatal Austria era târîtă în prăpastie de oligarhia maghiară tenace și atotputernică. În prezența mea d. dr. Vaida-Voevod propunea d-lui Funder, directorul ziarului creștin-social Reichspost din Viena, să activeze o politică de renunțare la Ardeal, deci de sacrificare a ungurilor (în 1916, înainte de intrarea armatei române în război), însă dr. Funder schiță un semn de întrebare, ca și când ar fi spus, că cercurile conducătoare ale Austriei sunt cu mult mai nehotărâte, decât să-și bată capul cu un plan de luptă contra lui Tisza...

Ungurii și austriacii au plătit scump, dar meritat, ignoranța în politica față de naționalități. Îndeosebi dela dualism încoace, ei au ținut pe români în robia întunericului, i-au stânjenit în năzuințele lor de progres, le-au închis toate porțile instituțiilor de cultură și lumină, le-au exploatat brațele muncii răbdurii, pen-

⁹⁾ Czernin, pp. 187—188.

truca din produsul milioanelor de umili și incuți însă îndărătnici lucrători ai agrului, să ridice sfidătoarele lor fortărețe de civilizație și huzur, să dea naștere claselor sociale compuse din oameni bogați ai comerțului și industriei, să desăvârșască un vast aparat administrativ care să țină ordinea, să înfrângă în leagăn orice încercare de răzvrătire, să încaseze dijele dela aservirii giei. Românii ardeleni n'au avut decât o singură clasă, a plugarilor și proletarilor. În ultimele decenii au fost tiranizați și umiliți de bogăția orașelor streine ce se încuibau tot mai puternice în inima teritorului pe care ei îl cultivaseră de două mii de ani, și a cărui stăpânire li se cuvenia lor, pentru că acest pământ este răscolit și stropit cu sudorile feții lor. Clasa conducătoare a monarhiei austro-ungare era uimită dacă i-se vorbea despre acești neștiuți, obscuri inexistenți, un fel de paria ai strălucitei împărății⁹⁾. Aceștia însă au ieșit într-o bună zi de după zăbrelele întunericului și și-au făcut o impunătoare apariție în istorie. Popoarele vechilor civilizații democratice din apus și-au oferit ajutorul și poporului nostru, silind pe secularii opresori să inghenunche în fața dreptății.

⁹⁾ Kleinwaechter: „Ich habe selbst oft das Erstaunen nicht allein bei Ausländern, sondern auch bei Oesterreichern gesehen, wenn ich erwähnte, dass Siebenbürgen bis auf die Szekler Sprachinsel und einzelne kleine eingestreute magyarische Kolonien und die saechsischen deutschen Niederlassungen ganz rumaenisch sei“. O. c. p. 167.

Opresiunea ungurească

Ungurii admiteau o singură libertate, cea individuală, însă și aceasta era... condiționată. Ungaria nu avea decât cetățeni „maghiari”. Ca să te bucuri de liberul exercițiu al drepturilor cuprinse în legi era nevoie să te declari cetățean maghiar. Se nega existența grupurilor sociale, colectivităților etnice. S'a introdus în toate domeniile activității publice limba statului, și funcțiile administrative nu puteau fi ocupate decât de oameni cari aveau perfecta cunoștință a limbei maghiare. Cu toată existența o lege despre egala îndreptățire a naționalităților, dela 1868, guvernarea maghiari au avut toată grija ca ea să cadă complet în desuetudine, fără să aibe curajul de a o desființa.

Silințele românilor pe teren politic de a fi recunoscuți ca o națiune alături de cele trei ale Ardealului, n'au dus la nici un rezultat; lupta lor pentru independența Ardealului a fost sufocată, cu toată jertfa de sânge adusă pentru împăratul împotriva căruia ungurii au purtat războiul la 1848. „Unió vagy halál”, unire sau moarte, era strigătul ungarilor în chestia Ardealului. Dualismul dela 1867 a însemnat înfrângerea politică a românilor ardeleni, însă, pentru a le scoate ochii, ei au fost chipurile compensați cu acea lege a naționalităților, care prevedea introducerea limbii românești în administrație, justiție, instrucție, organizația comunală, lege care a rămas literă moartă.

Să dăm o pildă clasică a mentalității ungurești în arta legislației de a restrânge drepturile minorităților, cu ceva mai înainte de izbucnirea războiului mondial. Legea electorală a lui Tisza avea la bază censul intelectual, censul material ridicat, dreptul de vot se obține la 30 de ani împliniți de țărani și condiția scris-cetitului; cum românii n'aveau decât un număr redus de intelectuali, puțini oameni bogați și o țărănime care nu putea învăța scris-cetitul din cauza lipsei de școli, se 'nțelege că dedeau un procent foarte mic de alegători, disparent de mic

În proporția numerică ce o reprezintă. Pe lângă aceasta, legea fiului „sdrobitorului de naționalități”, a preparat și o altă lovitură încontra dreptului mulțimii de a-și orândui treburile publice după cea mai bună socotință a ei: a redus numărul cercurilor electorale cu majoritate românească de alegători la 17. Deci 3 $\frac{1}{2}$ milioane de români puteau obține abia 17, iar 200 mii sași 14 mandate parlamentare. O dispoziție ce aruncă lumină completă asupra sistemului arbitrar al legiferărilor ungurești. În județul Caraș-Severin, cu 316.315 români din 424.264 locuitori, împărțit în 7 circumscripții electorale, românii nu puteau fi siguri de majoritate decât în două circumscripții. Din 5 circumscripții electorale ale județului Hunedoara (cu 262.569 români din totalul populației de 320.428 suflete) una singură era sigur câștigată de români.

În loc ca procentul alegătorilor să crească, și reprezentarea mulțimii să fie tot mai larg asigurată, cum se făcea aiurea, guvernării unguri făceau tocmai contrarul. În disprețul revendicărilor de mult recunoscute în Europa civilizată, Ungaria trăia într-o izolare absurdă, căutând să înăbușe orice tendință de libertate.

Codul legilor fabricate după tipul unguresc s'a înmulțit în 1912 cu una care le întrecea pe toate: legea măsurilor excepționale în caz de războiu. În temeiul acestor legi guvernul Tisza a publicat în Iulie 1914 o serie de 33 ordonanțe, iar mai târziu în decursul războiului încă altele, cu scopul nu numai de a concentra toate forțele în mâna guvernului, ci de a înmulți mijloacele materiale spre a desăvârși politica de maghiarizare¹⁰). Faimoasele ordonanțe au suprimat libertatea presei românești, au interzis întrunirile publice, au instituit controlul statului asupra gestiunilor băncilor, au nesocotit autonomia bisericească dispunând ca adunările sau congresele naționale bisericești să se țină în prezența comisarilor guvernului, au scos populația de sub jurisdicția tribunalelor civile și au aruncat-o în brațele curților marțiale.

¹⁰) Despre politica guvernelor ungurești în timpul războiului avem însemnările prețioase ale distinsului fruntaș ardelean **dr. Lucian Borcia**, fost secretar general al președinției Consiliului Dirigent. Ele se păstrează cu No. 684—1919 în arhiva Consiliului Dirigent (Comisia de unificare Cluj). În aceste pagini ne servim și noi de ele.

Dar pentruca desființarea valahilor să nu întârzie prea mult, anul 1915 a adus o lege nu mai puțin draconică: legea XVIII despre răspunderea materială a trădătorilor de patrie. Românii vor fi considerați ca trădători de patrie și li se va pune averea sub sechestru. Cum se va face dovada că sunt trădători? Va fi suficient un denunț din partea cuiva. Inscenările, se 'nțelege, că formau una din grijile cele mai persistente ale autorității publice. Temnițele dela Brașov, Făgăraș, Sibiu, Cluj, Seghedin etc. gemeau de „trădători”, mai ales dupăce România a declarat războiul monarhiei austro-ungare. Românii dela o anume vârstă au fost ridicați în masse și transportați în șesul Tisei, iar cei mai periculoși au fost internați în lagărele Șopronului dela granița austriacă.

O singură speță de „români” au mai rămas acasă: renegații. Ei au pus mâna pe tot. Vechile lor ambiții de a cuceri slujbele cele mai înalte, împotriva asentimentului general, și le puteau satisface însfârșit cu concursul guvernelor ungurești. Pentruca să fii încoronat cu mitra de mitropolit al Sibiului, să fii judecător la Curtea de Apel din Oradea-Mare, să fii președinte al Eforiei școalelor din Brașov, să te numiască secretar ministerial, să editezi jurnale maghiaro-file, trebuia să te oferi guvernului. Zămbitori și insinuanți, cu atitudini grave de dominatori ai situației, renegații calcă în picioare demnitatea unui popor, trec nepăsători pe lângă suferințele războiului, batjocuresc martiriul milioanelor de suflete cari suie calvarul. Mangra este răsplătit cu mitra la care aspira, Arsenie Vlaicu este dictator la Brașov, Siegescu este consilierul lui Apponyi, Nicolae Sulică redactează **Deșteptarea**. Negrele fantome dispar însă sub pământ deodată cu învierea...

La scurtă vreme după intrarea României în război, contele Tisza cere renegaților un serviciu politic important: un manifest împotriva Antantei. O teroare grozavă s'a deslănțuit asupra suflării românești. Renegații amenințau pe „trădătorii de patrie” că va fi și mai rău de ei și li se va cere socoteală pentru opera lor subversivă. Era o atmosferă atât de încercată, nesiguranta atât de mare încât capii bisericilor și toți slujbașii superiori ai consistoarelor celor două confesiuni românești s'au supus fără o vorbă așteptând resemnați voia sortii. Aradul însă a rezistat. Aici era centrul politic al Românilor ardeleni. D. Vasile Goldiș era bărbatul care-și dădea seama de importanța actului politic

pe care voia contele Tisza să-l smulgă românilor ardeleni. Cuvântul de ordine al domnului Goldiș a fost ascultat și astfel manifestul n'a stors adeziunea conducerii partidului național. Gheorghe Popa a fost refuzat brusc de d. Ștefan C. Pop să-și depună iscălitura pe manifest. Impotriva manifestului au luat o atitudine categorică dd. Valer Branisce directorul ziarului **Drapelul** și avocatul dr. Gheorghe Dobrin, din Lugoj. — În clipa când d. dr. Teodor Mihali și-a dat adeziunea la manifest, el a încetat să reprezinte interesele politice ale Ardealului românesc. Fricos, fără concepții mai largi politice, d. Mihali fusese tolerat în fruntea partidului național mai ales pentru că dânsul era om cu avere și putea să împace anume necesități materiale ale partidului. La o telegramă a domnului Mihali în chestia semnării manifestului ce i-s'a trimis la Viena, d. dr. Vaida răspundea: „a murit Aurel Popovici”.

Va fi înțeles ori nu d. Mihali tâlcul telegramei? D. dr. Vaida era prieten de cruce cu Aurel Popovici, a cărui moarte a căzut ca un trăznet din senin, atunci când românii aveau mare nevoie de oameni la înălțime; iar ce părere avea Aurel Popovici despre politica ungurească și în special despre Tisza ne-o spun cărțile lui de politică scrise cu o vervă și o bogăție de argumentație cum rar ți-e dat să întâlnești în substratul volumelor de politică; putea d. Vaida atinge memoria predicatorului fervent încontra despotismului unguresc, printr'un act de inconsecvență?

Conducătorilor bisericești nu li se poate face cap de acuzație prea mult, pentru că știm prea bine că ei nu aveau inițiativa politică. Singurii autorizați să dea directivele oficiale ale politicii poporului românesc din Ardeal erau fruntașii partidului național român.

Dar aceasta însemnează că se reduce și importanța manifestului mangrist. În general, bisericilor noastre le-ar fi fost extrem de greu să se opună insistenții guvernului. Partea de greutate a manifestului nu era propriu zis atitudinea împotriva Antantei, ci tendința să compromită politicește pe români, să le smulgă o nouă „loialitate” față de „tron și patrie”, — o formulă tradițională; se înțelege că și această confesiune era făcută într'un timp nepotrivit. Biserica este o instituție conservatoare și fără culoare politică, în consecință iscăliturilor bisericești nu li se poate atribui o însemnătate **politică**. Singurii în drept

să se rostiască asupra rosturilor politice ale poporului român erau fruntașii politici consacrați de opinia publică, iar ei au nimicit indirect, prin rezistența lor, întreagă valoarea manifestului.

Să trecem la câteva precizări pe cari le consider foarte necesare pentru zugrăvirea acestei vremi. O seamă de cărturari și bărbați din fruntea administrațiilor bisericești și culturale românești, cari au iscălit manifestul, mi-au spus că au făcut-o nu pentru că ar fi fost vorba de consecințe grave personale, ci pentru că simțiau răspunderea instituțiilor ce reprezentau.

Tisza și Mangra au trimis în Ianuarie 1917 pe „deputații” dr. Péter Mihályi și dr. Rednic să facă presiuni asupra înaltelor fețe bisericești. Péter Mihályi avea misiunea expresă să determine pe unchiul său dr. Victor Mihali, mitropolitul Blajului, refugiat la Oradea cu întreg consistorul său, a-și da numele pe manifest, descriindu-i soarta cea mai grozavă pentru românii ardeleni în cazul unui refuz; semnând manifestul însă face posibilă întoarcerea preoților internați îndeosebi în lagărul Șoproon la vetrele lor familiare. Octogenarul arhieru a fost mișcat de colorile negre ale situației preoției, și-a dat numele declarând, după-cum îmi spune un martor al acelor zile „că nu vreau să fiu călăul neamului meu”. După ce a semnat mitropolitul Mihali, cei doi soli ai lui Mangra au convocat la banca **Bihoreana** o întrunire a tuturor intelectualilor români din Oradea, între ei se găsisau și fruntașii bisericii ortodoxe evacuați cu consistorul și seminariile dela Sibiu și aduși aici străjuți de agenții secreți ai siguranței maghiare. Péter Mihályi a luat cuvântul și a arătat că dacă nu aderează cu toții la manifest, periclitează autonomia bisericească și soarta licelui șagunian dela Brașov; puterile centrale sunt invincibile, România este în dezastru desăvârșit, rușii nevoiți să facă pace, frotul italian — prăbușit etc. . . Inima oamenilor s'a strâns de acest spectru fioros, și după ce s'au făcut mici corecturi de stilizare, au semnat fără murmur cu toții.

Acesta este rolul nefastului om dr. Péter Mihályi, chestor al camerei ungare, individul care refuza să vorbească românește cu dr. Al. Vaida și avusese curajul să-l întârzie câteva zile, la mijlocul lunii Octomvrie 1918, cu prezentarea declarației istorice a partidului național în parlament.

În manifest se spuneau pe scurt următoarele: guvernele statelor Antantei declară că un scop al războiului este elibera-

rea naționalităților de sub jugul strein, deci tind la nimicirea integrității patriei noastre, noi însă reprezentanții bisericești și laici ai românilor respingem afirmația că ne-am găsi sub „domnie streină”, suntem cetățeni egal îndreptățiți cu ungurii, avem vechi tradiții de credință față de tron și patrie, nu cerem eliberare, ne alipim la indestructibilitatea patriei noastre maghiare; nu suntem oportuniști când facem aceste declarații etc., etc.

„A HAZAI ROMÁNOK HÜSÉGE..”

Iată textul complet al manifestului: „Az antantállamok kormányainak az Egyesült-Államok elnökéhez intézett válasza szerint ellenségeinek egyik hadicélja a különböző nemzetiségeknek — és így közöttük a románoknak is — az idegen uralom alól való felszabadítása. E nyilatkozattal ellenségeink egyenesen hazánk integritása ellen törnek. Mint a magyar szent korona országaiban lakó románok egyházi és világi képviselői és hivatott vezetői a hazai románság nevében a legnyomatékosabban **visszautasítjuk azt az állítást, hogy minket bárki is idegen uralom alatt lévőeknek tekintsen. Mi románok szabad és egyenjogú polgárai vagyunk a magyar hazának.** Nincs Magyarországon egy olyan törvény sem, mely jogok és szabadságok, valamint kötelességek tekintetében magyar és román között különbséget tenne.

Évszázadok óta ragaszkodik a magyarországi román nép legnagyobb hűséggel és szeretettel hazánknak saját fiai vérével annyiszor áztatott földjéhez. A felkent uralkodó személye és a felséges uralkodóház iránti hűség pedig szent és nemes ősi hagyománya népünknek. E magasztos érzelmektől áthatva küzdöttek ősünk együtt a magyar szent korona védelme és dicsőségéért és hogy most unokái is ugyanazt teszik, annak tanúsága a harcerekben patakokban ömlő vérük, itthon pedig a minden áldozatra kész lelkesedésünk. Nekünk tehát nem idegen a magyar szent korona uralma. **Mi nem kérjük a hangoztatott felszabadítást. Mi ragaszkodunk magyar hazánk sértetlenségéhez.**

A hazai román népnek ez a határozata és habozást nem ismerő magatartása nem pillanatnyi opportunisztikus tekintetek szabták és szabják meg, hanem az évszázados tapasztalatokon és történelmi hagyományokon alapuló mély politikai meggyőződés, mert tudjuk, hogy a jövőben is a magyar szent korona fénye és melege van arra hivatva, hogy a magyarországi románság kulturális, gazdasági és politikai fejlődését biztosítsa.

Mi magyarországi románok, ragaszkodunk ahhoz, hogy a magyar szent korona uralma alá tartozzunk. E törhetetlen akaratunk biztosítása érdekében a hazai román küzdeni fog összes szellemi és fizikai

legyvereivel". — Despre efectul manifestului în lagărul internaților vezi broșura dlui **George Moldovanu**: „Fragmente din viața internaților”, Orăștie, tip. **Libertatea**, 1919.

Cu toate că înțelegem prea bine motivele atitudinii acesteia a unor personalități fruntașe, cum sunt Cristea, actualul patriarh al României mari, Bălan mitropolitul Sibiiului, Andrei Bărsescu președintele „Astrei”, Nicolae Ivan episcopul Clujului, totuși s'au găsit clerici cu vază cum este părintele Roman Ciorogariu, actualul episcop al Orășii-Mari, pe atunci protosinodal și director al seminarului teologic-pedagogic al diecezei Aradului, apoi deputatul Vasile Demian, protopopul Bradului, protopopul dr. I. Lupăș, azi prof. univ. și ministru, tărif atunci în lagărul de internare dela Șopron și spionat la Budapesta, cari au refuzat semnarea manifestului, salvând onoarea bisericii românești prin gestul lor bărbătesc și plin de demnitate.

Unii dintre semnatari au avut mari scrupule de conștiință. Astfel Andrei Bărsescu a pus chestia sa în comitetul partidului național la începutul de guvernare al Consiliului Dirigent, recunoscându-și greșala acelui act și fiind gata a se retrage din viața politică pentru totdeauna. Dsa a afirmat că nu teama de ce se va întâmpla cu persoana sa — căci ce poate număra o viață de om în învălmășeala mondială — ci îngrijorarea de ce va păți vechea instituție: **Astra**, al cărei președinte era, l-a determinat să-și pună numele pe actul nefast. Sinceritatea, spovedania sa rămâne un exemplu clasic de conștiință. Explicația francă a d-lui A. Bărsescu a determinat pe conducătorii destinelor Ardealului să-i acorde încrederea și pe viitor și să-l însărcineze cu situațiuni de răspundere în viața noastră publică.

Aflăm dealtfel că Andrei Bărsescu a semnat manifestul făcând observația în scris că nu este adevărat că românii sunt tratați la fel cu ungurii, înaintea legilor!

O constatare. Dacă în genere biserica oficială românească s'a purtat așa cum am văzut, cea neoficială a făcut dovada unui imens sacrificiu și a adus nenumărate jertfe pe altarul ideilor de libertate. Mulțimea cea mare de preoți au îndurat un negrăit calvar. Aceștia erau adevărații pioneri, ei stăpâneau în mod direct satele și poporul, ei reprezentau țaria cea mare. Guvernul știa prea bine că făcându-i inofensivi prin smulgerea lor din mijlocul țăranilor poate da deodată două lovituri: una poporului

orfan de păstori și îndrumători în toate lucrurile și una în contra oficialității a cărei putere este masa preoților. Statistica preoților internați din Ardeal și Banat a dlui dr. Sebastian Stanca este atât de elocventă! Consistoarele și mitropolii cum puteau fi mai ușor terorizați decât reducându-se la neputință preoții?! În genere atât fruntașii politici, cât și cei bisericești au fost cruțați pentru a nu se crea un martiriu cu răsunet prea mare în streinătate. Guvernele maghiare au preferat o anihilare a acțiunii lor aruncând ghilțul în grumazul celor mărunți...

Este locul să amintim și jertfa făcută de protosinelul Roman Ciorogariu, directorul vechilor școli de teologie din Arad (seminarul pedagogic a fost înființat în 1812, iar seminarul teologic în 1823!) care și-a călcat de două ori pe inimă refuzând semnarea manifestului Mangra: întâiu pentru că o viață întreagă a fost prietenul intim al lui Mangra¹¹⁾, apoi pentru că avea mare răspundere ca director al bătrânelor instituții culturale. A preferat sacrificiul, nopțile fără odihnă, decât să încheie transacțiunea rușinoasă de conștiință. O altă dovadă de eroism al acestui mare ziarist bisericesc (cele mai remarcabile merite ale sale sunt cele publicistice!) ne-a făcut-o în timpul invaziei bandelor militare ale guvernului Károlyi, când a rămas neclintit la locul său ca vicar al eparhiei ortodoxe române a Orăzii-Mari, în asaltul amenințărilor și șicanelor de tot felul. Din această vreme viitorul episcop titular al Orăzii păstrează un jurnal cu prețioase amănunte asupra stărilor tulburi ale Bihorului. În consecință au existat totuși personalități însemnate cari au înțeles să stea la locul lor gata la orice chinuri pentru a nu dezarma dela o datorie atât de grea.

Pentru a ilustra și mai bine afirmațiunile noastre ne permitem a aminti că au fost răpiți dela vetrele lor 132 preoți și 11 preotese și depuși în lagăre de internare sau în temnițe. Câțiva protopopi: dr. Ion Lupaș din Săliște, dr. Dragomir din

¹¹⁾ Vasile Mangra a fost o personalitate marcantă în luptele politice din trecut și un om valoros de știință istorică, atâta vreme cât facultățile sale psihice n'au fost alterate. Din cauza unor slăbiciuni însă, destul de cunoscute, a fost atins în mod evident de o paralizie progresivă mintală, renegându-și întreg trecutul. Mulți spun că în timpul scurtei sale păstoriri la Sibiu era curat nebun.

Biserica Albă (moare în lagărul din Veperd în 1918), dr. Vasile Saftu din Braşov (slăbit de suferinţe moare în 1921), Ştefan Rusu din Târgul-Murăş, Nicolae Todoran din Balta precum şi protopopii români gr. cat. Ion Simu (Sebeşul-Săsesc), dr. Elie Dăian (Cluj), Ariton Popa din (Reghin). Câţiva preoţi: Ion Coman († 6 Nov. 1918 în urma bătăilor îndurate în temniţa din Cluj), Mihai Ganea († 2 Dec. 1918), Emanuil Beza († 7 Febr. 1919, Octavian Petru († 15 Nov. 1918). Coman Boca (mort în 1920), A. Conciatu († 3 Nov. 1918), Iosif Catavei († 4 Ian. 1918, Demetriu Deac din Călvasăr († în timpul internării în Lacom-pak), Nicolae Muntean din Lissa, mort în temniţa din Cluj, Ion David Pop din Scorei († Târgul-Murăş).

Negrăite pilde de jertfe ale celor mulţi! N'a scăpat de pri-goană nici bătrânul maestru Gh. Dima dela Braşov, acuzat că a compus cântări iredentiste pentru corurile bisericeşti! Trei ani a stat închis în temniţa din Cluj. Voiau să ucidă orice suflare liberă, orice gândire şi orice cântec. Atâta sâlnicie şi suferinţă trebuiau răsbunate!

Renegaţii duceau o luptă desperată împotriva partidului na-
ţional şi au stors tiranului Tisza ordonanţa de suspendare a ziaru-
lui **Românul** în 10 Martie 1916. Insuş mitropolitul de tristă memorie
Vasile Mangra s'a pus în fruntea acestei campanii clandestine.
Românului i s'au adus următoarele acuzaţii: 1) ar fi fost în-
fiinţat şi susţinut cu subvenţii dela Bucureşti; 2) ar fi risipit
banii colectelor ce se administrau de el; 3) ar fi iredentist şi
4) ar fi în contra războiului, defetist. Ministerul de interne a in-
stituit o anchetă pentru primele două puncte care a durat timp
de trei luni de zile. Fostul căpitan de poliţie dela Arad, Berecz,
şi doi contabili experţi formau comisia de anchetă. Au fost răs-
foite toate registrele, întreaga arhivă a ziarului oficial al partidu-
lui naţional. Rezultatul însă a fost favorabil pentru partidul na-
ţional, ba ce este mai mult comisia şi-a încheiat rapoartele cu
elogii faţă de o chivernisire atât de corectă şi conştiincioasă a
banului public. Denunţările n'au reuşit. Dacă în registre s'ar fi
constatat vre-o neregulă sau vre-o urmă că **Românul** s'ar fi su-
ţinut cu subvenţii bucureştene, desigur că cel dintâiu care plă-
tia cu capul ar fi fost d. Vasile Goldiş directorul **Românului** şi

administratorul delegat al societății de editură **Concordia**. Lovitura a dat greș și nu s'a putut atinge nimeni de domnul Goldiș. Nici persecuția ocultă a guvernului montat de Mangra și clica de teroriști, nici campania violentă deschisă de ziarul **Aradi Közlöny** nu l-au redus la tăcere pe bărbatul politic dela Arad. D. Vasile Goldiș a rămas în atitudinea sa de intransigent față de mangrism și politica ungurească... A fost d. Goldiș răsbunător? Nu, dimpotrivă. Mi-a declarat la sărbătorile Crăciunului din 1921: „n'am căutat satisfacție, mi-a dat-o Dumnezeu și dreptatea istoriei”. Dealtfel d. Goldiș a vorbit însuș despre prigoana aceasta într'un număr al Românului din Februarie 1922, în mod atât de plastic:

„In cursul îngrozitorului războiu „Românul” a fost piatra credinței românești, goarna însuflețirii și a nădejdii. El singur. Dintre rândurile tipărite într'insul sălta spre ceriuri flacăra luminătoare a minunii, ce era să vie. Aduceți-vă aminte!

Și atunci Ungurii l-au suprimat. Și în lipsa lui au urmat bachanaliile ticăloșilor și victoria tristă de o zi a sacerdotului trădării de neam. Groaznică i-a fost moartea în cetatea robirii și acolo-i putrezesc oasele în mijlocul dușmanilor noștri, cărora se vânduse pentru spurcata-i poftă de mărire. A învins „Românul”, căci de spaima lui numai în întunericul nopții cutezau a șopti trădătorii.”

În acelaș timp „Dumnezeu și dreptatea istoriei” au decis ca Mangra să aibe un sfârșit într'adevăr simbolic: a murit la Budapesta, departe de neamul pe care l-a tradat și vândut. Acolo a și fost îngropat, și nu s'a găsit nimeni între români care să-l reclame în pământul străbunilor. Nici mort el nu mai poate fi între noi! În palatul mitropoliei Sibiiului sunt venerați toți vlădicii vrednici ai neamului, și chipurile lor decorează pereții interioarelor. Chipul lui Mangra a fost înlăturat și numele lui șters din diptihonul bisericii ortodoxe...

O concluzie. Cu toate că renegații, călăii, stăpânitorii de o zi ai Ardealului sub ocrotirea jandarmului ungar, asimilații politice ungurești, au cerut jertfe, tăierea capetelor ce nu voiau să se plece, totuș, în ceasul cel mare al libertății nu s'a atins nimeni de ei. Nici față de ei, nici față de impilătorii seculari ai națiunii române, partidul național n'a înțeles să-și ridice pumnul, să uzeze de represalii. Toată politica acestui partid s'a în-

spirat din largi principii de umanitate și democrație și de aceea înstăpânirea sa în Ardeal a fost cea mai pașnică dintre revoluțiile istoriei.

Trei partide ungurești începură o mișcare mai energică pentru democratizarea Ungariei. În Februarie 1917 ele pretindeau lărgirea dreptului de vot. Cereau îndeosebi ca soldații cari au fost pe front, — toți, să aibe dreptul electoral. Ba în 12 Aprilie s'a manifestat din partea celor trei partide o atitudine mai hotărâtă în favoarea votului universal. Însă nici partidul independist al lui Mihail Károlyi, nici partidul democrat al lui Vázsonyi și nici partidul radical al lui Oscar Jászi nu doriau o deslegare largă și sinceră a problemei românești. Admiteau democrație, vot universal, reforme radicale, însă toate exclusiv în cadrele unității intangibile a „statului național maghiar”. Românii știau prea bine că nu pot aștepta nimic dela nici un partid unguresc, pentru că nici unul nu pleda pentru libertatea lor națională, sfânta și seculara lor revendicare.

Pentruca să se vadă ce mentalitate avea „democrația maghiară”, reproducem aci următoarele cuvinte ale ministrului Vázsonyi rostite în 16 Martie 1918 în camera ungară:

„În fața mișcărilor iredentiste întrebarea este, avem oare putere destulă, să le combatem, ori nu avem? Dacă avem, le vom și birui, dacă nu avem, zadarnic le vom căuta în restrângerile dreptului electoral. Viața noastră de stat este asigurată prin puterea culturii, administrației și prin o corectă politică economică. Chestiunea naționalităților, sub raportul dreptului electoral, este numai chestiunea românească. Raporturile pe terenul acesta sunt astăzi mai favorabile decât înainte de războiu. **Politica externă nu ne va altera să îndeplinim în cele interne ceea ce ni se pare că e bine și corect.** Orice guvern ungar va căuta să fie asigurat, că România nu se va mai amesteca în afacerile noastre interne. Ne vom îngriji ca pe viitor să nu mai între în Ungaria bani din streinătate pentru agitarea mișcărilor naționaliste. Atribuim nu puțină importanță măsurii ca institutele pedagogice să fie statificate fără amânare și fără nici o excepție, neluând în seamă susceptibilitățile confesionale. Până atunci guvernul trebuie înzestrat cu dreptul de a preface în școală de stat, fără nici o motivare, orice categorie de școală din țară”.

Este clar ca lumina zilei că democrații maghiari nu voiau să tragă toate consecințele principiilor democrației, nu intenționau o reformă integrală, ci numai una parțială care să asigure preponderența elementului unguresc în toată viața publică a țării. Ori aceasta era o pseudo-democrație... Deputatul independist Bakonyi a declarat în ședința dela 3 Iulie 1918 că statul național maghiar se poate clădi numai prin dreptul electoral universal! Curioasă concepție!

În Iunie 1918 Ungaria trece printr'o acută criză guvernamentală, sub presiunea evenimentelor externe. Soliile lui Wilson au avut și aici o repercusiune puternică. Se formează cabinetul Eszterházy, în care figurează și „democrații” Apponyi, Vázsonyi și Bathányi. Reținem din programul noului guvern, părțile interesante (după însemnările dlui dr. Borcea): „năzuința noastră va fi, ca pământul și moșia să fie și să rămână în mâinile acelor cari au dat dovezi despre credința lor nestrămutată față de stat și despre neadormita lor iubire de patrie... o problemă a guvernului care nu se poate amâna, e mai departe, de a face pe temeiul datelor adunate cu grijă, privitor la experiențele războiului, totul ce pe acele teritorii ale țării și în acele cercuri, unde s'au arătat simptomele clătinării credinței către stat, apare necesar pentru asigurarea necondiționată a existenței noastre unitare naționale. Aceasta e în prima linie interesul marei majorității a concetățenilor noștri de limbă nemaghiară, care în războiu și-a manifestat atât de splendid patriotismul său pronunțat, și față de ale cărei dorințe juste, pe lângă conservarea intransigentă a principiului națiunii politice unitare maghiare, vom dovedi o prevenire plină de încredere, așa precum pe terenul organizației și administrației vom face tot ce este necesar, ca acest principiu să se valideze necondiționat” (aprobări vii).

În numele partidului național român vorbește d. Ștefan C. Pop care ia act cu satisfacție de declarația guvernului făcută sub influența evenimentelor mondiale și la dorința monarhului, că anume baza de existență a noului guvern este înfăptuirea votului universal. D. Ciceo Pop termină astfel: „mai am o rugămintă. Credința nestrămutată cu care întreg poporul a apărut patria și tronul între împrejurări nespuse de grele, fapt recunoscut și de factorii competenți, ne întărește în convingerea că suferințele nemărginite și asuprirea politică la care românii au fost expuși până acum, au să ia odată sfârșit”.

Cuvintele „suferințe nemărginite și asuprirea politică” deslănțue protestările camerei¹²⁾. Insuș președintele se simte dator să declare, că acele cuvinte sunt neparlamentare.

Cu privire la declarația de loialitate față de tron și patrie, spunem din nou că ea se făcea în ultima vreme cu asentimentul guvernelor române dela București a căror politică avea toată aparența că se mișcă în raza de influență a puterilor centrale. Această chestiune dealtfel a fost atinsă în publicitate chiar și de d.

¹²⁾ **D. dr. Ștefan C. Pop** este născut în 1 Aprilie 1865 în comuna Șigău plasa Dej, județul Solnoc-Dobâca. Bacalaureatul l-a dat în 1884 la liceul de stat din Sibiiu. Studiile universitare le-a făcut la Budapesta și Viena. A fost promovat doctor în drept în Martie 1889. În 1891 a obținut diploma de avocat la Curtea de Apel din Budapesta, apoi s'a stabilit ca avocat în Arad. Incepând cu clasa I elementară până la sfârșit a fost susținut la școală de fratele mamei sale, canonicul și luptătorul naționalist Vasile Pop. — Timp de mai bine de 30 de ani a apărut în aproape toate procesele pe ziariștii români ardeleni târșiți la bara justiției. D. Pop era oarecum apărătorul oficial, însărcinat de către comitetul național. Pe Russu-Șirianu îl apăra în 5 procese. Vreme îndelungată este aproape singurul apărător al **Tribunei** din Sibiiu. După întemnițarea comitetului național, d. Pop este delegat la conferința Uniunii Interparlamentare pentru pace și arbitraj dela Haga; i-a succes să convingă Uniunea să nu-și țină ședințele la Budapesta în 1895, într-o țară unde reprezentanții destinelor unui popor sunt întemnițați. Împreună cu alți fruntași inițiază marea conferință a românilor, sârbilor și slovacilor ce s'a ținut în August 1895, sub prezidenția bătrânului luptător Mihail Polyt. Aci s'au pus bazele clubului parlamentar al naționalităților din Ungaria. Acordul naționalităților a fost comunicat și Uniunii Internaționale la Bruxelles, căreia i-a desvălit și fărâdelegile ungurești din acea vreme. Misiunea ungară la conferința dela Bruxelles, condusă de Apponyi a încercat să desolidarizeze națiunea maghiară de actele volnice ale guvernului maghiar. Dela 1905, de când s'a proclamat la Sibiiu intrarea în activitate, dlui Pop i se oferă circumscripția Șiria, unde este ales deputat aproape fără întrerupere. Cel dintâiu important discurs parlamentar al d-sale a fost rostit la 1906 asupra situației materiale a populației din Munții Apuseni când cu dovezi multe a descoperit politica impilatoare a guvernanților. În decursul războiului a fost aproape singurul orator român în camera maghiară și atât de huiduit și amenințat. A lucrat foarte mult în interesul sârbilor ce muriau în cazematele Aradului. În timpul revoluției din 1918 a condus ședințele consiliului național român, iar după unire a fost numit sfetnic al regelui până la guvernul Averescu.

dr. Alex. Vaida-Voevod într'un interview acordat ziarului **Patria** din Cluj la 7 Aprilie 1922¹³⁾.

Politica ostilă naționalităților o întemeiau guvernele ungurești pe bănuielele de centrifugalism. Pentru a feri elementul românesc de lovituri prea grele, conducătorii, în deplin acord cu factorii autorizați ai politicii regatului liber, respingeau bănuielele și accentuau că Românii din Ardeal și Ungaria își caută fericirea pe pământul lor strămoșesc și nu se gândesc la părăsirea acestei țări. Era cea mai înțeleaptă politică ce se putea concepe până la conjuncturile favorabile ale istoriei când vor fi date condițiunile liberei expresiuni a gândirii.

Amintim aci câteva din cele mai arbitrare acte ale politicii ungurești. Apponyi, prototipul șovinismului unguresc, în 1917 a suprimat învățământul autonom al școalelor normale confesionale românești, instituind servicii de comisari ai guvernului cu puteri discreționare¹⁴⁾, și a creat o zonă culturală dealungul frontierei către România pentru statificarea școalelor elementare ale confesiunilor românești. Crudul legiuitor și om de stat a lovit în inimă

¹³⁾ „Trebue de precizat odată că dela 1907 încoace noi n'am făcut nici un act politic fără sfatul și avizul prealabil dela București. Oricum s'au schimbat guvernele, politica pe care am făcut-o noi a fost de acord cu șeful partidului care era la putere“.

Cu privire la interviewul d-sale din 1914, d. Vaida spune următoarele:

„Interviewul din 1914 ca și articolele de care e vorba au fost scrise sub inspirația d-lui Ionel Brătianu, care pe atunci era prim-ministru.

Cam pe la sfârșitul lui Iulie 1914, am fost provocat de d. Brătianu prin d. Stere să dau un interview în senzul politicii tradiționale a vechiului regat, care se traducea prin simpatie pentru Habsburgi. Am rămas cu ocazia izbucnirii războiului în nota anterioară.

În faimosul articol din „Reichspost“, continuă d-sa, nu e nici un cuvânt injurios la adresa vechiului regat, nici la adresa d-lui Brătianu, ci din contră, se cuprinde o justificare a intrării României în acțiune. Propoziția finală are un atac deghizat la adresa contelui Tisza, pe care fiecare român îl va interpreta ca atare.

Opt ani de zile am tăcut, simțiam o jenă de a constata că manifestările „dinastice și patriotice“ din timpul neutralității și al războiului, făcute de mine și de alți membri ai partidului național, își datorau paternitatea d-lui I. I. C. Brătianu“.

¹⁴⁾ „Utasítás a görök katholikus román és görök keleti román tanító-és tanítónökökhez intézetekhez kirendelt miniszteri biztosok részére“.

autonomia bisericilor românești. Credea că stinge focarele, cui-burile de cultură și naționalism românesc. Fără învățători și școale desigur incultul popor românesc va accepta fără murmur ideea „statului național unitar maghiar”... De ce te temi nu scapi!

Prigoana a fost foarte întetită la finele anului 1917. În 12 Octombrie a apărut ordonanța guvernului 4000—1917. M. E. dată în virtutea legii excepționale, în sensul căreia se limitează dreptul liberei circulații a imobilelor. Orice proprietate fonciară nu putea fi vândută decât cu aprobarea expresă a expoziturilor ministerului de agricultură din diferite orașe. De pildă, dacă expozitura dela Cluj nu aproba vânzarea proprietății unui român din județul Făgăraș, statul maghiar își rezerva dreptul să-l cumpere pentru sine ori pentru o persoană agreată de el. Restricția s'a întins și asupra intravilanelor orășenești.

Democratul socialist sui generis Vázsonyi la 21 Decembrie 1917 a depus proiectul de reformă electorală, care avea să scadă procentul votanților nemaghiari dela 45.5% la 38.3%, și să crească pe cel al maghiarilor dela 54.5% la 61.7% ¹⁵⁾.

Călăul școalei și culturai românești, contele Apponyi are gata două proiecte de legi, continuându-și opera sa nefastă. Unul referitor la autonomia bisericii catolice, care intenționa distrugerea independenței bisericii române greco-catolice, iar altul reglementa executarea articolului de lege XX din 1848 referitor la dreapta ajutorare a confesiunilor, cu scopul ca sume de milioane să se verse odată pentru totdeauna din vistieria statului în caselle organizațiilor confesionale ungurești; ba Apponyi a fost generos și față de confesia mozaică, destinându-i un anume fond. A uitat însă complect confesiunile românești. Pentru ele statul nu avea nici un ban. Ele erau sortite pieirei.

În 18 Martie contele Apponyi spune că politica națională trebuie să se afirme pe trei terene: militar, economic și cultural. Partidele lui Apponyi și Andrássy fuzionează sub denumirea de „partid constituțional 48-ist” pentru a realiza cu puteri unite deplina independență a Ungariei față de Austria și a maghiariza și armata de pe teritoriul Ungariei.

Pentru definitivă contopire a Ardealului în corpul Ungariei

¹⁵⁾ Borcea, Op. 17 și urm. D. Borcea culege aceste ultime date din ziarul unguresc *Népszava*, organul partidului social-democrat.

și pentru înfrângerea decisivă a elementului românesc, guvernul a luat o serie de măsuri speciale. A fost numit guvernator al Ardealului un aderent al lui Apponyi, anume Ugron Gábor. În plan era colonizarea Ardealului cu Ungurii din Moldova. Unii Sași din Ardeal își ofereau concursul lor la opera colonizării. Un fruntaș al Sașilor dr. Carol Wolff pleda în **Pester Lloyd** pentru colonizarea nemților din Rusia și Dobrogea dealungul Carpaților de miazăzi. Banca săsească de colonizate cumpăra moșii în ținuturi curat românești, departe de granița României, la Crăciunel și Obreja, cu scopul de a le parcela și coloniza cu nemți¹⁹). La Cluj era sediul marilor șoviniști, cari lucrau din rășputeri pentru maghiarizarea Ardealului, între cari contele Bethlen István aderentul lui Andrásy, baronul Petrichevich Horváth Emil aderentul lui Apponyi, Apáthy István aderentul lui Mihail Károlyi ș. a. De aici pulsa febrila mișcare pentru rezolvirea problemei „naționale” în Ardeal prin extirparea valahilor.

Guvernul se retrage la 17 Aprilie 1918. Este însărcinat tot Wekerle să formeze noul guvern. De data aceasta Wekerle stă sub influența directă a contelui Tisza. Andrásy și Apponyi părăsesc pe Wekerle. Legea electorală inarticulată ca legea XVII, 1918 este creația morală a lui Tisza. În lege se găsesc la paragraful 11 o serie de momente cari exclud dela dreptul de vot pe:

„toți condamnații politici pentru crime și delikte politice, fie că sentința a fost dată de tribunalele civile, fie de către cele militare; toți cari au fost condamnați fiindcă au agitat, toți aceia cari s’au atașat dușmanului, i-au dat sprijinul, au simpatizat cu el ori au trecut de bună voie pe teritor dușman, apoi toți funcționarii publici, profesori, învățători, preoți și avocați amovați pe cale disciplinară pentru conduită nepatriotică pierd dreptul de vot pe un restimp de 5 ori de 10 ani, și nici amnistia nu le redă acest drept”.

Deputații maghiari cereau o lege și mai severă față de românii păcătoși cari înfundau temnițele cu sutele și miile

Succesorul contelui Apponyi la portofoliul cultelor a fost un om de stat nu mai puțin zelos: Zichi János. El a continuat politica metodei de fer a predecesorului său față de naționalități. La sinoadele bisericii ortodoxe române și-au făcut apariția comisarii generali, însoțiți de agenți secreți și chiar de armată, astfel că sinoadele nu s’au putut ține. Ordonanța No. 4000—1917 voia să o facă lege. Pregăteau o și mai arbitrară arondare a circumscrip-

¹⁹) Borcea, pp. 29-31.

țiilor electorale. Proiectau o centralizare administrativă, prin modificarea legii comunale și statificarea administrației în municipii. Contele Zichy amenința cu exproprierea școalelor românești. În presa maghiară se vestise ideea înființării unei episcopii greco-orientale maghiare. La sfârșitul lunii Septemvrie 1918 Camera de comerț din Cluj cerea ministerului de resort ca certificatele și licențele de comerț și industrie, apoi firmele să fie scrise exclusiv în limba statului, și însfășiț mai cerea ca legea comercială să fie astfel schimbată încât jumătate din membrii direcțiunilor și consiliilor de administrație ale societăților pe acțiuni, să fie maghiari!¹⁷⁾

Ungurii deci nu presimțiau nimic din ce se pregătește în lume. Aveau ferma credință că sfânta unitate de stat a Ungariei va rămânea intangibilă. Soliile lui Wilson, susțineau ei, nu pot privi Ungaria. Contele Tisza afirma cu obstinațiune, chiar în 17 Octomvrie, că nu există chestie cehoslovacă și că ungurii pot convinge pe Wilson că chestia naționalităților altfel se prezintă decât s'a spus. Ca o culme a ironiei în aceeași zi a apărut manifestul împăratului rege Carol de Habsburg, iar Wekerle anunța în camera ungară că visul milenar al Ungariei s'a împlinit: Ungaria este de azi înainte independentă și mai păstrează cu Austria doar o uniune personală.

Ora împlinirii visului milenar bătea aproape în aceeași vreme cu ora prăbușirii definitive a Ungariei care s'a întemeiat o miie de ani pe volnicie și arbitrar.

¹⁷⁾ Borcea, p. 34.

Prăbușirea

Printr'o indiscreție a diplomației germane, aliații au ajuns în posesia raportului oficial al contelui Czernin dela 12 Aprilie 1917 către împăratul Carol, prin care se arăta slăbirea Austriei (Masaryk: *Die Weltrevolution*, Berlin 1925, pp. 222—223). Cu toate succesele răsunătoare de pe fronturile de luptă, îndeosebi în Orient, centralii au pornit din vreme tot felul de oferte de pace. Cele mai serioase sunt ale lui Bethmann-Hollweg către Rusia, ale prințului Sixtus în numele Austriei care a făcut impresie asupra lui Lloyd George (Masaryk: o. c. p. 224), ale Vaticanului și socialiștilor, în primăvara și vara anului 1917. Cât privește pe aceștia din urmă este vrednic de notat, după însemnările politice ale lui Masaryk, că socialiștii cehoslovaci s'au declarat în congresul din Iunie 1917 în Stockholm pentru Masaryk și complectă independență de stat a Cehoslovaciei, pe când socialiștii austro-ungari acordau naționalităților doar autonomie culturală. Decisivă a fost deci intervenția președintelui Wilson, care încă din 21 Decembrie 1916 se ocupa cu ideia unei împăciuiiri a puterilor militante, accentua dreptul de auto-determinare și preconiza o societate a națiunilor (Masaryk, o. c. p. 127). În 12 Ianuarie 1917 răspund aliații cerând eliberarea italienilor, slavilor, românilor și cehoslovacilor. Centralii se decid târziu să formuleze în mod complet condițiunile de pace. Ei făceau o politică de străuț. Sperau probabil că timpul lucrează în favoarea lor. Incapacitatea diplomației conduse de regimurile oligarhice, trebuia să se dea pe față în aceeași măsură în care militarismul germano-maghiaro-bulgar îndura ultimele lovituri.

Oferta de pace a Germaniei este cu trei zile mai de grabă expediată decât a Austro-Ungariei. Guvernul german trimite în 4 Octombrie nota sa categorică pentru încheierea imediată a ar-

mistițiului general și deschiderea negociațiunilor¹⁸). Acceptă ca bază a tratativelor principiile politice lui Wilson fixate în mesajul dela 8 Ianuarie și în discursul dela 27 Septembrie 1918. Nota austro-ungară este datată 7 Octombrie și are cam același conținut, pe lângă precizarea că monarhia austro-ungară n'a făcut decât un război defensiv¹⁹), ceea ce constituie un neadevăr, pentru că la Bufta în 1918 contele Burián anexa o parte din Carpații românești.

*

Pentru o completă înțelegere a lucrurilor, cred că este necesar a scoate în relief acea parte din conținutul notelor lui Wilson amintite în cererile de pace ale puterilor centrale care ne privește direct pe noi. Dealtfel este vorba de punctele cele mai importante ale soluțiilor wilsoniene.

În discursul său către congresul Statelor-Unite, rostit în 8 Ianuarie 1918, Wilson formulează cele 14 principii menite să asigure dreptatea tuturor popoarelor și naționalităților și să proclame dreptul națiunilor „slabe” de a trăi pe picior de egalitate

¹⁸) Prințul Max de Baden roagă pe Wilson să invite statele beligerante a-și trimite plenipotențieri pentru a începe negociațiunile. „Le gouvernement allemand prend pour base de ces négociations le programme élaboré dans le message adressé au Congrès le 8 janvier 1918 par le Président des Etats-Unis d'Amerique et dans ses déclarations ultérieures, en particulier dans le discours du 27 septembre 1918. Pour éviter que l'effusion de sang ne continue, le gouvernement allemand demande la conclusion immédiate d'un armistice général sur terre, sur mer et dans les airs”. Président W. Wilson. *Messages, discours, documents diplomatiques relatifs à la guerre mondiale*. Editions Bossard, Paris 1919, vol. II, pp. 315—16.

¹⁹) „La monarchie austro-hongroise, qui n'a jamais fait qu'une guerre défensive et qui a témoigné à maintes reprises de son désir de mettre fin à l'effusion du sang et de conclure une paix honorable et équitable, propose par la présente au Président des États-Unis de conclure immédiatement, avec lui et avec ses alliés, un armistice général sur tous les fronts, sur terre, sur mer et dans les airs, et d'entamer sans délai des négociations de paix. Ces négociations auraient pour base les quatorze points du message du 12 février 1918. On tiendrait compte également des déclarations faites par le Président Wilson le 27 septembre 1918”.

Messages etc., II, p. 332.

cu națiunile „tari”, în libertate și siguranță. Punctele care vizează problema română sunt 10, 11 și 14. Le traducem în înțelegime ²⁰⁾. Punctul 10: „Popoarele Austro-Ungariei, cărora noi dorim să le garantăm și asigurăm un loc printre națiuni, trebuie să li se acorde cea mai mare latitudine a dezvoltării lor autonome”. Punctul 11: „România, Serbia și Muntenegrul trebuie să fie evacuate, teritoriile ocupate trebuie să fie restaurate; Serbiei i se va asigura liber acces la mare; relațiunile mutuale ale diverselor state balcanice trebuie să fie determinate de un amical schimb de vederi ținând seamă de legăturile de interese și diferențele de naționalitate pe cari le-a creat istoria; garanții internaționale de independență politică și economică și de integritate teritorială vor fi instituite în favoarea acestor state”. Punctul 14: „Trebuie să se constituie o asociație generală între națiuni, în virtutea convențiunilor formale, cu scopul ca să se procure tuturor națiunilor, mari și mici în mod egal, garanții mutuale de independență politică și integritate teritorială”. În acea vreme deci Wilson s'ar fi mulțumit cu o largă autonomie pentru popoarele monarhiei austro-ungare și cu o integrare în drepturile de independență a statelor invadate de armatele germane și austro-ungare — cum era cazul României, Serbiei și Muntenegrului.

Puterile centrale însă erau tot mai agresive și nu vădiau nicidecum intenții sincere pentru o rezolvire cinstită a problemei naționalităților din cuprinsul statelor lor. Propaganda din ce în ce mai înțesată a naționalităților în streinăătate a avut un ecou din ce în ce mai puternic și o influență mai decizătoare în a convinge lumea civilizată despre calvarul lor (vezi cartea lui Masaryk). Este incontestabil că cehii, croații, slovenii și românii ardeleni au reușit să organizeze servicii de informație destul de bune pentru a da lămuririle necesare și a obține creditul democrațiilor apusene. Aceasta se va vedea chiar din nota lui Wilson dela 18 Octomvrie către ministrul afacerilor streine dela Viena. Consiliul național român dela Paris a obținut dela aliați recunoașterea sa ca organ reprezentativ al intereselor românilor din Transilvania.

La propunerile lui Wilson au reflectat în 24 Ianuarie cei doi miniștri de externe ai imperiilor german și austro-ungar. Conte Hertling într'un ton mai ridicat, contele Czernin în mod

²⁰⁾ Messages, I, pp. 239—42.

mai conciliant. Wilson s'a folosit de acest prilej pentruca să-și desvolte concepția sa despre lumea cea nouă. Cugetarea/ sa se completează în sensul aspirațiilor finale ale popoarelor: Principiul național este definit în deplinătatea înțelesului său. Discursul lui Wilson dela 11 Februarie 1918 este cel mai puternic sprijin al comunităților etnice ingenuunchiate sub robia habsburgică. Iată crâmpeii cel mai important al discursului său:

„Nu mai poate fi vorba de a transfera popoarele dela o putere la alta printr'o simplă conferință internațională sau printr'un acord între rivali și antagoniști. Aspirațiunile naționale trebuie să fie respectate; în viitor popoarele nu trebuie să mai fie dominate și guvernate decât cu propriul lor asentiment. Autodeterminarea (self-determination) nu este o simplă frază. Ea este un principiu imperativ de acțiune pe care în viitor oamenii de stat nu-l vor ignora decât în detrimentul lor”.²¹⁾

Expresia „autodeterminare” a fost foarte fericită. Ea a intrat atunci în programul politic al oprimaților, a făcut epocă. Principiul autodeterminării a fost cuprins apoi în patru puncte noi dintre cari al treilea spune că „orice regulare teritorială ce va urma acestui războiu trebuie făcută în interesul și avantajul cel mai mare al populațiunilor respective, nu ca o simplă clauză de aranjament sau de compromis între ambițiunile statelor rivale”, iar al patrulea care a fost dealtfel citat și de d. Vaida în ședința memorabilă a camerei ungare dela 18 Octomvrie, are cuprinsul următor: „trebuie să se acorde cea mai largă satisfacție tuturor aspirațiunilor naționale bine precizate; se va evita de a se introduce noi elemente de discordie și antagonism sau de a le perpetua pe acelea cari au existat și cari n'ar putea decât să compromită într'o bună zi pacea Europei și în consecință a lumii”.²²⁾

Dacă imperiile centrale vreau să înceapă discuțiuni despre o pace generală, n'au decât să respecte fundamentele indispensabile ale unei atari posibilități.

Despre felul cum înțelege activitatea unei Ligi a națiunilor Wilson a vorbit la Metropolitan opera din New-York în 27 Sep-

²¹⁾ Messages, II, p. 249.

²²⁾ Messages, II, p. 253.

temvrie. A precizat și de data aceasta cinci puncte, nu mai puțin însemnate combătând exclusivismul politic și economic al națiunilor²³⁾.

La oferta Germaniei și Austro-Ungariei pentru încheierea imediată a armistițiului din 4 și 7 Octomvrie, Wilson nu s'a prea grăbit cu răspunsul, mai ales la cea a imperiului habsburgic. Germaniei i-a răspuns în 8 Octomvrie că el nu vede posibilitatea de a propune guvernelor aliate o încetare de ostilități atâta vreme cât armatele puterilor centrale sunt pe teritoriul guvernelor asociate. Se știe că imperiile centrale au pornit mari ofensive pentru a elupta înfrângerea finală a aliaților în Vest și a României în Est. Toate rezervele de cari mai dispuneau le-au angajat într-o măsurare gigantică și finală de arme, făcând eforturi supraomenești. Era ultima vâlvătaie. Incordarea însă s'a măcinat de zidul rezistenței aliaților. Devastările și cruzimile centralilor n'au avut limită. Ele însă au oțelit voința aliaților cari și-au asigurat într'un moment dat și superioritatea militară, pe lângă cea morală pe care o aveau dela început. Cumpăna victoriei s'a aplecat decizător spre aliați. Acest fapt însemnat nu putea rămâne fără repercursiune nici în domeniul politic și diplomatic.

Pe deoparte preponderența militară, pe de alta anume angajamente față de reprezentanții popoarelor subjuate, însfârșit războiul submarin ca o mărturie decizătoare a ireductibilului imperialism german, au determinat desigur pe Wilson să aibe o atitudine mai energică, mai categorică, fără a fi însă inconsecvent cu doctrina sa schițată anterior.

Răspunsul dat de Wilson la nota austro-ungară dela 7 Octomvrie, sosește abia în 18 Octomvrie. El însemnează deadreptul desființarea monarhiei dualiste. Dupăce ne-am edificat asupra conținutului mesagiilor și discursurilor celor mai importante, putem reține toate subtilitățile și toată însemnătatea răspunsului ce-l dă Wilson prin secretarul general al externelor, Robert Lansing:

„Președintele crede de datoria sa să declare guvernului austro-ungar, că el nu poate să țină seamă de sugestiile actuale ale acestui guvern din cauza unor anume evenimente de cea mai

²³⁾ Messages, II. p. 309.

mare importanță, cari, survenite dela datarea adresei prezidențiale dela 8 Ianuarie din urmă, în mod necesar au schimbat atitudinea și responsabilitatea guvernului Statelor-Unite.

Printre cele patrusprezece condiții ale păcii pe cari le-a formulat președintele la acea epocă, este și următoarea: „popoarelor Austro-Ungariei cărora noi trebuie să le garantăm un loc între națiuni, va trebui să li se dea cele mai largi înlesniri în vederea autonomiei lor”. De când a fost scrisă și pronunțată această frază în congresul Statelor-Unite, guvernul Statelor-Unite a recunoscut că între cehoslovaci și imperiile german și austro-ungar există o stare de războiu, și că Consiliul național cehoslovac este **de facto** guvern beligerant investit cu autoritate proprie pentru a dirija afacerile politice și militare ale Cehoslovacilor.

El a recunoscut deasemni în modul cel mai complet dreptatea aspirațiunilor naționaliste ale Jugoslavilor pentru libertate.

Președintele nu mai este deci de aci înainte liber să accepte o simplă **autonomie** a acestor popoare ca bază a păcii, ci este obligat să insiste asupra faptului că ei sunt chemați și nu el să judece în ce chip o acțiune a guvernului austro-ungar va putea să satisfacă aspirațiile și concepțiile despre drepturile lor și despre destinul lor ca membri ai familiei națiunilor”.²⁴⁾

Ireparabilul s'a întâmplat. Marea republică de peste ocean și-a dat verdictul, echivalent cu sentința de moarte a imperiului habsburgic. Guvernele Vienei și Budapestei nu mai puteau reprezenta interesele „naționalităților” devenite națiuni capabile să-și conducă singure destinele de aci înainte.

Șireata diplomatie dela Ballplatz nu s'a dat bătută cu ușurință. A încercat în două rânduri să construiască pod de legătură cu Wilson. Evenimentele se perindau precipitat, nu era vreme de pierdut. Trebuiau depuse noi insistențe pe lângă Casa Albă pentru o foarte grabnică încetare a ostilităților. A doua notă dela Viena a fost trimisă la 27 Octomvrie. **Se acceptă în întregime toate condițiunile ultime ale lui Wilson**²⁵⁾.

²⁴⁾ Messages etc., II, pp. 333, 4.

²⁵⁾ Messages etc., II, p. 335: ... Le gouvernement austro-hongrois... adhère aussi a sa manière de voir contenue dans la dernière note sur les droits des peuples d'Autrich-Hongrie, spécialement ceux des Tchéco-Slovaques et des Jougo-Slaves,

„Comme, par conséquent, l'Autriche-Hongrie accepte toutes les

Ultimul ministru de externe, contele Andrásy și-a încercat și el norocul. În nota sa adresată lui Lansing la 28 Octomvrie cere și el o intervențiune pe lângă președintele Statelor-Unite, ca „un armistice imhédiat soit conclu sur les fronts d'Autriche-Hongrie et pour que l'ouverture de négociations de paix suive”. Monarhia era gata să încheie pace separată, să facă cele mai mari sacrificii, să arate dorința împăratului-rege Carol de când a suit tronul de a pune capăt războiului, să ia măsuri preparatorii pentruca popoarele să decidă nejenate asupra organizației lor viitoare; se declară deci gata la toate, numai să-și salveze unitatea. Ori tocmai aceasta nu se mai putea susține, pentrucă interesul superior al umanității cerea prăbușirea întocmirei putrede și îmbătrânite a unității care se numia Austro-Ungaria.

Am văzut că fanatismul șovin al bărbaților politici maghiari i-a împiedecat să-și dea seama de realitățile vremii. Prototipul politicianului maghiar neprevăzător este contele Ștefan Tisza. Cu toată, la sfatul împăratului, a făcut o călătorie în țările sud-slave, totuș nu voia să cedeze nimic. În fața desvărilor ce i se făceau de către delegații populației slave, Ștefan Tisza a avut reflecții ca acestea, de un cinism tipic: „este posibil să ne prăbușim, însă înainte de a ne prăbuși, vă vom nimici pe voi”.²⁶⁾ Simția el că ceva se va întâmpla, însă avea credința că va triumfa interesul monarhiei²⁷⁾. O explicație a greșelilor lui Tisza ne-o dă Tache Ionescu în **Suvenirile** sale. Izolarea în care trăia el, lipsa de contact viu cu streinătatea, era cauza care închidea orizontul vederilor acestui bărbat de stat de o voință de fier și de o inteligență ageră. O altă explicație ar fi preocuparea sa și a connaționalilor săi excepțional de intensă într-o singură direcție:

conditions desquelles le Président a fait dépendre l'entrée en pourparlers sur l'armistice et la paix, rien ne fait plus obstacle, d'après l'avis du gouvernement austro-hongrois, au commencement des ces pourparlers”.

²⁶⁾ K. Fr. Novak: **Der Sturz der Mittelmaechte**, München 1921: „Es ist möglich dass wir untergehen, aber bevor wir untergehen, werden wir Macht genug finden, um euch zu zermalmen”. P. 280.

²⁷⁾ „Das, was geschehen ist oder geschehen wird, wird geschehen im Interesse der Monarchie”.

Novak, p. 281.

amuțirea glasului strident și neplăcut al naționalităților. Omul unilateral este mai expus greșelilor decât alții.

În politica lor față de Austria, ungurii au avut însfășurări succesul după care vâneau de lungă vreme. Li s'a împlinit aspirația independenței de stat, însă n'au avut timp să se bucure de ea. Primul ministru Wekerle a fost chemat la consiliul de Coroană ce a avut loc în 15 Octomvrie la Viena sub președinția suveranului. S'a hotărât redactarea unui manifest al monarhului către „popoarele sale”. Wekerle și isteții săi colaboratori în frunte cu Tisza au isbutit să convingă pe vienezi ca în confederația de state ce trebuia să se realizeze în sensul intențiilor monarhului, Ungaria să între ca un singur stat; primul ministru austriac von Hussarek era de aceeaș părere, pentru că altfel Austria nu mai avea de unde-și procura alimente²⁹⁾. Manifestul a fost dat publicității în 17 Octomvrie. În el se cuprind următoarele: „Oesterreich soll dem Willen seiner Völker gemaess zu einem Bundesstaate werden, in dem jeder Volksstamm auf seinem Siedlungsgebiete sein eigenes staatliches Gemeinwesen bildet. — Diese Neugestaltung, durch die die **Integrität der Laender der heiligen ungarischen Krone in keiner Weise berührt wird**, soll jedem nationalen Einzelstaate seine Selbststaendigkeit gewaehrleisten”.²⁹⁾ Ungaria a fost satisfăcută. Fericirea însă este numai de o clipă. 18 Octomvrie este ziua fatală. Această zi aduce solia lui Wilson despre desmembrarea Austro-Ungariei. Tot atunci rostește d. dr. Vaida-Voevod ultimul său discurs în camera ungurească cu prilejul citirii declarației partidului național prin care contestă dreptul camerelor și al guvernului de a mai reprezenta interesele poporului român din Ungaria și Transilvania.

Criza își face repede cursul său. Wekerle demisionează. La Budapesta se constituie un consiliu național maghiar, deci un contra-guvern, din károlyiști, radicali și socialiști. Ultima formație ministerială este cea a lui Hadik la 29 Octomvrie, însă cabinetul nu se poate constitui până la 31 când noaptea izbucnește revoluția...

Această sbuciumată epocă o putem bine lămuri cu documente ungurești. Îndeosebi dd. Jászi Oszkár, Garami Ernő și Böhlm Vilmos au adus servicii însemnate istoriei cu volumele lor

²⁹⁾ Novak, p. 297: Wenn die Integritätsklausel nicht im Manifest enthalten ist, so entziehe ich Oesterreich die Lebensmittel“.

²⁹⁾ Novak, pp. 412—13.

din timpul emigrației la Viena, așteptând înlăturarea teroarei albe a lui Horthy³⁰). Foarte de preț sunt informațiile presei maghiare de atunci. **Pesti Hirlap** dela 2 Octomvrie cere să se schimbe Constituția dela 1867 dându-se completă dreptate lui Károlyi Mihályi și Vázsonyi Vilmos; este și interesul dinastiei să se realizeze uniunea personală, mai ales că ungurii o merită mai mult decât oricând după jertfele mari ale răboiului, deci se impun: armată independentă, teritoriu valabil distinct și bancă națională de emisiune separată³¹).

Dar să urmărim nițel pe democratul conte Károlyi Mihály. În ședința dela 15 Octomvrie a Delegațiunilor el a declarat că „prăbușirea monarhiei se datorește Delegațiunii și diplomației noastre comune” și că „ministerul nostru de externe a provocat răboiul”.³²

Ședința Camerii ungare dela 16 Octomvrie a fost foarte sgomotoasă. Wekerle anunța că monarhia a oferit pacea pe baza celor 14 puncte și a altor declarații. Lovász Márton a întrerupt spunând că „Wilson nu se încrede în d-v.” Wekerle aflând de manifestul împăratului Carol, declară că Austria se pregătește să se organizeze pe baza federativă³³), deci trebuie să

³⁰) Jászi Oszkár: **Magyar kálvária, magyar feltámadás**, Viena, ediția **Bécsi Magyar Újság**, felmerült 1921. — Garami Ernő: **Forrongó Magyarország**: Pegázus kiadás 1922. — Böhm Vilmos: **Két forradalom tüzeben**, München, Verlag für Kulturpolitik, 1923.

³¹) Állami önállóságunkat a dinasztia érdekében ki kell fejlesztenünk a personal unió formájában, mert a háboruban bebizonyított hűségünknel és áldozatkészségünknel fogva meg is érdemeljük az önálló hadsereget, külön vámterületet és nemzeti jegybankot“. — Tot **Pesti Hirlap** publică două mari articole politice cu aceeași motivare în numerele dela 8 și 19 Octomvrie sub titlul „Mit kíván a magyar nemzet“.

³²) **Pesti Hirlap** dela 16 Oct. 1918: „A delegációnak és a közös diplomáciának köszönheti a monarchia bukását és mi magyarok köszönhetjük azt, hogy Magyarország odáig jutott ahol most van. A háborút a mi külügyi kormányunk provokálta“.

³³) „Miután közös ügyeink megszűnnek nagyon természetesen maga után vonja az 1867. XII. t. cikk megváltóztatását“. Károlyi reflectează astfel: „A miniszterelnök mindig deklarációkat tesz, de ellenkezőleg cselekszik. A politikai és a világ helyzet olyan, hogy rohamosan kell haladnunk a végső kifejlődés felé... Ha nem alakítjuk át ro-

fie schimbat articolul de lege XII din 1867. Károly declară că a fost pierdut nu numai războiul, ci și pacea, cere reprezentanță separată la congresul păcii și nu poate concepe un minister de externe capabil să salveze interese austriace cu sacrificarea Ardealului. Lovászy Márton intrerupe: „Să ne desfacem de Germania! mergem cu antanta nu cu Germania, luați la cunoștință că suntem antantofili. Da, antantofili”. Se produce un vacarm teribil. Lovászy și Vass sunt traduși în fața comisiei de disciplină pentru antantofilie. Károly citește manifestul către regele Carol din 12 puncte și nu fără interes este punctul al 4-lea: se va apăra cu toată puterea la tratativele de pace integritatea teritorială a țării²⁴. Nici o vorbă despre minorități. Ba în punctul 11²⁵) spune că se va întreprinde o acțiune pentru aprovizionarea „poporului țării”, deci este vorba exclusiv de poporul maghiar, poporul misionar, superior, în masa căruia se confundă toate celelalte popoare.

Se constituie un Consiliu național maghiar cu programul enunțat de Károlyi. Participă în el fruntașii partidelor din stânga, ba se alătură la acțiune și socialistii. Consiliul începe să lucreze imediat după răzvrătirea marinarilor din Pola, anunțată de Károlyi la 23 Octomvrie (regimentul croat 79 a ocupat Fiume) în camera maghiară²⁶).

Scăpare din alunecarea în prăpastie n'a mai fost, sacra integritate teritorială ungurească trebuia jertfită pentru a se putea ieși din întuneric la lumină.

hamosan az Ausztriával való eddigi kapcsolatunkat perszonálunióvá, **elvesztettük nemcsak a háborút, hanem a békét is.** Azért kell nyomban megcsinálnunk a perszonális uniót, mert Magyarországnak önmagát kell képviselnie a béketárgyalásokra. Azt akarjuk, hogy a béke-asztalnál teljes külön külügyminiszterünk legyen“... „Lehetetlen, hogy olyan külügyminiszterünk legyen, aki hogy osztrák érdekeket megmentsen, a **béketárgyalásokon odaadja Erdélyt**“ — Intreruperea lui Lovászy are următorul text maghiar: „El Németországtól! Az entente-tal megyünk, nem Németországgal, tessék tudomásul venni, hogy entente-barátok vagyunk“.

²⁴) „Az ország területi integritását a béketárgyalásokhoz minden erejével biztosítja“.

²⁵) „Gondoskodik az ország népe közszükségleteinek ellátásáról, élelmezéséről etc. (Pesti Hírlap, 12 Oct. 1918).

²⁶) Garami, o. c. p. 13.

Partidul național deschide epoca nouă a românilor ardeleni

Am arătat pe larg stările interne din Ungaria, pentru ca să dovedim că pentru naționalități n'au existat condițiuni prielnice unei libere expresiuni a cugetării politice. Trebuia așteptat momentul când aceasta se putea face fără noi consecințe primejdioase. Regimul excepțional de dictatură practicat cu tot mai multă furie a culminat în decretarea stării de asediu, pentru a teroriza pe deoparte naționalitățile, iar pe de alta pentru a reduce numărul dezertorilor care sporia neîntrerupt pe fronturi.

Însfârșit momentul mult așteptat a sosit. Oferta de pace dela 7 Octomvrie a fost prilej pentru ca organele conducătoare ale minorităților naționale să părăsiască baza tradițională a politicei lor și să inaugureze o nouă conduită. Acceptarea din partea ministerului afacerilor externe al monarhiei austro-ungare a principiilor wilsoniene, însemna că se recunoaște libertatea comunităților naționale de a-și reprezenta singure interesele.

Conducerea partidului național român, ca reprezentanță unică autorizată să vorbească în numele poporului românesc din Transilvania și Banat, a început numai decât acțiunea politică.

Dd. Vasile Goldiș, dr. Al. Vaida-Voevod, Ștefan C. Pop, dr. A. Vlad, Aurel Lazar, Teodor Mihali, dr. I. Suciu și dr. Ciordaș, membri ai comitetului executiv s'au întrunit în ziua de 12 Octomvrie la Oradea-Mare, pentru a discuta situația politică. De față mai erau ca oaspeți dd. dr. Sever Dan, dr. Gh. Popovici și Gh. Crișan. D. Vasile Goldiș a prezintat comitetului următoarea declarație redactată de d-sa, ca atitudinea cea mai conformă cu noile necesități politice. Comitetul a primit-o. Textul declarației este următorul:

„Comitetul executiv al partidului național român din Ar-

deal și Ungaria, ca organ politic al națiunii române din Ardeal și Ungaria, constată că urmările războiului îndreptătesc pretenziunile de veacuri ale națiunii române la deplina libertate națională. Pe temeiul dreptului firesc, că fiecare națiune poate dispune, hotărî singură și liber de soarta ei, — un drept care este acum recunoscut și de către guvernul ungar prin propunerea de armistițiu a monarhiei, — națiunea română din Ungaria și Ardeal dorește să facă acuma uz de acest drept și reclamă în consecință și pentru ea dreptul, ca liberă de orice înrăurire străină să hotărască singură așezarea ei printre națiunile libere, precum și stabilirea legăturii de coordonare a ei cu celelalte națiuni libere. Organul național al națiunii române din Ungaria și Ardeal nu recunoaște îndreptățirea acestui parlament și acestui guvern să se considere ca reprezentanțe ale națiunii române, ca să poată reprezenta la congresul general de pace interesele națiunii române din Ungaria și Ardeal, — căci apărarea intereselor ei națiunea română o poate încredința numai unor factori designați de propria lor adunare națională.

Afară de organele delegate de adunarea națională sau alese din mijlocul său, așadar afară de comitetul executiv al partidului național român nimenea nu poate fi îndreptățit să trateze și să hotărască în treburile care se refer la situația politică a națiunii române. Toate deciziunile și acordurile, cari s'ar lua și s'ar face fără aprobarea acestor organe, le declarăm ca nule și fără valoare, cari nu leagă întru nimic națiunea română. Națiunea română care trăiește în monarhia austro-ungară așteaptă și cere — după multe suferințe de veacuri — afirmarea și valorizarea drepturilor ei nestrămutate și inalienabile, la deplină viață națională”.

Declarația este un act politic care deschide noua epocă a renașterii românismului. Comitetele executiv a însărcinat apoi pe dr. Vaida-Voevod deputatul Arpașului să citească această declarație într-una din ședințele apropiate ale camerei ungare.

O altă hotărîre importantă a comitetului este că alege un subcomitet de 6 membri și ca sediu al lui este decretat Aradul. Din subcomitet fac parte dd. Goldiș, Maniu, Vaida, Vlad, C. Pop și I. Suci. Subcomitetul va avea să lucreze în permanență, pentru a fi la înălțimea situației și a nu scăpa nici un eveniment de seamă din câte vor urma. Ca președinte al subcomitetului a fost ales d. Vasile Goldiș, omul condeiului, stilizatorul impecabil de comunicate, cugetătorul politic de mare talent. Este explicabil

că au preferat Aradul ca sediu al subcomitetului, pentru că trei din membrii săi, dd. Goldiș, C. Pop și Suciu locuiau aci. Misiunea subcomitetului era dintre cele mai dificile, pentru că evenimintele se perindau cu iuțea vertiginoasă.

Subcomitetul sau delegația comitetului executiv a fost întregită apoi, îndată după izbucnirea revoluției cu dd. Jumanca, Grapini și Flueraș, reprezentanții partidului social-democrat din Ungaria — secția românească și alți trei tovarăși ai lor. Cele două partide aveau misiunea de a proceda la conducerea nouilor destine ale Ardealului.

D. dr. Al. Vaida s'a achitat în expresiunea cea mai înaltă de misiunea ce i-s'a încredințat³⁷) În 18 Octomvrie s'a prezintat în camera ungară pentruca să dea citire declarației și să ro-

³⁷ D-l Dr. Alexandru Vaida-Voevod s'a născut la 27 Februarie 1872 în comuna Olpret, județul Solnoc-Dobâca, din părinți cu mari proprietăți rurale. Studiile le-a făcut la Brașov și Bistrița, iar după terminarea lor a îmbrățișat cariera medicală înscriindu-se la facultatea de medicină din Viena unde și-a luat licența. Date biografice aproape complete dă publicistul Gheorghe Stoica în *Patria* dela 28 Februarie 1922, cu prilejul jubileului de 50 ani dela nașterea d-lui Vaida:

Întrat în Metropola austriacă tânărul student ajunge în scurtă vreme sufletul întregii mișcări naționale, leaderul studenției, în deosebi prin anii 1890—91, când „Replica“ tinerimei noastre universitare, la insultele debitate de studenții unguri, era discutată cu apărere în toate cercurile politice ale societății maghiare. În 1893 organizează studenția în vederea primirii deputațiunei române, care sosia la Viena pentru a înmâna împăratului memorandumul națiunei române din Transilvania și Ungaria conținând cerințele de îmbunătățire a situației noastre. Deputațiunea — după cum se știe — la un semn al Budapestei n'a fost primită de senilul monarch, a atras cu toate acestea privirile întregii lumi civilizate, asupra tratamentului barbar, la care era supus unul dintre cele mai nobile și loiale popoare ale monarhiei. La banchetul, ce s'a dat cu acest prilej la care a participat și părintele Vienei și prietenul nostru doctorul Lueger, tânărul medicinist a ținut o vorbire plină de entusiasm deschizându-și în urma acesteia orizonturi tot mai largi în jurul drumului, ce trebuia să-l parcurgă în viață. Un an mai târziu, în 1894 Clujul gemea de țărani români în toate porturile, cari au alergat din toate colțurile țării, pentru a fi mărturie la înscenarea criminală a procesului „Memorandumului“. Cu ocazia serbărilor milenare ungurești, 1898, Vaida nu rămâne inactiv. El convoacă la Viena congresul monstru al studenției ariene, înaintea căreia demască toate uneltirile anticivili-

stiască de pe tribuna ei ultimul discurs al unui deputat român, vestind marei streinătăți și unguirilor recalcitranți hotărîrea ne-strămutată a Românilor ardeleni de a-și dirigu singuri soarta și de a interzice guvernului și parlamentului maghiar de a mai reprezenta Ardealul. D. dr. Vaida pentru ultima dată a polemizat cu reprezentanții sacrosanctei Ungarii milenare. Iată aci părțile esențiale ale acestui discurs care a făcut ecou în toată lumea, iar foile din Basarabia ale voluntarilor, refugiaților, pribegilor ardeleni împreună cu întreg românismul l-au salutat cu entuziasm de nedescris:

Alexandru Vaida: Onorată Cameră. N'a sosit încă timpul să încheiem bilanțul războiului mondial. Cu facultățile noastre debile omenеști, fie cu ajutorul minții fie cu al fantaziei, nu suntem în stare să prevedem, urmările rele sau bune pentru omenime ale războiului. Un fapt îl putem stabili de pe acum. Războiul mondial a avut un re-

zatoare ale poporului turanic. La alegerile din 1905 a căzut la Ighiu, în urma violentelor presiuni ale guvernului. În 1906 însă este ales în acest cerc cu mare majoritate și din acest moment începe o epocă și de sbuciumări continue, dar și de satisfacții neîntrecute pe nici un alt teren al indeletnicirilor omenеști. Odată intrat în parlament, Vaida ia parte la o intensivă activitate parlamentară. Interpelarea sa din 20 Iulie 1906 în chestia agrară provoacă o puternică frământare pe băncile guvernului, care a lăsat să i-se traducă strofa citată de inter-pelator din versurile amenințătoare ale lui Coșbuc; unde zice:

Să nu dea Dumnezeu cel sfânt
Să vrem noi sânge nu pămînt,
Cînd nu vom mai putea răbda,
Cînd foamea ne va rescuța,
Christoși să fiți, nu veți scăpa

Nici în mormînt!"

Atitudinea dărză și hotărîtă a tînărului parlamentar, care se mira singur, de unde atîta retorică ungurească, la el, care nu învățase niciodată aceasta limbă — au încurcat mult socotelile guvernului unguresc de pe acele vremuri. După reforma agrară cere votul universal și dreptul femeilor, de a fi admise la universitate (10 Oct. 1906).

În 1907 Apponyi prezintă proiectul său referitor la școlile confesionale, a căror moarte li-se pregătia prin acest proiect. În combaterea lui Vaida întrebuițează o ședință întreagă, stîrnind prin puterea obiectivității și a argumentelor sale, dacă nu admirația adversarilor, cel puțin o neastîmpărată gelozie împotriva succeselor lui tot mai accentuate. Efectul acestei gelozii se observă în aceeași săptămînă, cînd cu prilejul unei noi cuvîntări în această chestie ora-

zultat mare: acceptarea din partea tuturor națiunilor a principiului, că în viitor nu va mai fi deosebire între națiune și națiune și națiunile mari și mici vor avea drepturi egale.

Cât de dureros a fost pentru noi, naționalitățile, cari ne-am considerat și numit întotdeauna „națiune” — să fim considerați și tratați din partea potestății de stat drept naționalități. — Dela întemeierea creștinismului multe spirite geniale au luptat pentru propășirea omenirii și mulți au încercat să definească bazele de muncă pentru binele și progresul întregii omeniri.

Și dacă au fost spirite, cari în evul vechiu și după întemeierea creștinismului au aflat calea adevărată, propagând adevăratele principii ducătoare la scop, aceștia n'au avut putința să pună în aplicare practică principiile ce le profesau. E meritul lui Wilson, că în cunoscutele lui puncte a dat expresie acelor principii și le-a cristalizat așa, că nu se vor mai putea falsifica niciodată. Dacă omenirea va isbuti să realizeze, să înfăptuiască aceste principii, atunci dela întemeierea

torul citează câteva versuri insultătoare la adresa ungarilor. În proxima ședință Vaida este scos din parlament cu forța brachială de câteva elemente șovine și îndepărtat dela o serie de ședințe parlamentare. Actul acesta de brutalitate a produs în sânul poporului nostru o legitimă indignare. La alegerile generale din 1910 Vaida este din nou ales la Ighiu, cerc, care își ține și astăzi de o deosebită onoare, de a fi reprezentat, de acest fiu ales al neamului nostru. Sunt cunoscute raporturile, pe cari Doctorul Vaida le-a avut împreună cu reposatul Aurel C. Popovici la Curtea archiducelui moștenitor, Franz Ferdinand. Intimitatea cu care acești fruntași erau primiți la palatul Belvedere, lăsa să se întrevadă interesul, pe care viitorul monarh îl acorda chestiunilor românești. Colonelul Brosch aghiotantul archiducelui scrie doctorului Vaida în Iulie 1914 după asasinarea lui Franz Ferdinand o scrisoare profetică, prin care îi prezice sfârșitul monarhiei. După o lună Brosch e mobilizat și dispare în luptele cu Rușii. În timpul războiului dușmănit de unguri, Vaida se retrage la Viena și apoi în Elveția, unde a suferit de o boală destul de îndelungată. Dar la ivirea zorilor redeșteptării noastre sentimentul lui național se agită din nou și lată-l în ceasurile hotărâtoare desemnând cu putere direcția, în care s'apuce destinele neamului nostru. Iar în memorabila ședință dintr-o zi de Octomvrie 1918 Vaida stabilește pentru veșnicie hotarele etnice și geografice între cele două popoare rivale. Era firesc deci, ca după un timp atât de măreț al năzuințelor sale în arena luptelor noastre naționale, doctorul Vaida să-și păstreze cu o necontestată mândrie locul de conducător al țării întregite. După Unire ajunge ministru de stat și în iarna anului 1919 constituie guvernul care n'a stat la putere decât trei luni și jumătate. Prin tactul și istețimea sa a reușit să se recunoască drepturile României asupra Basarabiei.

creștinismului încoace n'a fost un eveniment mai însemnat ca acesta, pentru omenire.

Hock Iános: Așa-i!

Alexandru Vaida: Noi, reprezentanții micilor națiuni am așteptat cu nerăbdare atitudinea cercurilor conducătoare ale monarhiei față de aceste puncte și națiunile nemaghiare au primit cu nespusă bucurie știrea, că oficiul de externe al monarhiei a înaintat la Washington propunerea de pace, căci astfel s'a recunoscut oficial, atât din partea reprezentanței noastre externe, cât și din partea guvernului și partidelor maghiare, că noi de-acum nu mai suntem naționalități, ci națiuni. (Mișcare.) Cunoaștem mărimea vremilor prin cari trecem; cunoaștem, că aceste probleme mari nu le putem trata conduși de egoism. Cunoaștem adevărul, care iese la iveală și într'unul dintre punctele lui Wilson, că nu trebuie să lăsăm teren urei, egoismului, când se tratează aceste probleme a căror rezolvare reală și serioasă se poate face numai cu ajutorul deplinei sincerități. Drept-aceea, reprezentanța organizației naționale a românilor a hotărît să-și definească atitudinea față de aceste puncte și din încredințarea acesteia, comunic On. camere următoarea declarațiune (exact textul fixat în conferința dela Oradea Mare dela 12 Oct. Camera a fost cuprinsă de panică. D. Vaida continuă, apoi astfel:)

On. cameră! Nu vreau să intru în polemică cu mult stimatul șef al guvernului și cu oratorii cari au vorbit înaintea mea, dați-mi voie însă să reflectez pe scurt asupra unor enunțaiuni ale antevorbitorilor.

Mult stimatul d. ministru-prezident spunea în cuvântarea de ieri următoarele: „E știut, că guvernul avea de gând să pregătească în decursul vacanței parlamentare proiectele de lege necesare binelui țării; să pregătească reforma administrativă astfel, ca să fie mai apropiată de felul de gândire al poporului.“ Apoi continuă: N'am prezintat spre dezbateră aceste proiecte pentru că între timp s'au făcut în situația politică, schimbări, cari reclamă înlăturarea deocamdată a unor probleme cari ar putea să producă disonanță între membrii on. Camere.

Aceste proiecte au fost așadar aproape de felul de gândire și simțire al poporului și în acelaș timp, au fost așa alcătuite, încât guvernul n'a îndrăznit să se prezinte cu ele în parlament. (Mișcare în dreapta și stânga).

Apoi d. ministru-prezident arată, că: Primirea punctelor lui Wilson nu înseamnă părăsirea atitudinii noastre tradiționale. Intru-cât o permite aceasta deplina egalitate individuală și e posibilă pe lângă susținerea unității și indisolubilității statului (așa-i, în stânga), vom îndestuli bucuros postulatele naționalităților și vom intra în tratative cu ele, ori — mai corect zis, — nu vom trata cu ele, ci dupăce

le vom asculta dorințele vom face propuneri corespunzătoare parlamentului.

On. Cameră! Iată, cum și-o închipuiește aceasta contele Ștefan Tisza: „Cred, că va trebui să convingem cu armele dreptății opinia publică a adversarilor noștri, că raporturile de-aici sunt mult mai aproape de punctele lui Wilson și că realizarea postulatelor cuprinse în aceste puncte reclamă înorii mult mai puține, de-cum s'ar crede.

Paralel cu aceste opinii, vă rog, considerați două dintre punctele lui Wilson și anume înainte de toate punctul al 10-lea, care e următorul... (citește textul)... (Mișcare în mijloc). Cred că acest punct de vedere și-l'a însușit și d. ministru-prezident atunci când s'a alăturat la propunerea de pace a ministrului de externe austro-ungar.

Punctul 4 al lui Wilson enunță (citește textul)

Ștefan C. Pop: Supremația și egemonia au fost cauzele neînțelegerilor. (Sgomot).

Alex. Vaida: Cred, că nu trebuie să aduc multe dovezi, cumcă între punctul de vedere al lui Tisza și al d-lui ministru-prezident pe deoparte și între cel al lui Wilson, e o mare prăpastie, (Așa-i, în stânga extremă) peste care nu se poate trece nici cu rabulistica, nici aruncând praf în ochii oamenilor. (Așa-i, — în stânga extremă).

D. deputat, contele Ștefan Tisza vorbește și despre democrație. Problema noastră nu e altceva, decât o lature a democrației; doar adevărata democrație nicăiri în lume nu se poate înfăptui înainte de a-se soluționa chestiunile naționale, pentru-că numai pe baze naționale și în cadre naționale e cu putință o dezvoltare în direcția normală a acestei consolidări. Și când contele Ștefan Tisza polemizează cu problema națională, ori, cum o numește el, de naționalitate, la o întrerupere a lui Ioan Hock, care spune, că „fără reformă electorală nu este pace“, răspunde: s'o facem asta atunci, când suntem forțați!

Iuhász Nagy Sándor: Aceasta e politică de sinucidere. (Sgomot în stânga).

Kun Béla: Cuvântare antinațională!

Ioan Hock: Șeful!

Fényes László: Va distruge națiunea!

Iuhász Nagy Sándor: Acesta e bărbatul de stat providențial.

Prezidentul: Rog liniște.

Alexandru Vaida: Dupăce contele Ștefan Tisza și-a reluat activitatea politică, suspendată cum știți până la 1910, — de câteori am vorbit în această cameră m'a călcat în picioare, m'a sdrobotit în mai puțin de 48 ore. (Mișcare). Am avut norocul, ca d. ministru president să afle cu cale a reflecta la gravaminele ce le-am înșirat eu. E o dovadă, că n'au putut să existe între noi ceva relații de prietenie

intimă. Personal socotesc, bine înțeles, drept un om foarte simpatic pe d. ministru president, dar ca politician îl socotesc foarte primejdios, căci e mult mai primejdios acela, care îți scapă din mână, ca pește. (Mare mișcare).

Fényes László: Șade pe grumazul poporului maghiar, întocmai ca și pe-al celui român.

Kun Béla: Wekerle e o primejdie a poporului maghiar.

Fényes László: Nu e guvernul poporului maghiar.

Alex. Vaida: Așa, apoi, On. Cameră, e mai simpatic d. ministru-prezident ca adversar politic și totuși, prefer pe contele Ștefan Tisza. Cu el suntem în curat, totdeauna și... ne-a plăcut, pentru că, deși ieri a zis, că noi am agitat în streinătate, că lucrăm în afară cu cine știe ce aparate, că am isbutit să câștigăm de partea noastră opinia publică mondială, cred, că suntem de acord în a constata, că politica lui Ștefan Tisza, ne-a făcut cele mai bune servicii, căci a înconjurat orice prilej de-a ne înțelege, continuând oprimarea naționalităților pe baza sistemului Apponyi și Bánffy, urmând politica inaugurată de Coloman Tisza în Ungaria.

On. Cameră! Partidele maghiare n'ar putea să ne facă un mai bun serviciu, decât, alegând după proclamarea independenței Ungariei pe Ștefan Tisza de ministru de externe și delegându-l să reprezinte Ungaria la congresul de pace. Vorbirea de ieri a lui Ștefan Tisza a ajutat cauzei noastre mai mult decât am fi putut să-i ajutăm noi prin lupte de decenii.

Fényes László: Auziți?

Richter Iános: Frazе goale.

Iuhász Nagy Sándor: Are dreptate. Tisa e cauza!

Prezidentul: Rog liniște!

Szilágyi Lajos: Nu provocați!

Prezidentul: Rog liniște, On. Cameră!

Fényes László: (Între rupe)

Mussa Gyula: Ești un farmacist neisprăvit!...

Fényes László: Aceasta nu-i „afacere“, d-le Mussa.

Alexandru Vaida: Afirmațiunilor, cumcă în această țară națiunile nemaghiare și până acum au fost într'o stare fericită și că e foarte mică deosebirea între concepția lui Wilson și stările din Ungaria, trebuie să răspund, că mă mir de cutezanța d-lui ministru-president de-a afirma așa ceva aici în parlament, în fața țării, în fața lumii...

Ștefan C. Pop: Cinic...

Alexandru Vaida: E doar a treia, ori a patra-oară ministru president al Ungariei (strigăte în stânga extremă: A cincea oară! E timpul să pună punct!) și astfel dela el pe dreptul se așteaptă să cunoască chestia naționalităților, doar știe, că pe toate câmpurile de luptă au sângerat și națiunile nemaghiare și toate temnițele în acel

timp, când fiii și părinții cădeau pe câmpul de războiu, erau pline și sunt pline și acum cu mamele și tații lor și că au încluiat chiar și copiii de 14 și 16 ani. (Contraziceri în centru).

B. Iosif Sztérényi, ministrul de comerț: Calomnie ordinară! Sgomot mare).

Președintele: Rog liniște!

Emeric Miskolczy: Calomnie! Minciună!

Fényes László: Numai acum au fost eliberați. Acesta-i adevărul! (Sgomot în dreapta).

Președintele: Rog pe dd. deputați să binevoiască a rămânea în liniște. Binevoiască a fi cu răbdare, d. deputat își va primi răspunsul competent. (Sgomot. Să auzim! Să auzim!)

Alexandru Vaida: D. ministru de comerț spune că aceasta e minciună...

B. Iosif Sztérényi, ministrul de comerț: Da, așa-i! (Așa-i! la centru)

Alexandru Vaida: Voi servi cu nume, la moment... dr. Valer Braniste... (Sgomot și strigăte în stânga: Acesta e de 16 ani?)

Ștefan C. Pop: Sunt osândiți și tineri de 17 ani...

Teodor Mihályi: Așteptați, vă rog. Nu se pot înșira toate cazurile dintr-o răsuflătură... (Sgomot).

Alexandru Vaida: Acest om a fost deținut luni de zile fără vină și a fost eliberat numai după ce ministrul de externe în numele monarhiei și al Ungariei a acceptat punctele lui Wilson. (Sgomot și întreruperi în centru: Mult înainte!) Afară de el încă patru domni... (Strigăte în stânga: Cine sunt aceia? Dați numele lor!) Pofțiți, telefonați și întrebați la Cluj, iar după ce veți primi răspunsul, desmințiți-mă! (Strigăte în dreapta: Sunt arestați desigur pentru alte delict. Profesor de 16 ani!)

Președintele: Rog liniște, d-lor deputați!

Ștefan C. Pop: Pofțiți, ordonați cercetare! De doi ani de zile opt judecători tot judecă.

Președintele: Rog pe d. deputat Ștefan C. Pop să rămână în liniște.

Ferdinand Jurega: Și în temniță au murit de foame și de tifos,

Szilágyi Lajos: Iată, efectul provocărilor... (Sgomot în stânga extremă).

Alexandru Vaida: On. Cameră! Această fericită situație este așa de aproape de pretențiile a la Wilson? Școalele noastre sunt închise cu sutele, asta o știți poate. Veți ști, apoi, că ne maghiarizează liceele și că pretind condiții imposibile pe cari nu le putem împlini, numai ca să se maghiarizeze liceele.

Ferdinand Jurega: Dela noi au sechestrat banii Maticii!

Alexandru Vaida: Dacă v'ați interesa, cum v'ar fi datoria, de aceste probleme, ați ști și din ziare, că în Sibiu comisarul guvernial

nu s'a oprit nici la sfântul Altar și că au trimis jandarmi în bisericile noastre. Veți recunoaște, că acesta nu e punctul de vedere al lui Wilson!... Uitați-vă, sunt în parlament patru deputați români și doi tăuți, pardon, slovaci... (Maritate).

Fényes László: Nici un deputat al social-democrației.

Alexandru Vaida: și nu este de față nici un deputat maghiar social-democrat, care să-i reprezinte...

Fényes László: Acesta e parlamentul de clasă!...

Alexandru Vaida: Când în această fericită țară există aceste fericite raporturi, a spune, că între punctul de vedere al lui Wilson și raporturile cari dominează pe aici e abia o mică deosebire, dați-mi voie să nu spun ce înseamnă, pentru că aș fi silit să folosesc expresii neparlamentare.

După semnele ce se arată, probabil se vor începe în curând presiunile de cari s'a folosit odată și Ștefan Tisza pentru a dovedi, că s'au declarat cei întru-adevăr chemați și pentru a prezenta astfel lucrurile, ca și când noi nu am fi adevărații reprezentanți ai națiunii române. Prin presiunile solgăbiraiei și mici grațiozități ale fișpanilor probabil, se va afla ici-colo câte-un nemaghiar, care să facă declarații patriotice. Căci, ce este declarația patriotică? Nu e patriotism, ci un mic serviciu adus guvernului, ca să scape pentru un moment din situații neplăcute. E o nizuință vrednică de compătimit folosirea unor astfel de mijloace, în așa vreme...

Singura cale însă, e cea a deplinei sincerități, a deplinei recunoașteri, a acceptării baselor cu adevărat democratice, cu adevărat crestine, cu adevărat wilsoniene. Și atunci, când cu drepturi egale fiind, ne vom întâlni ca națiuni egale, vom putea să ne întindem mâna și pentru viitor, dar între oprimatori și oprimați de când e lumea n'au putut să fie raporturi sincere. Trebuie să tindem așadar, ca să fim toți cu drepturi și ranguri egale și liberi. Nu-i nevoie de discuții lungi în acest scop, ci e de ajuns să se dea posibilitatea fiecărei națiuni din Ungaria de a-și întemeia organizația națională, ca să aveți cu cine să intrați în discuție, nu în cadrele străme ale acestei țări, pentru că această problemă nu o vor rezolva acei politicieni cu vederi străme, cari cu atâta predilecție se numeau „bărbați de stat”; această problemă e acum internațională, e chestia de onoare a omenirii, care trebuie cinstită rezolvată. Și să știți că nu persoana mea neînsemnată, ci națiunea română întregită a vorbit prin mine și că în aceste clipe istorice, fiecare Român simte la fel cu mine și inima fiecărui român e pătrunsă de aceleași sentimente, dorințe și speranțe, cărora eu le-am dat expresie!

Ferdinand Jurega: Se treaske! (să trăiască)*

Discursul d-lui Vaida a fost o lovitură de trăsnet. Zadarnice

* Discursul în traducere din buletinul parlamentar maghiar dela 20 Octombrie (Országgyűlési Értesítő).

au fost eforturile primului ministru ungar și ale renegatului dr. Péter Mihály să indulciască atmosfera și să conteste autoritatea d-lui Vaida de a se rosti în numele națiunii române. Parlamentul maghiar și-a dat seama că nu se mai poate nimic salva. Aceia pe cari o viață întreagă i-au izgonit din camerele ungurești, plecau pentru totdeauna din Budapesta, de bună voie.

Cu discursul domnului dr. Vaida s'a făcut un pas important spre traducerea în realitate a concepției politice românești. Diplomația austro-ungară nu mai avea îndreptățirea să vorbiască pe viitor în numele națiunii române și să reprezinte interesele ei la conferința păcii. Nu se știa încă sigur în ce chip vor marile puteri aliate și asociate să deslege problema austro-ungară. Deodată însă cu atitudinea categorică a conducerii politice a poporului românesc, la eventuale tratative de pace ale monarhiei, trebuia să fie consultați neapărat reprezentanții direcți și firești ai Ardealului, bărbații săi politici. Națiunea română nu mai putea fi tratată ca o turmă de sclavi ce se poate trece de sub o stăpânire la alta fără să fie întrebată, dacă acceptă ori nu. Pericolul unui eventual congres de pace la care ar fi fost invitată monarhia, a fost parat la vreme de partidul național.

Spre norocul nostru asemenea eventualitate n'a mai avut loc, pentrucă din paginile precedente știm, că în 18 Octomvrie Statele-Unite nu mai recunoșteau monarhia austro-ungară ca putere capabilă să reprezinte popoarele sale.

Declarația românilor ardeleni a fost și un răspuns la manifestul împăratului-rege Carol. Nici streinătatea civilizată nu mai putea onora intențiile de străformare radicală internă ale monarhului habsburg, nici lua de bani buni asigurările cancelarului german că va parlamentariza viața de stat cât ai bate în palme, nici naționalitățile nu mai înțelegeau să se lase purtate de nas de împilătorii lor multi-seculari. Imperiul austro-ungar troznia din toate încheieturile. Consiliul național cehoslovac a reacționat imediat la manifestul împărațesc; în 19 Octomvrie a răspuns printr'un manifest al său foarte energic²⁸⁾, refuzând Vienei drep-

²⁸⁾ „Der Narodni Vybor und mit ihm das gesamte tschechische Volk ohne Ausnahme beharren unverbrüchlich auf dem Standpunkte, dass es mit Wien für das tschechische Volk keine Verhandlungen über seine Zukunft gibt“.

„Die böhmische Frage hat aufgehört eine Frage der inneren Regelung Oesterreich-Ungarns zu sein“. Novak p. 414-15.

tul de a angaja tratative asupra viitorului națiunei cehoslovace, și respingând insinuațiile ungurești cari pretind că slovaci n'ar fi frați cu cehii; arată suferințele îndurate de slovaci din partea volnicei stăpâniri maghiare și nevoia unității statului cehoslovac. Slavii sudici încă profită de moment, pentruca în aceeași zi să dea expresie dorinței irezistibile a sârbilor, croaților și slovenilor de a forma statul lor național, să declare că manifestul monarhului este nemulțumitor și să respingă propunerile maghiare de împăciuire³⁹⁾.

În general manifestul habsburgic a avut o rezonanță foarte slabă și chiar un scriitor austriac constată, că manifestului i-se atribuie o importanță prea mare⁴⁰⁾.

Procesul de desagregare nu mai putea fi stăvilit. Sfortările diplomatice au eșuat, iar armatele demoralizate nu mai puteau fi stăpânite. Fronturile de luptă s'au clătinat sub loviturile fulgerătoare administrate de forțele militare reculese ale aliaților cari realizaseră comandamentul unic în frunte cu generalul Foch. Retragerile în desordine dela Piave, dezertările în masse au marcat începutul revoluției.

Aci este locul să vorbim și de valoroasa contribuție dată de parlamentarii bucovineni la rezolvirea problemei naționalităților

³⁹⁾ Der südslavische Nationalrat fordert in Ausübung des Selbstbestimmungsrechtes einen einheitlichen, selbstständigen südslavischen Nationalstaat an allen Territorien, wo Slovenen, Kroaten und Serben wohnen, ohne Rücksicht auf staatliche oder provinzielle Grenzen und lediglich unter Berücksichtigung der ethnischen Zugehörigkeit.

Der südslavische Nationalrat erklärt die im kaiserlichen Manifest niedergelegten Grundzüge als nichtbefriedigend, nimmt die in diesem Manifest zugebilligte Ausübung des Selbstbestimmungsrechtes nicht zur Kenntnis und lehnt auch alle zukünftigen, wie immer gearteten von ungarischer Seite kommenden Vorschläge von vornherein ab. — Novak, p. 416.

⁴⁰⁾ Kleinwaccher o. p.: „Aber ich glaube, dass dem Manifest eine zu grosse Bedeutung beigelegt wird“... „Das Manifest war eine bedeutungslose Episode im Todeskampfe der Monarchie, denn ihre Stunde war abgelaufen. Die Gelegenheiten, die Monarchie als ein neues, allein seinen Völkern Raum bietendes Staatswesen zu schaffen, waren unwiderbringlich versäumt. Nur zwei Wege hat es für die Monarchie gegeben: Die Lösung eines grossen Menschheitsproblems zu finden oder unterzugehen. Da sie den Weg zur Höhe nicht gefunden hat, musste sie in den Abgrund sinken“. Pp. 330—331.

din monarhie⁴¹). Ei iau adesea cuvântul asupra stărilor din Ardeal și atacă deschis oligarhia maghiară, de pildă în ședința dela 9 Noemvrie 1912. D. Const. Isopescul-Grecul vorbește despre persecuțiile românilor din Ungaria în ședințele dela 9 Nov. 1917, 21 Februarie 1918 și 22 Iulie 1918.

După prăbușirea frontului bulgar, clubul partidului român bucovinean pretinde în 4 Octomvrie independența statului național român.

Referitor la manifestul împărațesc, d. Isopescul-Grecul întreabă în ultima ședință dela 22 Octomvrie: „Care va fi soarta connaționalilor de pe teritoriul ungar? Poate fi ceva pentru Austria adevărat, iar pentru Ungaria nu? Poate fi soluția altfel decât egală pentru toți? (întreruperi) ... Și mai voiți ca pumnul de fier al politicei mondiale — îndignate de acest joc, evident — să nu se abată pentru a îngropa monarhia sub dărîmăturile parlamentului din Budapesta? Vai, de trei ori vai vouă, tuturor conților și baronilor finanței ungare! Opriți-vă jocul acestui sacrillegiu, căci sfidați pe Dumnezeu și justiția mondială (bravo)... Cred oare într'adevăr puternicii Ungariei, că vor fi în stare să opriască la granițele lor (fixate la întâmplare) incendiul mondial, care nu de Austria a fost pus, ci de desvoltarea istorică a Ungariei?”

Ședința aceasta este istorică, întocmai ca și cea dinainte cu 4 zile dela Budapesta. D. Grigorovici, socialistul bucovinean cunoscut declară că „la tendința de a uni poporul român nu va renunța niciodată nici un român; Unirea tuturor românilor este un ideal și o țintă la care românii vor aspira totdeauna, în orice timpuri și în orice împrejurări, indiferent de cum va fi constelația lor viitoare, indiferent de chipul cum li se va desfășura soarta pe viitor”.

Românii monarhiei se declară cu toții, ardeleni și bucovineni, partide naționale și partide socialiste, pentru unirea tuturor românilor într'un stat independent.

⁴¹) Despre politica bucovinenilor s'a scris într'o broșură apărută în atelierele Isbândeî în 1920 sub titlul: Prăbușirea unei monarhii de un martor din tribuna presei. Aci se găseau și ultimele discursuri parlamentare rostite în camera austriacă de către dd. Isopescul-Grecul și Grigorovici, din cari luăm și noi câteva pasagii.

Organizarea revoluției

Guvernele autocrate, pe placul doar al suveranului, în mod firesc, au încetat să mai însemneze ceva în ziua revoluției. Puterea monarhului n'a mai putut fi exercitată. Intreagă situație a ajuns în mâna „guvernelor” revoluționare, cari începuseră să acționeze paralel cu guvernele „legale”. Ele erau emanații ale consiliilor naționale.

Consiliul național maghiar era constituit, se înțelege, din partidele maghiare de stânga, singurele dela cari se mai putea aștepta salvarea... „integrității statului național maghiar”. Personalitatea cea mai de seamă care avea să îndeplinească misiunea aceasta era contele Károlyi Mihály, viitorul președinte al republicii ungurești. Károlyi era recunoscut ca filo-antantist și aderenții alianței germane i-au făcut adeseori violente reproșuri în camera maghiară că ar trada cauza maghiară. Adevărul era că atât Károlyi cu prietenii săi, cât și adversarii săi politici, urmăreau acelaș scop, însă pe căi diferite. Filo-antantismul lui Károlyi rămăsese acum ultima scândură de scăpare. Naționalitățile cunoșteau prea bine pe Károlyi decât să se lase înșelate de aparențe. El trimisese dealtfel strajnicul avertisment României, pe când fusese în neutralitate, că dacă va avea cutezanța să intre în Ardeal, nu va întâlni oameni în soldații maghiari, ci tigri!

În tovărășia lui Károlyi erau Hock János președintele Consiliului național maghiar, Jászi Oszkár și alți democrați. În deosebi Jászi Oszkár se bucura de stimă și popularitate la românii ardeleni, pentru că distinsul sociolog maghiar studiasse problema de naționalitate și tratase cu multă căldură chestia românească în numeroase scrieri ale sale. Talentatul teoretician avea însă un singur defect: nesocotia aspectul politic al problemei de naționalitate. El credea orbeste, că poate înfăptui principiul național în cadrele unității statului național maghiar. Nu trăgea toate consecințele acestui principiu. Era cu desăvârșire exclus, ca

românii să-și dea asentimentul liber la o comuniune de stat cu ungurii. O mie de ani de robie ti cumintise. Consecința ce se impunea cu necesitate din principiul național, era realizarea statului național român. Jászi era ajutorul cel mai de seamă al lui Károlyi, proptea cea mai tare a integrității statului ungar. În guvernul numit de Consiliul național maghiar Jászi a luat portofoliul naționalităților. Partea slabă a operei sale i-a fost însă fatală, în zilele de 12 și 13 Noemvrie.

Revoluția a izbucnit în noaptea de 31 Octomvrie—1 Nov. Cu iuteală de fulger s'a răspândit victorioasă pe întreg întinsul monarhiei bătrâne. Au fost trei zile de jaf cumplit. Nu se mai putea ști unde se oprește mișcarea distructivă. Flacăările devastării au pătruns până în creierul munților. Lumea săracă a crezut, că a sosit ceasul să se răsbune pe aceia, cari i-au supt seva sângelui secole de-arândul, să spargă grânariile, să-și împartă mașinile fabricelor, ciurzile de vite ale marilor domenii. Totuș a învins cumpătul mulțimii, care a fost capabilă să-și organizeze factorii ordinii.

Pentru apărarea averii și garantarea siguranței s'au înfăptuit atunci organele revoluționare: consiliile și gărzile naționale în fiecare localitate. Ordinul guvernului budapestan era ca aceste consilii și gărzi să jure credință statului maghiar, republicii populare maghiare. Visteria statului stătea la dispoziție cu bani berechet.

„După ploae, căpeneag”, spune o vorbă veche. Guvernul budapestan a organizat trupe militare, bande de soldați, cete de jandarmi și a trimis pe linii trenuri blindate pentru ca să mulcomiască pe revoluționari, să înfricoșeze pe valahi, să-i facă să se astâmpere și să renunțe la manifestațiile populare cari s'au pornit atunci cu elan irezistibil pentru ideia românească. Gras plătiți, militarii transformați în bestii s'au dedat la crime înfiorătoare, de cari vom vorbi într'un capitol special. Poporul român se supunea unei singure directive, cea dată de conducerea sa politică, de comitetul național.

În ziua revoluției, soldații din cetatea de pe Murăș a Aradului, părăseau serviciile și de pe pod aruncau armele în apă. În garnizoana orașului era multă armată și populația orașului tremura de groaza necunoscutului.

În seara zilei doi bărbați unguri, vechi cunoscuți și prieteni ai domnului Vasile Goldiș s'au prezentat d-sale pentru a-i destăinui între patru ochi, că în oraș se pregătește un măcel în contra românilor. D. Goldiș a luat contact cu câțiva frunțași arădani, pentru a vedea ce se poate face. Destăinuiriile celor doi unguri n'au putut fi verificate. Pentru a fi gata la orice, arădani au luat hotărîrea ca d. Goldiș să plece numai decât pe Valea Crișului și să aștepte, nu departe de Arad, timp de 2—3 zile desfășurarea evenimentelor. Dacă planul de măcel va fi adevărat, atunci frunțașii arădani să se strecoare din oraș numaidecât, să ia contact cu posturile de încredere așezate pe Valea Crișului până la Brad, pentru a organiza repede contrarevoluția românească.

Pe Moți îi aștepta o nouă misiune istorică de a năvăli asupra Aradului. Valea Crișului a fost terenul de operație al revoluționarilor Horia și Avram Iancu.

D. Goldiș a plecat a doua zi de revoluție. La sine avea și suma de bani necesară unei asemenea întreprinderi. S'a oprit la Borșineu unde trebuia să primească relațiile asupra stărilor adevărate.

Informațiile dela Arad nu numai că desmințiau planul măcelului, dar dovediau contrarul. Ungurii din Arad erau îngroziți și n'aveau nici cel puțin curajul să se afirme pe față ca dușmani ai românilor.

Comitetul național era stăpânul situației. Masele poporului român i-se supuneau necondiționat.

Acțiunea revoluționară a domnului Iuliu Maniu la Viena

În momentul prăbușirii frontului bulgar, d. Iuliu Maniu era în Ardeal. Principiile wilsoniene găseau tot mai mult răsunet și era clar că declinul început al armatelor puterilor centrale va oferi teren priincios acestor principii și în armată. Guvernul maghiar considera prezența domnului Maniu în Ardeal ca periculoasă, în consecință a dispus ca să i-se dea dela comandamentul suprem militar un ordin special pentru a se întoarce numai decât la frontul dela Piave, înainte de a-i expira concediul ce-l avea. D. Maniu s'a întors la front pentru a abate atenția guvernului maghiar, dar după câteva zile, cu ajutorul unui ofițer superior ceh, a părăsit frontul, pentru a participa la desfășurarea evenimentelor cari trebuiau îndrumate spre revoluție și, în urmă, spre unire.

În 24 Septembrie d. Maniu era în Budapesta⁴²⁾. În consfă-

⁴²⁾ D. dr. Iuliu Maniu, s'a născut în Șimleul Silvaniei la 1873 din părinții dr. Ioan Maniu, fost magistrat și Clara Coroianu, descendenții unor vechi familii nobile din Ardeal cari au dat pe Metegh, redactorul actului politic *Supplex libellus valachorum* dela 1791 și pe Simeon Bărnuțiu profetul dela 1848. Școalele primare le-a terminat la Blaj, cele medii la liceul protestant maghiar din Zălau, iar universitatea la Cluj, Viena și Budapesta. Doctoratul în drept l-a luat la Pesta în 1896, iar cenzura de avocat tot la Pesta în 1898. Și-a deschis biroul advocațional în Șimleu, însă după câteva luni a fost angajat ca avocat al mitropoliei române greco-catolice și s'a stabilit la Blaj. În această calitate a funcționat până în 1915 când a fost înrolat ca simplu soldat și după ce cu succes strălucit a absolvat școala ofițerilor de rezervă a fost trimis la frontul rusesc ... și italian. Despre activitatea sa publică a scris ziarul „Patria” din Cluj în numărul său dela 17 Februarie 1922 (articolul este al publicistului Ghiță Pop); în 1892 lua parte la un congres studentesc la Roman ca reprezentant al studențimii române din Ardeal; în timpul mișcărilor Replicei și Memorandului a fost foarte

tuirea comitetului partidului național, d. Maniu a declarat că nu se mai întoarce la front, ci-și reia activitatea politică.

Comitetul național juca rolul unui guvern și erau împărțite câteva resorturi. D. Maniu a fost însărcinat cu conducerea afacerilor externe și a celor militare. Sediul guvernului era să fie în Sibiu, cum se vede și din ultimatul adresat guvernului maghiar pentru predarea imperiului.

În fața evenimentelor surprinzător de rezeși ce duceau către catastrofă, ungurii doriau o împăcare cu românii. D. Vaida este chemat în audiență de arhiducele Iosif, care îi comunică voința împăratului de a recunoaște toate drepturile românilor, cu condiția însă ca românii să abstea de la o acțiune în contra integrității teritoriale a Ungariei; dacă nu vor absta, se va proceda fără crușare în contra românilor. Guvernul maghiar a încercat să determine pe d. Maniu să primească un portofoliu ministerial. Atât audiența cât și sondările guvernului maghiar au rămas fără rezultat.

activ; a pus bazele unei societăți a studenților români, sârbi și slovaci din Budapesta fiind ales președinte al ei, în care calitate a rostit, când și-a luat doctoratul, un discurs politic important, pronunțându-se pentru autonomia națională (a tuturor românilor din Ungaria) și pentru o direcție nouă politică, pentru activism. Se anunța de acum bărbatul politic un rol hotărâtor la conducerea destinelor românilor ardeleni. În etate de abia 23 de ani este ales, deodată cu d. dr. Vaida-Voevod în Comitetul național. În camera maghiară intră la 1906 fiind ales deputat de românii din Vințul de jos. Seria discursurilor sale în cei patru ani, până la 1910, a avut un astfel de răsunet încât guvernele, presa și opinia publică maghiară se agitau la paroxism. Cele mai importante discursuri le-a rostit în chestia maghiarizării școalelor și armatei; ziarul șovinist *Budapesti Hirlap* în furia sa a avut și reflecția că Maniu este vrednic să fie lovit în cap ca o fiară sălbatică; guvernul Wekerle a căzut pe chestia introducerii limbii maghiare cel puțin în compănii (1910), căci în urma ținutei lui Maniu planul lui Wekerle s'a zădărnicit. Un rol covârșitor a avut în tratativele cu contele Tisza în 1912; cu toată d. Maniu se declarase în contra tratativilor, totuși a cedat stăruințelor d-lui Goga și a primit sarcina să conducă tratativele împreună cu Branice și Mihali în numele comitetului de 10. Tratativele au eșuat și d. Maniu a publicat un mare articol în *Pester Lloyd* asupra cauzelor eșuării. Intransigența principiilor sale nu admitea o împăcare cu împilătorul naționalităților. Eminentele sale calități l-au chemat să ia președinția Consiliului Dirigent și șefia partidului național român.

În calitatea desemnată de comitetul național d. Maniu se stabilește la Viena. Avea misiunea delicată de a forma o armată românească din regimentele românești ale garnizoanelor dela Viena și Praga. Sublocotenentul de artilerie (acest grad avea d. Maniu) a convocat cu ajutorul căpitanului Traian Popa pe toți ofițerii români din cele două garnizoane la o consfătuire, a făcut un expozeu asupra situației politice și a stărilor armatei pe front, le-a spus ce misiune are de îndeplinit și le-a propus să constituie **Sfatul soldaților români din Viena**. Sfatul s'a întemeiat numaidecât și cei 100 ofițeri români s'au pus la dispoziția „sublocotenentului de artilerie”, care a ordonat regimentului 64 de Orăștie care staționa la Viena să se supună exclusiv dispozițiunilor ce vor fi luate de dânsul. Întâia ordonanță a fost cucerirea celei mai frumoase cazărmi dela Viena, **Ferdinadskaserne** și destituirea colonelului austriac care comanda regimentul. Căpitanul Loichița a fost numit comandant în locul colonelului. Aci era lagărul armatei române revoluționare. În aceeași zi au fost trimiși ofițeri la Praga și alte centre militare ale Austriei pentru a răscula și pe celelalte regimente românești. Îndeosebi la Praga unde erau două regimente românești, flăcării noștri au avut un rol hotărâtor în desfășurarea evenimentelor. S'au atașat poporului ceh, căruia i-au luat apărarea față de administrația austriacă. Comandantul superior al armatelor din Praga a fost arestat de militarii români, cari au refuzat să folosească arma în contra populației orășenești care a declarat independența cehă. Poporul cehoslovac, prin reprezentantul său la Viena nu a întârziat a da expresiune înaintea domnului Maniu recunoștinței pentru serviciile nepieritoare ale trupelor române pentru cauza cehoslovacă.

În această vreme izbucnește revoluția la Viena. D. Iuliu Maniu îmbrăcat în aceeași uniformă de sublocotenent, a doua zi după ce institue comanda românească asupra regimentului 64, însoțit de d. Isopescu-Grecul s'a prezentat ministrului de războiu, generalului Ströger-Steiner, anunțându-l în numele Comitetului național că a luat comanda efectivă a regimentelor românești și cerându-i să-i pună la dispoziție o parte din ministerul de războiu din Viena ca să poată conduce afacerile militare române. Generalul își pierduse cu totul capul, nu știa ce să facă. A cerut timp de cugetare reținând pe dd. Maniu și Isopescu într-o cameră de alături. Peste o jumătate de oră, după ce s'a informat că regimentul 64 care număra peste 5000 de soldați români era

sub comandă românească și a văzut că întreagă Viena este în fierbere, apoi având cunoștință despre răsvrătirea și jaful unui regiment austriac prin suburbiile Vienei, a declarat domnului Maniu că trebuie să se supună evenimentelor și că îi pune la dispoziție un apartament al ministerului. Calmul și îndrăzneala domnului Maniu au făcut impresie adâncă asupra ministrului de războiu care în loc să-l aresteze, l-a servit cum nu se putea mai bine.

Întreaga colonie românească din Viena și toți ofițerii români din garnizoana aceasta în frunte cu generalul Ioan Boeriu care primise funcția de secretar al domnului Maniu, au stat cu patriotism și jertfa vieții în serviciul cauzei românești, care trebuia susținută îndeosebi pentru a împiedeca cu orice preț două lucruri: a) ca regimentele ce se întorceau de pe front să nu apuce a trece organizate în Ungaria și guvernul maghiar să nu dispună de forțe militare ordonate în contra poporului român când acesta își va spune cuvântul hotărîtor și b) trupele românești să nu depună jurământ republicei maghiare, ci cons. național român. Ambele aceste lucruri s'au putut rezolvi în mod admirabil mulțumită destoiniciei ofițerilor români, cari au alergat în toate părțile să concentreze la Viena pe soldații români, să le întărească moralul și, întorși acasă după ce au depus jurământul de credință drapelului românesc, complet pregătiți, închegați, să dea sprijinul gărzilor și legiunilor românești, să le împiedece de a se preface în bande neregulate ca cele maghiare cari deveniseră focare de bolșevism. S'a mai putut atinge acest scop și în urma unei împrejurări foarte norocoase pentru cauza românească. Deodată cu revoluția regimentele austriace din Viena s'au descompus și prădau orașul și depozitele. În întreagă Viena nu era nici o trupă disciplinată și organizată în afară de regimentul românesc din Orăștie. Chiar și poliția se bolșevizase. Între astfel de împrejurări, când Viena era amenințată de anarhie, guvernul austriac a intervenit la d. Maniu ca să asigure ordinea în Viena cu feciorii săi. D. Maniu a consimțit cu condiția ca guvernul și comandantul militar austriac să pună la dispoziția Sfatului militar român: toate alimentele necesare pentru trupele române, întreg lagărul militar din Wiener Neustadt și trenurile necesare pentru transport. Câteva zile ordinea și siguranța publică a Vienei a fost susținută exclusiv de regimentul românesc. Plebea vieneză, gata de pradă, a fost liniștită,

redușă la tăcere. Echipete românești traversau zilnic toate străzile, sub flamură românească și cântând imnul românesc, și impuneau respect tuturor. În urma acestui aranjament norocos, în ultimul timp se aflau în cazărmile Vienei 15—20.000 feciori români, iar în Wiener Neustadt 30—40.000 inși cari rând pe rând, juruiți și instruiți asupra celorce erau de făcut în Ardeal, erau expediati acasă.

Mișcarea militară se întindea și asupra Ungariei. D. Maniu cu concursul ministrului plenipotențiar român dela Budapesta d. dr. Ioan Erdéli, îndruma întreaga acțiune din Budapesta, care mulțumită iscusinței domnului Erdeli, obținuse frumosul rezultat, că însuș ministrul maghiar de războiu Bartha a recunoscut organizația națională și militară a românilor ardeleni și a dat o ordonanță în sensul căreia soldații români nu pot fi siliți să depună jurământ pe steagul maghiar. Cabinetul Wekerle a căzut pe chestia aceasta, fiind viu atacat de partidele șoviniste.

Din Viena s'a condus și acțiunea externă a Comitetului național. D. Maniu a reușit ca Comitetul național să fie recunoscut ca reprezentant oficial al neamului românesc. A inițiat tratative internaționale, cu toate neamurile din Austro-Ungaria și a organizat comisiunea de lichidare din Viena care a reprezentat interesele tuturor Românilor în Viena și Austria până când s'a numit ministru plenipotențiar al României din Viena. D. Maniu a trimis o delegațiune specială la Paris în persoana domnilor Viorel Virgil Tilea și Ionel Mocioni cu un memoriu către aliați și în special către Pichon în chestia liniei demarcaționale.

Revoluția din Praga a izbucnit în ziua de 28 Octomvrie. Se aflau acolo următoarele trupe, în parte românești: regimentele sedentare Brașov No. 2 și Cluj No. 51 și o parte a reg. 37 din Oradea-Mare. Trupe cehe deloc. Erau însă trupe streine, de pe câmpul de războiu, nemțești și ungurești (reg. 68 Solnoc și 73 Eger). Primul adjutant al reg. Brașov era dr. Alex. Șimon, care s'a năzuit să rețină în Praga cât mai mulți români. În clipa decisivă d. dr. Șimon a luat comanda trupelor românești din Praga organizându-le în „Legiunea română din Praga” și a încheiat un angajament cu Narodni Vybor în sensul căruia românii se obligau a menține ordinea în Praga și într'un diametru de 10 km. împrejur. Cehii nu aveau decât organizațiile socoliste, căci trupele cehe fuseseră dislocate în Austria și Ungaria. În curând se putu forma o armată cehă sub comanda președintelui

socolilor dr. Scheiner. Concursul românilor pentru restaurarea cehilor a fost deci foarte prețios. Legiunea română din Praga intenționa să sprijinească ofensiva cehilor pentru ocuparea Slovaciei dela unguri și să treacă în Ardeal, însă în urma știrilor alarmante primite din Ardeal s'a renunțat la acest plan și în 26 Noemvrie, complet echipată, a plecat prin Austria și Jugoslavia în Ardeal.

Poporul petrece

Zilele de revoluție au dat naștere în mod spontan organizațiilor politice și militare ale românilor pe întregul teritoriu al Ardealului (numirea generică a Transilvaniei, Banatului, Biho-rului și Maramurășului). Pretutindeni s'au înființat consilii și gărzii naționale, alături de cele ungurești, cu menirea să susțină ordinea și siguranța publică, să apere averea și persoana fie-căruia. Cele mai puternice organizații revoluționare s'au făcut în capitalele județene și de aici s'a întins rețeaua lor asupra satelor.

Tot ce a avut neamul românesc mai de valoare făcea parte din consiliile și gărzile naționale, pentruca acestea să aibe autori-tatea morală și forța publică necesară pentru a stăpâni sufletele. Atât de puternice erau înjghebările acestea încât organele statu-lui, administrațiile publice, au stat la dispoziția lor în multe părți, precum vom arăta cu date exacte, ba chiar le-au depus ju-rământul; ele nu mai puteau funcționa decât cu autorizația și sub controlul românilor.

Poporul român din Ardeal, cu excepția muncitorimei sindi-calizate și înscrise în partidul social-democrat — cu sediul în Budapesta — care elimina orice deosebire de naționalitate și confesiune, era înche-gat într'un singur partid politic: partidul național român. Ori câte încercări s'au făcut pentru a sparge această solidaritate de fier, au dat greș și totdeauna a învins unitatea partidului național român. În fruntea partidului național erau bărbații cei mai stimați, depozitarii încrederii obștești. Unicii cari nu făceau parte din partidul național și cari căutau să-l nimicească cu ajutorul guvernului dela Budapesta, erau renegații, trădătorii de neam. Ei însă erau izolați de societatea românească, huiduiți, acoperiți de oprobiul public, reduși la neputință și nu trăiau decât o viață de strigoi cari se temeau să dea față la lumina zilei cu oamenii cinstiți.

Nu este de mirare dacă în consiliile și gărzile naționale găsim lamura intelectualilor ardeleni, cea mai selectă și reprezentativă societate de oameni. Și iarăș nu ne vom mira dacă organizațiile acestea revoluționare, răsărite simultan, ca la un semn magic, au înțeles să observe cea mai severă disciplină față de conducerea centrală a partidului național. Terenul era de mult pregătit și țărani ca și intelectualii ardeleni aparțineau aceleiaș tabere politice, erau membrii devotați ai partidului național român.

Era firesc ca cea mai puternică organizație politică și militară să se facă în centrul politic: Aradul. Fruntașii aradani în zilele de revoluție au păstrat cele mai intense și intime legături, au ținut neconținute consfătuiri, pentruca să ia hotărârile cele mai mature. Casa domnului Ștefan C. Pop din strada Fabian No. 7 era deschisă în permanență tuturor. Aici se puneau la cale totul, aici era locul de întâlnire și dezbateri al comitetului și al consiliului național care a luat ființă în zilele revoluției, aici s'a înființat și comandamentul gărzilor naționale cu statute aprobate de consiliul național (strada Fabian în care se găsește această casă istorică, a și luat denumirea nouă de „stradă a Unirii”).

Zilelor tulburi și pline de nesiguranță le-au urmat zile senine, de sărbători naționale. Întreg poporul simțea căldura soarelui celui nou: al libertății și independenței naționale. Se țineau adunări populare de organizare, se făceau în biserici sfințirile steagului național care în sfârșit se purta fără frică, din amvoane se rostiau predici. Satele din jurul Aradului plecau sub conducerea preoților și învățătorilor la Arad, în convoiuri, pentruca să depună jurământul de fidelitate Consiliului național central. Străzile Aradului, puternicul oraș unguresc, erau parcurse de aceste convoiuri de țărani în frunte cu preoții, învățătorii și notarii sub falfăirile steagului național și în sunetul tarafurilor și orchestrelor sătești. Ele făceau manifestațiuni de simpatie în fața palatului „Românul”. D. Ștefan C. Pop le lua jurământul și le vorbea de pe fereastră casei sale, care devenise o mare tribună populară.

Formula jurământului era aceasta:

„Eu jur atotputernicului Dumnezeu, cumcă întru toate voi fi cu credință și supunere către Consiliul național român din Ungaria și Transilvania, care este supremul for al națiunii române din Ungaria

și Transilvania. Conștiu de datorile ce ne impun vremurile istorice de azi, jur că în toate manifestările vieții mele voi fi fiu credincios națiunii unitare române și nu voi ridica mâna mea asupra fraților mei, locuiesc pe orice fel de teritor politic. Așa să-mi ajute Dumnezeu!”

Textul jurământului rostit de membrii gărzi naționale române din Săliște la 26 Octomvrie 1918:

„Eu N. N. membru voluntar al gărzi naționale din S. jur pe Dumnezeu în trei fețe: Tatăl, Fiul și Duhul sfânt, pe Crucea și Evanghelia Mântuitorului nostru Isus Hristos și pe sfințenia steagului național, că voi apără cinstea, demnitatea și interesul bine priceput al națiunii române până la cea din urmă răsufare, fiind pururea prieten credincios, prietenilor ei și dușman dușmanilor ei; jur, că voi apăra viața, cinstea și averea fiecărui cetățean fără deosebire de neam și că voi respecta drepturile și libertățile fiecărei națiuni întocmai cum doresc să fie respectate de toți drepturile și libertățile națiunii mele; jur că voi fi cu supunere necondiționată față de superiorii mei militari și civili în orice împrejurări, iar în cazuri de abatere dela ordinea obștească, mă voi supune de bună voie pedepselor, cari mi se vor dicta în interesul ordinii și al disciplinei ostășești. Așa să-mi ajute Dumnezeu și să-mi facă parte de mântuirea sufletului. Amin.”

Poporul petrecea. Sfânta lui bucurie însă nu putea fi întreagă, căci îndărătnicia diplomației, zăbovirea consfințirii drepturilor sale legitime avea să-i rezerve încă dureri negrăite. Avea să plătiască încă scump eliberarea sa. Incurând se vor năpusti asupra lui hoardele bolșevizate ale domnilor Károlyi, Jászi și Kun Béla.

Răscoala, cu valurile ei tulburi, s'a urzit pe frontul italian. Depildă, batalionul 4 (curat românesc) al regimentului 50 dela Alba-Iulia răbdase foame timp de două zile. În 27 Octomvrie se găsia la Osiago. Cu un tren sanitar a plecat dela front și a făcut 9 zile până la Viena. Scenele pe tot parcursul drumului erau înduioșătoare: în fiecare gară erau asvârliti morții (chiar și câte 40-50) din cauza spaniolei. În gări nu se găsia nimic de mâncare, căci populația jefuise depozitele. În Innsbruck și Viena soldații au fost desbrăcați de haine și arme de către gărzi ce păziau gara cu mitraliere. Ofițerii și soldații români cari reușiseră să străbată până la Bratislava, au fost nevoiți aici, în gară, să înnoate în petrol românesc până în genunchi: populația spărsese cisternele de petrol românesc confiscate de nemți în țară, iar petrolul curgea gârlă... Cu cât înaintau trenurile spre Cehoslovacia, cu atât mai mult curaj prindeau cehii și slovacii, înspre Ungaria apoi începeau chiotele ungurești, pentruca în apropierea

Aradului ele să amuțească și să se deștepte cântarea românească. In gara Budapesta ofițer și soldat (dealtfel ofițerii renunțaseră la stele și galoane) înaintau printr'o trecătoare strâmță și primiau câte o mare bucată de pâine, pe care lipiau lictar, (magiun) cu o lopătică, la fel... Invălmășeala în Budapesta era de neînchipuit. Peste o sută de mii de oameni de toate naționalitățile așteptau trenurile spre casă, într'o ordine, liniște și frăție desăvârșită, cu toate că nu mai exista nici o urmă de poliție sau altă forță organizată.

Aici acasă apoi au început petrecerile fără sfârșit. Cărturărimea românească s'a năzuit să facă tot posibilul ca valurile tulburi să nu anarhizeze pe soldații întorși de pe front și să nu trezească instinctele de distrugere ale populației gata de răz-bunare pentru apăsarea de veacuri.

Desfășurarea, solemnă a manifestațiilor populare simultan în toate părțile, este dovada incontestabilă a maturității politice a poporului român. După discursul d-lui Vaida, toată lumea știa ce să facă. Să dăm câteva pilde pentru a putea vedea structura organizațiilor și a arăta cari au fost principiile cari au prezidat aceste evenimente naționale.

Cu prilejul sfințirii steagului național și depunerii jurământului în Săliște la 26 Octomvrie d. dr. Ion Lupaș a ținut în biserică cea mare un discurs în care arată adevăratul spirit ce trebuie să domniască în aceste vremuri când anarhia poate ușor să ruineze totul. Intre altele d-sa a spus:

„Prin orașele noastre puține și prin mulțimea satelor noastre pierdute în umbră se adună tineretul cu însuflețire sub flamura mândrului nostru tricolor, se organizează în gardă națională și face înaintea sfintelor altare jurământ sărbătorec despre credința sa în acest stindard, pe care toți sunt hotărâți a-l purta cu vrednicie și glorie deplină. Nu însă ca soldați ai războiului, ci ca ostași ai apărării. Câtă fericire: să poți jura și vieții sub steag național, dupăce timp îndelungat ai luptat sub steaguri străine și pentru scopuri adeseori potrivnice vieții și dezvoltării propriului tău popor! Libertatea nu însemnează, fraților, desfrânare, nici patimă, nici răutate, nici poftă de resbunare. Ci însemnează dreptul sfânt și dumnezeesc de a-și apăra tot insul interesele sale, fără a jigni și păgubi interesele deaproapelui său. Libertate însemnează ceea ce spune Scriptura atât de simplu și pe înțelesul tuturor: **ce ție nu-ți place, altuia nu face!** Adevărata libertate este a sluji lui Dumnezeu. Iar lui Dumnezeu slujește numai cel ce știe împlini în toată bună vremea poruncile dumnezeiești. Se găsesc însă, în aceste zile de prefaceri, mulți cari rătăcesc în păreri greșite

și prăpăstioase, grăbind în ruptul capului a folosi darul ceresc al libertății ca un acoperământ al răutății, al poței de răsunare și al pornirilor păcătoase, cari înjosesc și vatămă greu demnitatea ome-nească. Sunt de lipsă, ca la orice lucrare obștească, înainte și mai presus de toate, **trei lucruri**: însuflețirea curată și puternică a **tinerilor**, judecata cumpătată și prevăzătoare a **bărbaților** și sfatul înțelept al **bătrânilor**! Să căutăm a întruni la lucrarea noastră de clădire a liber-tății naționale aceste trei elemente, căci numai atunci vom putea fi siguri de rezultatul deplin, pe care îl dorim neamului nostru din toată inima. Rogu-vă deci, fraților, pe tot ce aveți mai scump și mai sfânt în lumea aceasta, ca cu vrednicie să umblați întru chemarea, la care sunteți chemați. Să priveghiați cu toată trezvia, ca nu cumva prin vre-un cuvânt sau prin vre-o faptă nesocotită să ne faceți națiunea de ocară tocmai în aceste zile mari și să pângăriți raza sfântă a libertății, care abia acum începe a miji și pe orizontul vieții noastre naționale. Primiți deci cu bunăvoință și urmați cu osârdie sfatul acesta creștinesc, cuprins în cuvintele apostolului Pavel: Duhul să nu-l stân-geți, prorociile să nu le defăimați, toate să le adevăriți, ce este bun să țineți; de tot felul de lucru rău să vă feriți; iară însuș Dumnezeuul păcii să vă sfințească pe voi întru toate desăvârșiți!

Adunarea poporală de constituire a consiliului național din județul Caraș-Severin care are o populație de aproape 400.000 de români, a avut loc în Lugoj în ziua de 3 Noemvrie. A fost deschisă de gazetarul și omul politic dr. Valer Branisce. Președinte al adunării a fost ales episcopul român gr.-cat dr. Traian Frențiu.

La adunarea poporală din Sebeșul săsesc au luat parte șase mii de români. Cu această ocazie (4 Noemvrie) unii dintre funcționarii vechi demisionează din slujbele lor și românii se instalează în casa orașului; cei cari au rămas lucrau sub supra-vegherea organelor consiliului național român.

Membrii partidului național român din Târnava mare, întruniți în adunarea ținută la 5 Noembrie 1918 în Sighișoara, decid unanim următoarele:

„1. Salută cu bucurie Consiliul național român central, și exprimă aderență și credință nestrămutată, — declarând că în comitatul Târ-nava-Mare s'a constituit Consiliul național român, al cărui scop este:

a) a întreține legătura cu Consiliul național român central al poporului român din Ungaria și Transilvania;

b) a executa decisiunile acestuia și

c) a mijloci legătura acestuia cu forurile sau factorii locali străini de Consiliul național român.

2. Consiliul național român stă pe baza liberei deciziuni a sorții poporului românesc e și întru toate supus Consiliului național român central, — care are să decidă singur în toate afacerile politice — fără

să altereze libera deciziune a poporului, din care numai absoluta independentă națională și politică poate urma.

3. In ce privește ordinea publică amenințată de stările anormale de azi, — Consiliul național român se declară gata a conlucra cu factorii străini sau asemuitori ai concetățenilor noștri de națiune maghiară sau săsească, spre asigurarea vieții și avutului tuturor cetățenilor comitatului precum și a tuturor concetățenilor ungari sau transilvăneni.“

La Ilia s'a constituit un consiliu național de 13 membri deja în 2 Noemvrie. În Beiuș consiliul s'a organizat la 3 Noemvrie sub conducerea avocatului I. Ciordaș, care a fost ucis mișelește de bandele bolșevice ungurești! Tot în aceleași zile s'au înființat consiliile naționale din Bihor în frunte cu dr. Aurel Lazar și din Alba Inferioară (Alba-Iulia) în frunte cu dr. Ion Pop. Comitetul revoluționar din Sibiu avea în fruntea sa pe Andrei Bărseanu președintele **Asociației** și pe Nicolae Bălan viitorul mitropolit.

Blajul istoric nu putea rămânea în urma altor centre. El deja în 21 Octomvrie avea un comitet de 3 membri care la 26 Oct. a fost sporit la 9 pentru a ținea legături strânse cu comitetul național dela Arad. Organizația mare și sărbătorească s'a făcut în 4 Noemvrie, fiind ales președinte al consiliului național vicarul capitular al mitropoliei române gr. cat. dr. Vasile Suciu. Din sfatul militar făceau parte căpitan Victor Muntean, loc. dr. Iustin Nistor, căpitan dr. Daniil Sabo. Legionarii satelor se înmulțiseră la 1000 de inși.

Organizația consiliului național dela **Cluj** s'a făcut în 3 Noemvrie alegându-se „un senat național român din Ardeal de 100 membri ca organ al consiliului național din Arad și care se va întregi cu câte un delegat al suborganizațiilor din provincie“. În fruntea „senatului“ a fost pus un comitet prezidat de d. Amos Frâncu și era constituit de: vice-președinți dd. Ioan Pop și dr. Emil Hațieganu, notari: căpitan Valentin Poruțiu și dr. Augustin Pordea, membri: dr. Elie Dăianu, dr. Emil Dandea, dr. Iulian Pop, dr. Nicodim Cristea, căpitan Ioan Cotuțiu, căpitan dr. Laurian German, dr. George Dănilă și Clemente Dragomir. Hotărîrea adusă de adunare, constătătoare din 17 puncte, institua un senat național român pentru întreaga Transilvanie istorică cu sediul în Cluj, fără să fie precizate prea limpede atribuțiile acestui senat, și deci o ciocnire cu consiliul național român

din Arad nu era exclusă. Senatul avea și un birou de presă, care ne-a păstrat informațiile pe cari le utilizăm și noi.

În aceeaș vreme d. dr. Alex. Vaida redacta o „orientare”, un manifest semnat și lansat de d. dr. Teodor Mihali la Dej, în 3 Noemvrie, către organizațiile județene:

„De dreptul liberei dispoziții asupra sortii lor a neamurilor mari și mici vrea și pretinde națiunea românească să se poată folosi.

Viitorul întregului neam nu poate fi obiect de samsarlicurii!

Nu se poate permite ca independența hotărîrilor națiunei române să fie profanată prin uneltiri viclene și considerații oportuniste. Libertatea neamului nostru trebuie să se nască nepătată și strălucitoare!

De aceea țin să atrag atențiunea tuturor oamenilor noștri de bine asupra următoarelor fapte dătătoare de **directivă**:

1. Factorii asupra cărora consiliul național român central (C. N. R. C.) nu are putința să exercite vre-o influență provoacă conștient și inconștient zăpăceală în șirurile noastre lansind faime necorespunzătoare adevărului. Nu le dați crezământ acestor faime!

Comitetul partidului național român și consiliul național român central exmis din sinul comitetului stă neclintit pe baza „declarației” făcute în ședința parlamentului din 18 Octombrie st. n. a. c. de d. deputat dr. A. Vaida în urma însărcinării și conform hotărîrii unanime a conducerii partidului național român și primită și din partea organizației române a partidului social-democrat din Ungaria și Transilvania.

Cu această declarațiune s'au solidarizat și consiliile naționale române militare organizate până în momentul de față.

Toate acțiunile și declarațiunile ce s'au făcut și se vor face pe viitor au fost și vor trebui făcute strict în minuțioasă conformitate cu acea declarație obligătoare pentru toți fii buni și cinstiți ai neamului românesc.

În sinul consiliului național român central domnește cea mai frățească înțelegere și cea mai desăvârșită solidaritate.

Cause fizice și tehnice (comunicația, serviciul postal, telegrafic și telefonic se găsesc în stare anarhică) face cu neputință desmintirea știrilor eronate născocite de presa maghiară, deasemenea refuzul redacțiilor respective de a da loc desmintirilor.

În fața acestei stări de lucruri repetez: numai ceeace apare în foile noastre românești cu iscălitura colectivă a Consiliului național român central, ori a biroului C. R. N. C., ori a vre-unui membru al C. N. R. C. — corespunde adevărului. Aceste foi sunt: „Drapelul”, „Gazeta de Duminecă”, „Adevărul” și „Foaia Poporului Român.”

2. C. R. N. C. a fost completat prin șase membri din conducerea

organizației române a partidului social-democrat din Ungaria și Transilvania și se va întregi îndată ce consiliul militar român central își va fi terminat opera de organizare spre a-și putea designa membrii cari să participe la lucrările C. N. R. C.

3. Confrații din Arad, membrii ai C. R. N. C. sunt însărcinați ca îndată ce vor găsi momentul de potrivit să convoace conferința națională, care va avea să se pronunțe în înțelesul „declarației”, luând poziție în chestia privitoare la forma constituției (monarchie ori republică) a viitorului stat național român.

4. În fiecare comitat să se constituie un consiliu național român comitatens (C. N. R. Com.) afiliat consiliului național român central, prezidenții și delegații acestor consilii naț. rom. comitatense împreună cu comitetul partidului național rom. vor avea să formeze marele Consiliu al Națiunii române din Ungaria și Transilvania. Fiecare C. N. R. C. Com. să înființeze de urgență în toate comunele comitatului secții comunale ale C. N. R. Com.

5. Din sânul acestor C. N. R. Com. va fi exmis după trebuință și conform împrejurărilor un număr corespunzător de membri, cari vor lua dispozițiile trebuincioase spre asigurarea ordinii publice, a siguranței vieții și averii publice în acord cu exmișii organizațiilor similare ale altor neamuri.

6. Baza pe care au să se pună toți membri C. N. R. și ai C. N. R. Militare, cât și ai secțiilor din singuraticile localități, și dela care nici într-o privință nu e permis să se abată nici chiar în discuții particulare sunt principiile determinate și fixate în „declarația” C. N. R. C. adusă la cunoștința lumii în ședința camerei din 18 Octombrie.

7. Să nu se uite la nici o ocazie, că consiliul național român nu este subordonat consiliului național maghiar, ci este organizația echivalentă românească a acestuia. Tratatările nu se pot deci face fuzionând aceste două organizații, ci discutând ca partide independente și cooperând prin intermedierea membrilor exmiși.

8. Interesul nostru este să ne găsească ocupația iminentă organizați până în comune spre a putea desvolta activitatea recerută spre paralizarea ori căror influențe dușmănoase cauzei viitorului neamului.

9. În timpul, care va trece între ocupație și între congresul de pace trebuie să fim cu cea mai mare băgare de seamă să nu se ivească astfel de momente (jaf, omor, brutalități) în contra neromânilor, cari ar putea servi de bază dușmanilor noștri spre a încerca să schimbe rolul lor de acuzați în al acuzatorilor.

10. Toate dușmăniile de natură personală și locală trebuie sistate. Numai celor cari au comis crima fătisei calomnii și trădări în contra neamului lor, nu li-se poate acorda iertare. În toate celelalte cazuri să fim iertători ca frații unii față de alții. Dreptul de a califica vina și a-i pedepsi pe cei vinovați cade însă exclusiv în competența congresului național român și nu și-l poate aroga astăzi nici comitetul

partidului național român nici C. R. N. C. și cu atât mai puțin omul particular.

Despre cele ce le veți executa, ori plănuți să le executați Vă rugăm să trimiteți informație expres subsemnatului la Deș, ori d-lui dr. Ștefan C. Pop la Arad.

Căpitanul Képes din Abrud comanda o gardă compusă din toți privilegiații unguri scutiți de armată, plus jandarmii concentrați din toate comunele; vreo 120 de inși bine echipați, cu sediul la hotelul Detunata. Garda românească s'a constituit sub comanda căpitanului de rezervă la artilerie dr. Candin David; gardiștii aceștia însă nu fuseseră soldați și se temeau de orice foc de armă. Țărani din Sohodol și Scărișoara au devastat primăriile, au spart ferestrele, au ars și distrus actele oficiale; ei vedeau în protocoale întreagă nedreptatea politică și economică a statului maghiar și astfel se răsbunau pe... acte, necruțând nici registrul matricolelor. În 15 Noemvrie s'a lansat un apel către toți foștii ofițeri din munți pentru a organiza o gardă puternică și capabilă să înfrâneze spiritul de distrugere al populației; astfel s'a constituit o gardă serioasă în frunte cu locotenentii Vesa, M. Pop, Gh. David, I. David, sublocotenentii A. Ionuț, Gh. Colda și M. Fodor și stegarul Cotișel. Căpitanul Medrea telefonă la Abrud să se ia toate măsurile ca garda de aici să plece la Alba-Iulia și să susțină ordinea în ziua adunării naționale. Locotenentul Vesa primi însărcinarea să păziască poarta cea mare dela intrarea în cetate, cu gardiștii săi. În 30 Noemvrie loc. Vesa plecă, însoțit de loc. I. David și preotul Pompiliu Piso, în fruntea celor 250 gardiști către Alba-Iulia. Patrulă fuseseră însărcinate să închidă cărciumele de pe lângă drum, îndeosebi pe valea Dosului. Gardiștii trăiau lume dalbă și nu puteau fi stăpâniți: făceau o enormă paradă trăgând nenumărate focuri de armă, până ce li s'au isprăvit gloanțele. În Zlatna garda a fost potolită și până la Alba-Iulia marșul a fost liniștit. Incartiruiți însă în edificiul tribunalului, gardiștii au început să devasteze cărțile funduare; de aici au fost evacuați și transportați în localul unei școli fără ferestre unde au tremurat de frig toată noaptea. În zorile zilei de 1 Decemvrie toți gardiștii au fost postați la locurile de pază din cetate și pe ziduri. Întreagă ziua ei au stat nemișcați fără a mânca ceva, dela ora 5 dimineața până la 8 seara, făcându-și complet datoria. În aceeaș seară, cu un tren special, ei au plecat spre Zlatna, unde apoi iarăș și-au făcut de cap, recăpătând pofta de paradă. Aveau multe arme asupra lor: 4 mitraliere,

300 puști și vreo 40.000 gloanțe, luate din podul cazărmei de pioneri. Noaptea au pătruns în pivnițele lui Goldberger și s'au îmbătat tun; numai vreo 20 inși au rămas treji. Pe valea Dosului convoiul era de nerecunoscut: mulți plăgeau, și-au frânt degetele, căci umpluseră puștile cu gloanțe de mitralieră. Tot dintr'un spirit ușuratic de sbenguială se lua la hartă cu oricine și a fost ucis de un glonte primarul Oprea din Mușca fără nici-o vinovăție. Gloata s'a strâns apoi cu chiu cu vai în Abrud, iar preotul Piso i-a adresat o vorbire de pe terasa casei Fodor, îndemnând la disciplină. În 3 Decembrie locotenentul Vesa a preluat comanda gărzii, a făcut apel nou către sate și s'au anunțat în mod voluntar alți 220 gardiști; toți foști soldați, cari au fost supuși unui regim aspru de jandarmerie: s'au constituit plutoane de câte 40 soldați sub comanda unui ofițer. Plutoanele cutreerău satele cu schimbul și mențineau ordinea. Consiliul național presdat de dr. Laurențiu Pop (membri fiind dd. dr. Candin David, dr. Gheorghe David, protopop Petru Popovici, dr. Avram Vesa, Iuliu Suciu, dr. Al. Borza, Samuil David, Micu, Simulescu, Izbita, Piso și Draia) era autoritatea supremă locală, care dispunea aprovizionarea și căreia îi stetea la dispoziție forța. Dintre sălbăticiile ungurești comise în primele zile ale revoluției, amintim doar una: au împuscat pe Ioan Anca din Abrud-sat, fost jandarm ungur dealtfel. Am dat relațiuni mai multe despre Abrud, pentru a releva starea de spirit din acea vreme. Aradul stetea în legătură telefonică cu Abrudul, pentru orice întâmplare. Dacă românii arădani ar fi fost amenințați de vre-o eventuală noapte bartolomeică de către ungurii din oraș, moții trebuiau să sară într'ajutor. Casa Cicio Pop păstra legătură telefonică cu locotenentul Vesa.

În 8 Noembrie protopopul Săliștei d. dr. Ioan Lupaș a convocat pe fruntașii din localitate și jur pentru a întemeia un **comitet național al cercului Săliște**, ceea ce a și avut loc. Cu acest prilej d. Lupaș, distinsul nostru istoric și profesor universitar la Cluj, a arătat cât de anevoioasă este îndeletnicirea cu politica și ce pregătire serioasă trebuie să aibe un popor pentru a se guverna singur. D-sa a arătat că nu sunt numai drepturi, ci și datorii, altfel se naște un dezechilibru periculos.

Moții au putut fi ușor domoliți grație entuziasmului general din primele zile ale revoluției când s'a constituit la Câmpeni consiliul național prezdat de avocatul cu multă autoritate dr.

Zosim Chirtop. Cărturarii Câmpenilor s'au angajat la îndeplinirea tuturor sarcinilor publice. Cu o prudență deosebită s'a desfăcut vinul din pivnița istorică de unde s'a iscat revoluția lui Horia (nu e de crezare, ca un mic incident de târg să aprindă focul unei răscoale, însă incidentul aruncase flăcări asupra pulvăriei necazurilor din sufletele moșilor). Vinul a fost pus pe piață numai ca medicament, — băntuia cumplit spaniola. Câmpănarii au fost apoi foarte dibaci în a întrebuița pe prizonierii italieni, cu bună învoială, la terminarea montării podului pe fier de peste Arieș, la intrarea în târgușor.

Ofițerii și soldații români cari se întorceau de pe fronturile prăbușite, s'au angajat cu toată inima sub steagul cel nou ridicat de partidul național.

Însfârșit interesează desigur dezvoltarea împrejurărilor în Alba-Iulia însăși. Revoluționarii de pe toate fronturile sosiau ziua-noaptea cu trenurile și orașul tresăria de salvele necurmăte ale armelor. Jaful era general. Sătenii din Drâmbar, Dărăbanți și Sântimbru, prădau domeniile episcopului Majláth arendate armeanului Lázár (cu o întindere de cca. 1000 jugăre): cărau grâu, fân, paie, porci, oi spaniole și cele 24 perechi de boi de pustă cu coarne enorme... timp de două săptămâni populația satelor s'a înfruptat din toate bunătățile armeanului care-i împilase. Intelectualii români se temeau de două primejdii mai mari: să nu se desfunde magazia militară de sub poarta principală a cetății și să nu fie prădat Coșlarul cu depozitele de arme, păzite de altfel, și unde fusese împușcat Ion Ivan de paznici pe când încerca să străbată la ele. În oraș se găseau cam 120 „dezertori”. Foametea era un rău povătuitor. Protopopul Teculescu și căpitanul Negruțiu se hotărâră să formeze o gardă din cei 120 de gură-cască îmbrăcați în cele mai felurite costume militare: au fost adunați în curtea cazărmei pionerilor, li s'a propus să rămână aici, căci acasă este foamete și în acest caz vor primi îmbrăcăminte, hrană și 20 cor. pe zi, ceea ce ei au și acceptat. S'a constituit un consiliu național de 7 inși (Teculescu protopop, Virgil Vlad, Ion Marciac, Z. Munteanu, Urzică protopop, dr. Fodor și Rubin Pațiția). Consiliul s'a întregit mai târziu cu dr. C. Velican, dr. Ion Pop și Aurel Stoica veniți dela front și a început acțiunea cu toată energia. Populația săracă a munților cerea sare, talpă și tutun. Consiliul libera bonuri și toate prăvăliile trebuiau să servească pe deținătorii bonurilor. Gardiștii puteau fi bine

aprovizionați, pentru că în depozitul din cetate se găsea o mare cantitate de alimente, arme și haine ;numărul lor a fost sporit continuu și a trecut încurând peste 500. S'a procedat la înființarea de gărzi apoi pe toate satele. Purtarea gardiștilor n'a fost totdeauna cea mai ideală: mulți se făceau complici cu jefuitorii, însă erau concediați de îndată ce erau descoperiți. O gardă de încredere a fost însărcinată cu paza magaziei și depozitelor de arme. Consiliul național a interzis ieșirea banilor din oraș. Pentru nevoile sale, el a blocat sumele din casa administrației financiare și a băncilor particulare, și le întrebuița eliberând bonuri: Consiliul Dirigent a plătit cam 700.000 coroane, onorând acele bonuri. Școlile de stat au fost declarate ca românești, străzile au luat numele eroilor români încă înainte de Alba-Iulia. Autoritatea consiliului național a devenit solidă și respectată, doar țăranii din Stremți n'au vrut să cedeze decât foarte anevoie cele 4 tunuri confiscate dela armata lui Mackensen. În ziua Albeii Iulii generalul Mackensen se stabilise în Oarda unde a stat nemișcat, și dăduse libertate să se pună în vânzare care și butoaie cu marmeladă... Cât de temută era autoritatea românească din Ardeal, s'a putut vedea chiar și din împrejurarea că Mackensen înainta în sensul autorizației dată de Consiliul național dela Arad.

Se înțelege că mișcarea a câștigat în intensitate, după ce partidul național în 8 Noemvrie a făcut să reapară organul său oficial, ziarul **Românul** care înainte cu 2 ani și jumătate fusese suspendat de contele Tisza, iar redactorii lui rămăseseră pe drumuri. De aci înainte aproape n'a rămas localitate fără să se pregătiască pentru zilele mari. Dacă acele comitete revoluționare știau ce atitudine să ia, să concorde ideile lor cu ale celorlalte și să lanseze manifeste în acelaș spirit, desigur că aceasta se datorește în cea mai mare măsură propagandei tenace și energice a ziarului „Românul“. Opinia publică românească era perfect orientată ce avea să facă. Stăpâni pe destinele Ardealului, românii au trecut cu capul în sus, plini de demnitate prin zilele acele de periculoasă anarhie. Revoluția românilor a fost dintre cele mai pașnice și umane dintre câte se pot imagina. Ea n'a fost pătată cu sânge. Ardealul a trecut în stăpânirea românească fără sguduiri, fără represalii. Nedreptățile seculare poate le-ar fi dat dreptul să prefacă în cenușe instituțiile și întocmirile gospodărești ale claselor exploatare streine, să alunge din cui-

burile lor de huzur pe beneficiarii milenari ai bogățiilor de pe teritoriul Ardealului, însă n'au făcut-o. Românii au trecut printr'o grea încercare și istoria acestui timp este martoră lumii întregi de bunătatea și umanitatea lor. Aceste concluziuni se impun cu necesitate într'o vreme când spiritul de ferocitate al unor popoare ca ungurii făcea atâtea ravagii.

Ziarul **Românul** a reapărut la 8 Nov. 1918 sub „conducerea Consiliului Național Român, supremul și unicul for politic al națiunii române din Ungaria și Transilvania.“ D. Vasile Goldiș continua să-l dea direcția. Întâiul articol avea aceste rânduri memorabile:

„După veacuri de iobăgie, apăsare și umilință ajuns-a și neamul românesc din leagănul obârșiei sale a dispune liber de soarta și viitorul său. Imperativul evoluției istorice zdrobit-a lanțurile ce țineau încătușate trupurile și sufletele noastre și manifestarea atributelor noastre etnice ca neam liber în concertul popoarelor libere.

„Oligarhia odioasă, care de veacuri a ținut puterea în această țară, în toilă războiului când sute de mii de Români, tot ce avea mai bun oropsitul nostru neam se luptau și-și vărsau sângele pentru scopul meschin al stăpânirilor de clasă, a sugrumat nu numai școlile noastre, cultura noastră, ci și acest organ de publicitate al comitetului partidului nostru național. Orbecat-am în întuneric de 2 ani și jumătate. Sunat-a însă, după aproape cinci ani de suferințe, ceasul libertății universale. Sosit-a și la noi solia mântuirii, care ne-a trezit la o viață nouă și ne îndeamnă imperativ la împlinirea datoriei supreme față de neamul nostru.

„Toate popoarele, conștii de demnitatea și rostul lor pe acest pământ și-au rupt lanțurile seculare și de acum înainte nici glasul poporului român din vechiul său pământ nu va mai putea fi sugrumat.

„Ne închinăm cu smerenie mărețului răsărit și salutăm cu mândrie iubita noastră națiune.“

Din redacția „Românului” reînființat făceau parte profesorii dr. Teodor Botiș, Sabin Evuțian, dr. Lazar Iacob, Victor Stanciu, Gheorghe Ciuhandu, ziariștii Const. Savu, Tulia Bogdan, Laurențiu Luca și Traian Nicolin, iar după câteva săptămâni de întremare după scăparea din temnița dela Seghedin (3 Octombrie) am reîntrat și eu în redacție și astfel am putut fi martor ocular al evenimentelor.

Parlamentul unguresc detronase în 4 Noembrie pe regele Carol de Habsburg, iar guvernul revoluționar a fost numit de către Consiliul național maghiar care juca rolul întâiului factor constituțional. Cuvântul de ordine era schimbarea definitivă a

formeii de guvernământ, ceea ce au și făcut-o la 16 Noemvrie, după ce la 13 o delegație maghiară compusă din primatul Csérnoch, prințul Eszterházi, baronul Vlassics Gyula și contele Desewfi i-au supus împăratului-rege decretul de abdicare la Eckhartsan; se înțelege că „democrații” maghiari s’au îngrijit ca autograful regal să vorbească neapărat „națiunii maghiare”, chiar în ultima oră, căci iată ce spune:

„Din momentul pășirii mele pe tron m’am năzuit ca să scap popoarele mele de grozăviile războiului, la izbucnirea căruia nu am avut nici o parte. Nu voiesc ca persoana mea să **împiedece dezvoltarea națiunii maghiare**, față de care sunt pătruns de iubire nestrămutată. Așadară renunț la orice participare la conducerea afacerilor de stat și încă de acum recunosc hotărârea care va determina forma viitoare de stat a Ungariei. Eckhartsan, 13 Noemvrie. ss. **Carol**.”

Noua formă de guvernământ urma să fie **republica poporală maghiară** care să fericiască „națiunea maghiară”. Democrații maghiari vor face toate eforturile imaginabile ca să mențină integritatea Ungariei ca zestre nepieritoare a „națiunii” și dacă vor vedea că cerbicia naționalităților nu va putea fi înfrântă, atunci nu se vor da îndărăt nici dela recunoașterea legalității de guvernare a ungarilor roșii de sub șefia lui Bela Kuhn.

După ajungerea la putere a guvernului revoluționar maghiar soldații erau deslegați de jurământ. Ei vor forma gărzile naționale. Consiliul național român compus din membrii comitetului executiv, din cei șase delegați ai partidului social-democrat român care s’a desfiat de partidul social-democrat al Ungariei și din alți fruntași ai partidului național, a lansat în 8 Noemvrie, în ziua apariției **Românului**, un manifest către poporul român, pentru a-l îndruma ce are să facă. În manifest se spuneau lucruri demne de reținut, de pildă următoarele:

„Războiul lung și dureros, început din interese streine, s’a sfârșit. A învins ideea că fiecare națiune să dispună liber asupra sortii sale, să fie egal îndreptățită și fiecare om să aibă tot aceleași drepturi”;

„frați și soldați români, fiți cu răbdare! Fiți cu atragere și iubire către neamul vostru, care în aceste zile a intrat în rândul națiunilor libere, fiți mari la suflet în ceasurile acestea grele ale anarhiei și vă arătați demni de încrederea și sprijinul anticipat de națiunile mari culte: fiți demni de iubirea desinteresată a celui mai mare om de astăzi, al președintelui republicii americane: Wilson, care ca un al doilea

Mesia a dus la învingere ideea, că fiecare popor și fiecare individ să fie egal îndreptățit și stăpân pe soarta sa“;

„fiecare soldat român, deslegat de jurământul dat împăratului, are liberă voie să intre în sfatul militar național român (garda națională română), să poarte simbolul mândru al suveranității lui naționale, tricolorul și este supus numai și numai Consiliului Național Român.“

Și mai încrezătoare în viitorul și puterea ei, populația a continuat cu fibrilitate să-și închege formațiile sale revoluționare. Pe ici-colo adunările populare căpătau însemnătate istorică. Nu se mulțumiau cu actele de organizare, sfințiri de steaguri tricolore în biserici, ci reparau nedreptăți revoltătoare de siluire a conștiinței. Așa este de pildă la Carăii mari. Adunarea s'a ținut în 18 Noemvrie sub conducerea vicarului Romul Marchiș. S'au organizat consiliul național comitatens și alte 11 consilii pe sate. Apoi adunarea a hotărât desfacerea de episcopia de Hajdudorog și a proclamat vicariatul de Carăii mari de vicariat național român și de parte constitutivă a provinciei metropolitane din Blaj. Aclamă apoi pe arhidiaconul-paroh al comunității române greco-catolice din Carăi ca vicar național îndrumând pe președintele adunării să comunice aceasta forurilor competente pentru recunoașterea legală, pânăce s. Scaun dela Roma va face reîncorporarea; din acea clipă credincioșii români refuză episcopului ungur de Hajdudorog dreptul de jurisdicție asupra sa. Se știe că ungurii creaseră cu forța o episcopie greco-catolică maghiară și se gândiau chiar și la o episcopie greco-orientală maghiară, pentru a maghiarizarea să se facă și prin biserică.

Suntem datori să complectăm aci notele referitoare în general la atitudinea bisericilor românești. Dacă ele nu aveau inițiativa politică, aceasta nu se poate considera nici ca o ținută de indiferență față de mișcările politice, nici ca un motiv pentru a neglija forțele pe cari le reprezintă ea. Biserica constituia cea mai formidabilă putere națională și culturală a românilor ardeleni. Grație geniului mitropolitului Andrei Șaguna, biserica românească ortodoxă își avea constituția sa proprie, la baza căreia era votul universal. Dela 1864 încoace mitropolia restaurată a românilor ortodocși avea o vastă organizație ce se însărcinase să rezolve aproape totalitatea problemelor vieții publice românești. Centrele bisericesti confesionale sunt singurele centre culturale ale românilor. Intreagă intelectualitatea românească a ieșit din școlaele confesionale dela Sibiiu, Blaj, Brașov, Arad, Caran-

sebeș, etc. Bisericile erau rezervele de energie populară, cari puteau fi oricând puse în serviciul acțiunii pornite de partidul național român.

Deodată noul steag ridicat de Partidul național, episcopul Caransebeșului dr. E. Miron Cristea, mitropolitul primit apoi patriarhul României întregite, a lansat o circulară către eparhioții săi în sensul căreia din ecteniile liturgice are să se elimine pomenirea persoanei domnitorului și să i-se substituie pomenirea Consiliului național, deci se va spune de către preoții altarelor: „pentru înalta noastră stăpânire națională și pentru marele sfat al națiunii române, Domnului să ne rugăm”.

În ziua de 10 Noemvrie s'a ținut în Arad sinodul episcopesc al mitropoliei ortodoxe constător din cei trei arhierei, singurul for cu putere de dispunere în cele canonice, în care s'a luat hotărîrea cu putere de drept canonic în sensul căreia „din toate serviciile principale și din rugăciunile, cântările și citirile liturgice se omite persoana Domnitorului”. S'au mai luat și alte dispoziții provizorie până la statornicirea nouilor așezări de stat.

Biserica deci stetea pregătită să urmeze directivele date de autoritatea politică, să se adapteze spiritului celui nou.

Avem încă un document semnificativ despre aceasta.

Cele două confesiuni românești au făcut o adresă comună de adeziune la Consiliul național român (denumit și marele sfat național sau consiliul național central etc.) Iată și frumosul text:

„Războiul mondial a scos la iveală principiul social atât de creștinesc, că fiecare popor are pe viitor dreptul a dispune liber asupra sortii sale. Noi subsemnații episcopi ai bisericii ortodoxe-române și gr. cat. române — avem ferma convingere, că interesele de viață ale neamului românesc, ai cărui păstori sufletești suntem, pretind ca un categoric imperativ — înfăptuirea acestui drept de liberă dispunere și față de neamul nostru.

Dreptul acesta se va putea realiza numai dacă națiunea română va fi guvernată de fiii ei.

Drept aceea declarăm: că recunoaștem marele consiliu național român de reprezentantul și conducătorul politic al națiunii române din Ungaria și Transilvania, simțindu-ne îndreptățiți și îndatorați — ca fii credincioși ai națiunii noastre — a conlucra din toate puterile la împlinirea aspirațiilor noastre naționale.

În ziua Sfinților arhangeli Mihail și Gavril 1918.

Ioan I. Papp episcop ort.-român al eparhiei Aradului, totodată și

locțiitor de mitropolit. **Dr. Demetriu Radu** episcop gr.-cat. de Oradea-mare. **Dr. E. Miron Cristea** episcop ort.-român al eparhiei Caransebeșului. **Dr. Valeriu Traian Frențiu** episcopul Lugojului. **Dr. Iuliu Hosszu** episcop român gr.-cat. al Gherlei".

Despre felul cum au funcționat consiliile naționale în fiecare capitală județeană, s'ar putea scrie foarte mult. Sunt atitudini și hotărâri istorice, și nu puține, cari ar merita să fie însemnate de către cronicari. Ar fi pagubă să se piardă orice urmă despre frenezia și curajul cu care s'a înstăpănit un regim românesc asupra plaiurilor acestora. Cu puțină oboseală s'ar putea reface icoana vremii aceleia memorabile, cel puțin în cadrul unor monografii locale de cari trebuie să se facă și în țara noastră, pentru a cunoaște necazurile economice și lipsurile culturale și a ști cum să umplem golurile unei civilizații pe care suntem datori a ni-o da. Desigur, că uneori actele consiliilor nu sunt cruțate de chestiuni personale: sunt situațiuni speciale în cari consiliile trebuiau să se pronuțe, ca de pildă aplanarea conflictelor personale dintre doi cetățeni sau pronunțarea de sentințe judiciare. Pentru a ne face o idee mai precisă asupra rolului jucat de consilii, îmi permit a spicui următoarele detalii ale activității consiliului național al Zărandului. În adunarea poporală dela 8 Noemvrie din Brad se proclamă ales consiliul național al Zărandului, compus din 22 membri sub prezidenția protopopului Vasile Demian și urmând a se întregi cu membri din părțile Băiei de Criș, Hălmagiului, Criștorului și Băiței; căpitanul Sabin Banciu este ales șef al gărzii organizate de căp. Banciu, locotenentul Vasile Boneu, sublocot. A. Petruțiu și Romul Giurgiu. Consiliul și garda depun jurământul de credință consiliului național central. Adunarea cântă imnul „Pe-al nostru steag e scris unire”. Președintele îndeamnă adunarea „să se rețină dela orice demonstrări ostile, să fie la înălțimea vremilor și a situației demne ce se pregătește națiunei române”. Ca să se cunoască atribuțiunile și hotărârile consiliilor politice, culeg din registrul proceselor verbale al consiliului național din Brad următoarele fapte: în 11 Noemvrie se decide ridicarea unei „anticipațiuni” din cassa comunei Brad de 10.000 coroane și se lansează o listă de contribuțiuni benevole pentru a se face față nevoilor curente ale gărzii și ale sfatului; în 14 Noemvrie consiliul desbate cererea gărzii maghiare de a beneficia din colecta de bani și alimente și

anunță că numai 5% din locuitorii maghiari pot fi gardiști salariați și deci cu drept de a se împărtași din colectă; tot în aceeaș ședință consiliul hotărăște, ca cele 42.000 kg. fân ce fusese rechiziționat de armata maghiară și așezat în gara Brad, să nu se vândă, nici să se împartă, ci să se păstreze pe când „va fi mai mare nevoie de fân”; consiliul invită pe conducătorul gărzii să ia măsurile de pază la telefon și gară; consiliul național maghiar încă întreprinde o colectă pentru susținerea gărzii maghiare, și jumătate din suma adunată de 3770 coroane, o oferă pentru nevoile gărzii române; în 18 Noemvrie: se alege o comisie de alimentare și o comisie care să asculte plângerile oamenilor; în 23 Noemvrie: cotele puse pe locuitori după bunăstare „să fie scoase cu execuție spre care scop se va cere aprobarea comandei superioare” (al cărei șef era maiorul Vlad în Arad), se rechiziționează petrol și cucuruz dela preoții Indrei și Tisu din Baia-de-Criș și camere pentru nevoile gărzii, se eliberează exportul merelor și nucilor din gara Brad, muncitorimea este îndemnată a intra în minele dela Tebea cu 30 coroane la zi, se alege o comisie pentru fixarea prețurilor pentru alimente și îmbrăcăminte și constrângerea industriașilor să-și scoată marfa în piață în zi de târg; în 25 Noemvrie: căpitanul Banciu raportează consiliului că garda a confiscat cinci lăzi de tutun dela gardiștii unguri și finanții din Brad cari nu anunțaseră garda română despre acest transport și că 3 gardiști unguri refuzând a se legitima și atacând patrula românească, aceasta a împușcat un gardist, iar ceilalți doi s’au predat, — consiliul aprobă pașii făcuți, „îl însărcinează (pe căp. Banciu) ca fără altă autorizație specială să ia toate măsurile ce le află de lipsă pentru susținerea ordinei” și „din considerația de umanitate își exprimă regretele pentru cazul de moarte întâmplat”, apoi căpitanul Banciu raportează că românii au drept, după procentul locuitorilor, la 175 gardiști, iar maghiarii la 25, deci din banii colectați „ai noștri vor primi 5 părți și ei o parte”; în aceeaș ședință consiliul face atente sfaturile rurale să împiedice, „să înspăimânte oamenii de a mai tăia pădurile”, însărcinează pe vice-președintele dr. Radu să pretindă înlăturarea steagului maghiar și în locul lui să se arboreze steagul național român; în 4 Decemvrie: a ales sfat nou și a numit 6 gornici în Valea-Brad, pentru că locuitorii n’au putut fi împiedicați în devastarea pădurilor, a fixat vama de grâu și cucuruz la moara lui Feier Aron (100 și 80 lei pentru o maje metrică) și

a oprit transportul nucilor; în 11 Decemvrie: mărfurile sunt scăzute cu 33%, alege o comisie nouă pentru împărțirea zahărului și tăbacului, căci cea veche a demisionat din cauza nemulțumirilor populației, eliberează „exportul” de nuci, mere și vinars și se fixează taxe, avertizează soc. Agraria din Deva că întrucât nu va fierbe repede rachiul din prunele adunate în Luncoiul-de-sus (pe cari populația vrea să le confişte) „prunele se vor declara avere națională și le va fierbe sfatul național”, aplanează conflictul dintre populația din Podele și învățător — căruia-i îngăduie să funcționeze până la sfârșitul anului școlar, închide cărciumele duminică, joia și în sărbători și însărcinează o comisie să ceară d-lui Ștefan C. Pop armată regulată pentru susținerea ordinii; în 14 Decemvrie: se fixează taxe pentru fiertul vinarsului, oprește „exportul” licitarului și vinderea vinului cu litru, aplanează conflicte personale și afișează o publicație pentru menținerea ordinii; în 30 Decemvrie: însărcinează un delegat care de comun acord cu reprezentantul secției române a partidului social-democrat din Criștior să procedă la alimentarea muncitorimei, iar în ce privește vestmintele pentru cei 1500 muncitori se vor cere deslășiri dela consiliul dirigent din Sibiu; solda unui gardist se fixează la 10 coroane pe zi, iar pentru mâncare 7 cor.; 5 Ianuarie: face bugetul pe luna Ianuarie și se stabilește la intrate 54.600 cor. și intervine la C. D. în Sibiu ca în toate școlile de stat și comunale cu limbă de propunere maghiară, în cari 50% din elevi sunt români, să se introducă limba românească în locul celei maghiare; în 13 Ianuarie: instalează ca pretor român pe dr. C. Glava și dresază proces-verbal despre preluarea serviciilor cu iscălitura membrilor consiliului național, îngrijește de aprovizionarea cu lemne și decide să mențină încă garda până se va simți nevoie; în 9 Februarie: constată că ieșitele în Noemvrie și Decemvrie sunt de 88.333.68 lei, iar intratele de 120.717.98, deci consiliul dispune de 32.384.30 coroane, bani gata; 22 Febr.: consiliul suspendă execuțiile pentru încasarea sumelor percepte pentru susținerea gărzii până se va „deslega chestia susținerii gărzii mai departe”, rezolvă chestiuni mici dar încurcate de administrare a banilor și ia măsuri de desfacere a talpei și petrolului; 7 Aprilie: consiliul ordonătează mai multe sume telefonistelor, ordonanțelor, reuniunii de cântări, asociațiunii, iar suma de 14.387 cor. este predată antistiei comunale pentru construirea unui pod nou peste Criș, și urmează ca în

timp de 8 zile să se înainteze prefecturii din Deva toate socote-
lile consiliului și gărzilor, — deci se pare că aceasta este ultima
ședință a consiliului zărăndean.

Bradul a fost scutit de cruzimile de dincolo de linia demarca-
țională (trasă prin satul Lunca pe Crișul-Alb) și a putut astfel
petrece fără multă supărare. Ba odată și-a îngăduit și o incursi-
une militară pe Murăș. Ce scurtă a fost însă bucuria pentru cei
jertfiți liniei demarcaționale...

Partidul național pretinde dreptul de ocârmuire asupra Ardealului

Ce act politic trebuia întreprins pentru a nu greși și a nu permite jocul liber al forțelor oarbe? Aceasta este problema pe care o desbate Consiliul național român în nenumărate și agitate ședințe. Nu lipsia însă omul perspicacității care să dea îndrumarea necesară: el era d. Vasile Goldiș.

Totul plutia în nesiguranță. Un singur punct luminos: Consiliul național român. Dacă urmărim manifestele organizațiilor politice ne convingem că ele vorbesc de soarele libertății care a răsărit și pentru meleagurile noastre, de puterea de a dispune de soarta noastră, însă nici o atitudine respectată, de imediată unire cu vechiul regat. Totul se opria la rostirea dreptului nostru de autodeterminație și la faptul necontestat, că Consiliul național central dela Arad dispunea de sufragiile unanime ale populației românești, era investit cu depline puteri de a lucra după cea mai bună judecată a sa. Ardealul era într-o completă izolare de lume, știri din Moldova nu prea sosiau, iar intrigile telegrafului unguresc și german produceau o zăpăceală generală. Ce va aduce ziua de mâine? Desigur ce va hotări Consiliul național central.

În decursul desbaterilor agitate ale comitetului restrâns d. Goldiș prezintă o soluție, gândită bine de d-sa în biroul secretariatului consistorial: să ceară guvernului ungar **potestatea** întreagă asupra Ardealului. Consiliul național român să se înstăpânească imediat pe cele 26 județe cari dau majoritatea locuitorilor români. Soluția d-lui Goldiș prin imensitatea ei, deconcerta, îngrozea pe membrii Consiliului, li-se părea multora foarte îndrăzneată și aceștia opinau că ar fi nevoie de o aprobare a Comitetului executiv al partidului pentru a face pasul cel mai cuminte. D. Goldiș era omul hotărîtor: greu își lua o hotărîre, este adevărat, o cumpănea meticolos, însă odată ce se fixa, ea avea

toată puterea de persuaziune necesară pentru a fi dusă la îndeplinire. De regulă soluțiile sale epuizau contra-argumentele, astfel că în consfățuirile dela Arad, din casa d-lui Ștefan C. Pop, dânsul era oratorul care punea lucrurile la punct. Soluția domnului V. Goldiș a fost primită. Iată textul ultimului redactat de d-sa, pe care Consiliul național l-a comunicat la 10 Noemvrie „guvernului Consiliului național maghiar” din Budapesta:

„Deslănțuirea furtunoasă a evenimentelor ni-a produs convingerea, că în înțelesul dreptului de liberă dispozițiune a neamurilor, cât și spre scopul de a păstra ordinea publică, siguranța averii și a vieții, trebuie încă acum să luăm puterea deplină de guvernare asupra teritoriilor locuite de Români în Ardeal și Țara Ungurească. La ținutul acesta aparțin comitatele: Torontal, Timiș, Caraș-Severin, Arad, Bihor, Sătmar, Maramureș, Bistrița-Năsăud, Solnoc-Dobâca, Sălaj, Cluj, Murăș-Turda, Turda-Arieș, Alba-Inferioară, Târnava-Mică, Târnava-Mare, Hunedoara, Sibiiu, Brașov, Făgăraș, Trei-Scaune, Odorheiu și Ciuc, precum și părțile românești din comitatele Bichiș, Csanad și Ugocea.

„Guvernul să adreseze națiunilor din Ungaria și Ardeal numai deocamdată un manifest în acest înțeles și să subordoneze potestății noastre toate instituțiunile, autoritățile și organele de stat, politice, administrative, judecătorești, de comunicație, școlare, bisericești, financiare și militare aflătoare pe acest teritoriu. Tot atunci este a se sista pe același teritoriu orice alt imperiu. Pentru acest caz putem garanta ordinea publică, siguranța averii și a vieții. În cazul contrar am fi nevoiți să aducem prin proclamațiune la cunoștința poporului nostru, a țării și a lumii întregi, că exercitarea dreptului de liberă dispozițiune asupra sorții noastre ni s'a făcut imposibilă și astfel vom sista orice împreună lucrare cu autoritățile publice, iar pentru evenimentele ce ar urma nu primim nici o răspundere și aceea răspundere o transmitem integral asupra guvernului actual al Consiliului național maghiar.

„E lucru firesc, că față de celelalte popoare aflătoare pe teritoriul de sub întrebare vom respecta din partea noastră principiile lui Wilson.

„Modalitățile de predare a guvernării le va stabili o comisiune mixtă. Guvernul îl vom constitui în Sibiiu.

„Răspunsul la această recercare a noastră îl așteptăm până la 12 Noemvrie a. c. la orele 6 p. m.”

Ultimatul dela Arad a căzut ca o bombă în sânul Consiliului național maghiar și al guvernului Károlyi. Pentru a avea răgaz să cerceteze ce trebuia să se facă, președintele consiliului maghiar, prin d. Jászi, a cerut telegrafic Consiliului național român un răstimp de 12 ore peste expirarea termenului fixat. Consiliul național român s'a învoit. A treia zi a sosit d. Jászi la Arad.

Tratativele dela Arad

Bărbații politici români dela Arad își dădeau perfect de bine seama de dificultățile pe cari pot să ni le creeze „antantofilii” dela Budapesta. Károlyi și grupul democratic din jurul său, erau cei mai ireductibili și primejdioși adversari ai noștri. Aveau încă posibilități pentruca să încerce o diversiune în chestia Ungariei, să provoace un curent favorabil printre aliați, să exploateze antantofilismul lor condiționat? Contele Károlyi avea simpatii numeroase în aristocrația apuseană. Apoi își manifestase chiar în timpul războiului sentimentele sale germano-fobe. Ungurii dealtfel erau destul de ageri să nu svârle în aer în urma lor toate podurile, ci să întrețină relații și cu dușmanii prin anume bărbați politici. Una din metodele diplomației secrete a fost și această politică de contraponduri, care putea fi norocoasă la anume răspântii. Károlyi era antantofil, a pledat împotriva Germaniei în mod chiar foarte îndrăzneț de pe tribuna parlamentului ungar, însă scopul său bine definit era ca prin antantofilismul său să poată pregăti terenul cu o oră mai degrabă pentru o Ungarie independentă, desfăcută de Austria. Antantofilismul lui Károlyi era în funcțiune de încrederea și ajutorul aliaților ce urma să se acorde Ungariei.

La câteva zile după venirea sa la putere Károlyi a înregistrat un succes diplomatic, care trebuia să fie un strajnic avertisment pentru Români. O atitudine nehotărâtă, o greșală mică putea să aibe consecinți incalculabile. Ultimatul românesc trebuia să taie firele mrejei ce ni se întindea în culisele diplomatice.

În ajunul tratativelor dela Arad, ungurii își câștigaseră o platformă de discuție în folosul integrității Ungariei. Armistițiul dela Belgrad putea fi considerat ca și încheiat. În 18 puncte se răpesc Ungariei multe lucruri, însă i-se lăsa administrația statului. Armistițiul dintre contele Károlyi și generalul Franchet

d'Esperey comandantul armatelor aliate din Orient este o regretabilă prejudecare a intereselor poporului românesc din Ardeal. Reușita lui Károlyi putea să ne deconcerteze, dacă n'am fi fost convinși că întreprinderea generalului Franchet d'Esperey s'a făcut în necunoștința împrejurărilor. Românii nu se puteau lăsa fascinați de gestul aliaților la Belgrad, ci erau îndreptățiți să pretindă instituirea unui guvern român al Ardealului cu deplină putere de stat, pe deoparte pentru a potoli mișcările revoluționare și a garanta ordinea, iar pe de alta a hotărî în complectă libertate asupra sorții Ardealului, conform dreptului recunoscut de autodeterminare.

Românii nu dispuneau nici de bani, nici de soldați, nici de arme în garnizoanele Ardealului, nici de funcționari publici, ci erau un popor de agricultori terorizat de o vastă armată de slujbași administrativi, astfel încât nu se puteau aventura într-o imediată formație de guvern, care să nu poată lucra cu deplină eficacitate. Printr'un asentiment al ambelor părți s'ar fi putut pune capăt numai decât tulburărilor sociale. Întrebarea este dacă guvernul budapestan va vrea să existe pe teritoriul „Ungariei” un al doilea guvern în condiții de reciprocitate. Din actele lor îi știm pe Károlyi și tovarășii săi neînduplecabili⁴³⁾. Ei mai dispun de multe lucruri, de administrație, visterie, bogăție și-și refac de zor armata națională, însă Consiliul național român dispune și el de o forță mai presus de toate mijloacele adversarului: autoritatea morală. Cu ea își va asigura biruința.

⁴³⁾ Sunt caracteristice declarațiile sale la 9 August 1916 în camera ungară, și cred că nu trebuie să se uite că democratul conte are așa ceva la dosar: „az utóbbi időben igen aggályos hírek keletkeztek Romániáról, hogy Románia minket meg akar támadni oly célból, hogy Erdélyt meghódítsa... ameddig egy magyar emberben csak egy csepp vér van, addig küzdeni fog Magyarország integritásáért, küzdeni fog Erdély megvédéséért, s tudja meg Románia, hogy ha megtámad minket, akkor az Erdélyi havasokon nem embereket fog találni, hanem tigriseket, mert mi úgy fogjuk megvédeni Erdélyt mint tigrisek, akiktől el akarják rabolni legdrágább kincsét, testének testét, vérének véré” (aplauze furtunoase). Pesti Hírlap din 10 August 1916. Károlyi Mihályi, dupăcum observă și Otto Bauer, era un vizionar care credea în ideea-himeră a reconcilierii kossuthismului ungar integral cu un regim democratic fără a ține seamă de problema minorităților naționale...

D. Jászi Oszkár, ministrul naționalităților, a sosit la Arad în dimineața zilei de 13 Noemvrie, însoțit de o delegațiune surprinzător de numeroasă, din care făceau parte Abrahám Dezső și Bokányi Dezső ca reprezentanți ai Consiliului național maghiar din Budapesta, dr. Apáthy István, contele Teleky, dr. Somló Bodog și Vincze Sándor ca reprezentanți ai Consiliului național maghiar din Ardeal, Emil Neugeboren și dr. Strigl ca reprezentanți ai Consiliului național nemțesc din Ardeal, și câțiva experți ai ministerului: dr. Rácz Gyula, Kovács Alajos consilieri ministeriali, Szekeres Viktor grefier și dr. Csécsy József secretarul lui Jászi.

Timpul tratativelor s'a fixat la ora 11 a. m. în sala prefecturii. Membrii consiliului național român cari au fost delegați pentru conducerea tratativelor sunt următorii: Vasile Goldiș, dr. Ștefan C. Pop, dr. Ion Erdély, Eneas Grapini, Iosif Jumanca și Ion Flueraș, iar ca secretar al delegației dr. Gheorghe Crișan. Românii au fost primiți imediat de d. dr. Oscar Jászi, care le-a comunicat că pentru tratativele acestea s'au prezentat în numele Consiliului național maghiar din Ardeal dd. dr. Apáthy István, Vincze Sándor și dr. Szabó Bodog, iar în numele Consiliului național german: dr. Strigl din Timișoara și dr. Neugeboren. — D. Vasile Goldiș a declarat: Consiliul național român a adresat nota sa numai guvernului Consiliului național maghiar, prin urmare Consiliul național român numai dela guvernul maghiar așteaptă răspuns și nu e dispus să stea la discuții cu alte organe, deci nici cu cele două consilii; „și de altfel refuzăm să stăm de vorbă în chestii politice cu dr. Apáthy, reprezentantul lumii vechi, al imperialismului, cunoscut de toată lumea la noi ca cel mai aprig partizan al opresiunii, în concluziune orice discuțiune cu Apáthy ar fi zadarnică, iar dacă se va inzista totuș ca dânsul să ia parte la tratative, noi vom fi siliți să le întrerupem“. Dr. Jászi și-a cerut voie să se retragă nițel împreună cu reprezentanții celor două consilii la o convorbire intimă. Revenind d. Jászi comunică d-lui Goldiș și celorlalți membri ai Consiliului național român că primește punctul de vedere românesc și cere voie ca reprezentanții celor două consilii din Ardeal cel puțin ca auditori să fie de față la discuții. Românii le-au permis aceasta, fiind în lumea întreagă toate discuțiile diplomatice de domeniul publicității, doar democrația înlătură culisele...

În cuvântul său de deschidere a tratativelor d. Jászi, spune că aceasta este cea dintâi ocazie când democrațiile română și maghiară iau contact. Dânsul este reprezentantul unui guvern revoluționar, al unei republice în formație, astfel că tradițiile Ungariei vechi, feudale și oligarhice nu obligă la nimic, și stăpânirea actuală are numai un singur scop, anume ca poporul unguresc să poată trăi în complectă bunăînțelegere cu toate popoarele țării în spiritul egalității și dreptății⁴⁴).

Înainte de ordinea de zi ia cuvântul d. dr. Ștefan C. Pop expunând situațiunea creată de revoluție, al cărei curs n'a fost pașnic, ci a produs în toată țara turburări, jefuiri, spargeri. Cu prilejul restabilirii ordinii însă s'au comis violențe și acte de sălbătăcie în toate părțile locuite de Români. D. dr. Ștefan C. Pop declară că populația românească a fost jertfa cruzimilor fără număr. Amintește canibalismul dela Iozsikafalva (Beliș, județul Cojocna).

Ministrul Jászi a declarat, că va face cele mai severe retoriuni și cere ca să i-se dea date precise.

Impresia penibilă (ideges hangulat) a destăinuirilor d-lui Pop a fost un rău augur pentru soarta conferinței. Însuș d. Jászi în însemnările sale observă că tratativele au fost influențate în mod neplăcut de atrocitățile ungarilor ardeleni⁴⁵).

D. Jászi a confirmat oficial primirea ultimatului și a trecut imediat la desfășurarea pe larg a răspunsului guvernului maghiar. După ce spune că guvernul maghiar și Consiliul național maghiar au cumpănit temeinic nota Consiliului național român și s'au declarat de acord, acceptând principiul fundamental al notei, d. Jászi își ține acel discurs important, ale cărui pasagii esențiale sunt următoarele:

„D-voastre plecați corect în acest memorandum din principiul wilsonian, din dreptul de liberă dispunere al popoarelor, iar noi recunoaștem acest drept în măsură deplină, consiliul național maghiar și guvernul maghiar îl oferă d-voastre, totodată însă accentuăm, că dreptul de liberă dispozițiune asigurat pentru națiunea română îl revindecăm în cea mai deplină măsură și cu cea mai deplină rezoluție pentru fiecare popor locuitor pe aceste teritorii, adică și pentru Maghiari, Germani, Sași, etc.

⁴⁴) vezi revista Napkelet din Cluj, anul II No. 23, 1921, în care d. Jászi și-a publicat memoriile asupra acestor tratative istorice.

⁴⁵) „Sajnos, ezek az atrocitások nagyon kedvezőtlenül befolyásolták az aradi tárgyalásokat“ (Napkelet).

„D-voastră revindecați așa numitul imperiu pe seama d-voastră. Această deblimătare în contururi generale nu corespunde, după părerea noastră, spiritului principiilor wilsoniene, pentrucă pe teritoriul res-pectiv după datele statistice, al căror control noi îl oferim oricărui comisi international, ca să examineze, parcurgând cu automobile ori prin probe, că pe acest teritor locuiesc șase milioane opt sute de mii de oameni, dintre care circa 3.900.000 sunt cei neromani (maghiari, germani, sași și alții). Realizarea dreptului de liberă dispozițiune a popoarelor deci noi am considerat-o ca ofensă adusă principiilor wilsoniene.

„Realizarea specificată a acestui plan nu ai făcut-o obiect de cumplinire și discuție suficientă. Repet: drept de liberă dispozițiune pentru teritoriile locuite de Romani, ori de preponderență română, dar tot așa drept de liberă dispozițiune și pentru teritoriile locuite omogen ori în majoritate de alte națiuni. Pentru aceste teritorii de limbă ori majoritate română oferim prompt dreptul de liberă dispozițiune spect-licat de d-voastră. Nu este nici o piedică, ca guvernul maghiar pe aceste teritorii să vă investească pe d-voastră cu putere de guver-nământ, și ca consiliul național al d-voastră de fapt să ia în mână administrarea și conducerea tuturor problemelor administrative de aici.

„Pentru înfaptirea acestui plan, se înțelege, e de lipsă doar atât, ca guvernământul român ce se formează, să stea prin anume île în legătură cu guvernul maghiar, în ceea ce înși pe noi nu va conduce nici o normă sovietică, sau naționalistă, ci va fi doar chestiune de existență atât din punctul de vedere al Românilor, cât și al Maghiarilor precum și al tuturor celorlalte popoare; fiindcă este doar evident, că cerințele economice, financiare, de comunicație și cele ale alimentației populului care așteaptă o rezolvire, nu ar putea fi continuate nici timp de 48 ore, fără o desăvârșită răsturnare, sau fără primădia foa-metei, — dacă întreag statul, ori folosindu-ne de terminologia elvețiană: pe teritoriul întregului Eidgenossenschaft, n'am putea să rezolvim pro-blemele de interes comun, pe baza unor norme comune. Mă cugeț la aceea, că d-voastră îndată ce vați formați guvernul propriu, trebuie să vă îngrijiți prin delegați potiviți să susțină o comunicație conti-nuă cu guvernul maghiar în privința aplanării tuturor problemelor de comun interes. Cred că aceste sunt principii a priori a căror obiecțiune nici nu ne-o putem imagina, fiindcă în caz contrar ar urma destră-marea totală.

„Mă cugeț la faptul, că guvernul maghiar în privința financiară ar plăti și pe mai departe sumele determinate în sens bugetar, fără de care mișc administrativă nici nu se poate închipui; apoi fiindcă noi rămânem altceva de făcut, decât susținerea în funcțiuni a tuturor func-ționarilor de azi, dar cu acel corectiv, ca în toate funcțiunile de stat, să se înfaptiască totai și fără de cugete ascunse, regimul de două, eventual mai multe limbi.

„Propun pentru ușurarea tuturor cauzelor, în care noi vom decide cu o înțelegere comună, ca abandonând granițele comitatense de azi, să luăm de bază ca unitate districtele, ori chiar unități mai mici, să formăm blocuri naționale intrucât se poate de compacte și intrucât se poate de omogene, cari după pilda elvețiană să-și formeze organele proprii, și apoi aceste organe să le adunăm într-o unitate mai mare.

„Se înțelege, bazați chiar pe astfel de punct de pornire, în urma respirației noastre naționale colosal de amestecată, (în privința căreia mă provoc la harta alcătuită acum de oficiul statisticei, din care veți vedea și d-voastre, că aici avem în față o stare neînchipuit de pèle-mele) încă tot rămân o sumedenie de enclave. Aceste mici enclave, după planul social al lui Renner, ar putea să se desvolte ca unități independente, dacă pentru asta ar fi îndeajuns de tari. Acolo însă, unde — ca în cel mai mare număr al cazurilor — rămân minorități demne de luat în seamă: nu rămâne altceva de făcut, decât că vom garanta reciproc soarta acestor minorități. Îndată ce d-voastre veți obține imperiul, vom da garanția constituțională reciprocă cu privire la aceea, că apărarea naționalităților în minoritate, va fi îndeplinită în modul cel mai liberal, deoarece soarta minorităților cari locuiesc acolo nu poate fi nici mai rea nici mai bună, decât a minorității românești (și a altora) cari vor viețui sub imperiul nemijlocit al guvernului maghiar.

„Punctul nostru de vedere este deci, ca toate popoarele, cari trăiesc azi în Ungaria, până la conferința de pace, recunoscând granițele de azi (pe cari din parte-ne și așa nu le-am putea schimba până atunci) să viețuiască în astfel de Eidgenossenschaft. Pe lângă astfel de condiții d-voastre veți primi ocărnuirea, veți putea-o organiza, iar noi vă dăm toate condițiile, pe lângă cari d-voastră puteți lua garanția pentru susținerea ordinii și a păcii. Pe lângă aceasta enclavelor mai mari ce se vor forma, vrem să le asigurăm validitatea principiilor lui Wilson, iar minorităților le vom asigura reciproc apărarea drepturilor.

„D-voastră ați primit mână liberă, ca la conferința de pace să vă validați pretențiunile. Noi nu vom sălegăm un fel de compromis, care ar lega mâinile, conștiința și libertatea politică a oricui.

D. Jászi termină astfel:

„Aș dori numai să vă atrag atenția, domnilor, ca să cumpănim cu rezervă situația internațională. Nu e permis sub impresia momentană a situației rășboinice a încorda în orice mod pretențiunile și a le scoate din cadrele principiilor lui Wilson. Încheierea păcii, care va sosi, nu e în mâna lui Foch și a celorlalți generali, cari precum am văzut în Belgrad, în nimic nu se deosebesc de rășboinicul Hindenburg și Ludendorff, ci republica sovietului european, consiliul muncitorilor și consiliul militar, vor încheia-o. Față cu promisiunile făcute de unele puteri imperialismului ceh și altora, această republică a sovietului va rămânea neutrală. Semnul acestei noi direcțiuni este și faptul, că

chiar ieri guvernul rus a acreditat ca ambasador ungar al republicii de soviete ruse pe deputatul Rakovsky, care mai bine cunoaște situația României și a Românilor din Ungaria. Acestea vor decide pacea și nu imperialismul cu sabia. Și cu privire la aceste vă rog, să vă apropiați de oferta noastră ce vi-o facem pe baza principiilor curate și loiale, pentru ca să trăim în înțelegere până la încheierea păcii și să nu ne mai chinuim și pe mai departe biete popoare.”

Mai vorbește Bokányi Dezső reprezentantul partidului social-democrat din Ungaria, pe un ton mai pornit și aduce la cunoștința delegaților români că el va apăra concepția d-lui Jászi și în fața Internaționalei.

Atitudinea d-lui Bokányi, precum și tonul amenințător cu care ea a fost exprimată, a trezit nu viu resentiment între socialiștii români, cari s'au hotărât ferm să susțină convocarea adunării naționale a Ardealului, pentru a se cunoaște voința poporului.

În numele delegației române vorbește d. Vasile Goldiș, declarând că în discursul d-lui Jászi s'a pus o serie de probleme cari trebuiesc cercetate amănunțit. Răspunsul îl vor da în ședința proximă, fiind nevoie să se întruniască consiliul și comitetul național român pentru luarea unei atitudini în consecință. S'a anunțat sosirea dela Viena a d-lui Iuliu Maniu, și astfel răspunsul va putea avea greutatea necesară. Cu aceasta tratativele s'au amânat.

Dintre membrii comitetului executiv central al partidului național, au sosit într'aceea dd. Aurel Vlad și Aurel Lazar. La zile așa de grele fuseseră invitați să se prezinte cu toții la Arad.

În aceeași zi d. a. s'au întrunit fruntașii arădani, au examinat oferta guvernului maghiar, cu toții au găsit-o inacceptabilă, au hotărât să o respingă și să pretindă stăpânirea politică asupra celor 26 județe.

Consiliul național fiind încunoștiințat că d. Maniu a plecat dela Viena, s'a decis să nu ia contact cu d. Jászi până ce nu-l va pune la curent și pe d. Maniu cu întreagă situația.

În dimineața zilei a doua d. Maniu a sosit la Arad. În casa domnului Pop a avut loc o singură consfătuire intimă a Consiliului național român întregit și cu dd. Iuliu Maniu, Aurel Vlad și Aurel Lazar. D. Maniu a aprobat toți pașii întreprinși până aci de organele oficiale ale politicei românești. La ora 11 a. m. răspunsul a fost redactat în formă definitivă și d. Goldiș a fost

autorizat să-l comunice oficial d-lui Jászi îndată la redeschiderea tratativelor, ora 3 d. a.

Ecoul atrocităților maghiare pătrunde tot mai întesit la Arad. Dd. dr. Șt. C. Pop și dr. Aurel Lazar iau cuvântul înaintea ordinei de zi a conferinței de după amiază și fac responsabil pe d. Jászi de barbariile ce se comit pretutindeni. Chiar în paginile sale din revista **Napkelet** d. Jászi remarcă banditismele așa numitelor „gărzi de oțel” maghiare și altor trupe ce operează de capul lor. Atrocitățile produc o consternare atât de vie, încât este amenințat în mod serios cursul tratativelor. D. Jászi afirmă că a telefonat lui Károlyi rugându-l insistent să împiedice atrocitățile.

Intervine apoi și un alt eveniment. Președintele consiliului maghiar nu voise să iscălească armistițiul dela Belgrad decât cu condiția ca administrația maghiară să rămână în mâinile guvernului dela Budapesta pe întreg teritoriul țării înafară de Croația și Slavonia, și orice atingere a actualelor hotare să nu fie tolerată pânăce Conferința de pace nu va hotări soarta teritoriilor disputate. În ziua de 15 Noemvrie, în toiul tratativelor dela Arad, sosește știrea că consiliul ambasadurilor a semnat armistițiul dela Belgrad împreună cu clauzula cerută de Károlyi. Victoria diplomației lui Károlyi nu era lucru neînsemnat⁴⁶⁾. Se poate imagina câtă încurajare a fost pentru republicanii budapestani încheierea armistițiului.

Cele două tabere adverse dela Arad nu s'au emoționat. Tineau cu rigiditate la punctul lor de vedere. Jászi însuș a declarat, că cu toate că imperiul maghiar este recunoscut peste întreg teritoriul Ungariei de Antantă, totuș, d-sa vrea să fie consecvent principiilor sale⁴⁷⁾ și-și menține toate propunerile. Teoreticiani infalibili! Desigur gestul lui Jászi este plin de bun simț și-i face onoare⁴⁸⁾.

⁴⁶⁾ Vezi: Garami: *Forrongó Magyarország*, pp. 43—45.

⁴⁷⁾ *Napkelet*, pp. 1350—51.

⁴⁸⁾ Asupra întrevederii delegației guvernului maghiar cu generalul Franchet d'Espérey, d-l Jászi n'are decât cuvinte de revoltă. Spune despre general că este un om dur, rău intenționat, fără carte (tudatlan), mărginit, ca un învățător dintr'un sat din Bretagne. Abia s'a putut stăpâni să nu-i arunce 'n obraz cuvintele: „les vainqueurs sont toujours boches” (p. 60). Dealtfel purtarea d-lui Jászi a fost puțin

Ceasul hotărîtor a sunat. Tratatul de după amiaza zilei au fost o splendidă ocazie, ca fruntașii partidului național român să facă o largă și întemeiată justificare a noiei politici care nu permite compromisuri ce pot să stînjenească progresul unui popor pe un timp poate foarte îndelungat.

Comunicatul oficial românesc este următorul:

„Domnule Ministru, Consiliul național român a supus unei temelnice debateri și aprecieri acel răspuns al guvernului consiliului național maghiar trimis prin d-ta, pe care guvernul l'a dat notei consiliului național român adresat către dînsul. Cu părere de rău trebuie să-ți aduc la cunoștință, că consiliul național român privește în acest răspuns respingerea hotărîrită a notei sale. Națiunea română pretinde cu tot dreptul independența sa deplină de stat și nu admite, ca acest drept să fie întunecat prin rezolviri provizorice, cari pe deoparte principial trag la îndoială acest drept, pe de altă parte nu ofer nici o garanță, care și până la rezolvirea definitivă ar putea asigura ordinea publică, siguranța averii și a vieții pe teritoriile locuite de Români.

„Națiunea română recunoaște competența congresului de pace la fixarea limitelor definitive ale teritoriilor reclamate de această națiune pentru statul său propriu, precum ia asupra sa obligamentul, că față de celelalte popoare locuitoare pe acest teritoriu va respecta principiile wilsoniene și este gata să asigure pentru fiecare popor condițiunile liberei dezvoltări naționale, dar în rezolvirea propusă de d-ta pe de-o parte vede negațiunea independenței sale de stat, pe de altă parte crede, că acea rezolvire face imposibilă năzuința acestei națiuni pentru susținerea ordinii publice până la înfăptuirea păcii definitive.

„Între asemenea împrejurări Consiliul național român nu poate primi propozițiile guvernului consiliului național maghiar trimise prin D-ta, plenitudinea răspunderii pentru evenimentele ce pot să urmeze o declină dela sine și acea răspundere o lasă în sarcina guvernului consiliului național maghiar“.

„Cu toate acestea Consiliul național român din partea sa va face tot posibilul, ca să păstreze ordinea publică, siguranța averii și a vieții pe teritoriile locuite de români și nădăjduiește, că în această

poleită, Jászi a comis greșeli chiar, căci Böhm notează în cronică sa, că Jászi ar fi declarat generalului d'Esperey: „nu Foch și ceilalți generali războinici, ci consiliile muncitorești și militare“ sunt autorizate să încheie pacea. Cu drept cuvînt îi răspunde Böhm că declarația lui Jászi a compromis întru cîtva „seriozitatea conferinței“. Tot Böhm remarcă apoi că în Ungaria dețineau puterea nu asemenea consilii, ci reprezentanți ai burgheziei și socialdemocraților. (pp. 102—103).

năzuință va afla sprijinul tuturor în conformitate chiar cu dorința expresă a prezidentului Wilson cu atât mai vărtos, că tribunalul istoriei cu imparțialitate va judeca ținuta singuraticelor neamuri manifestată în privința acestora.

„Te rog, domnule Ministru, să aduci acestea la cunoștință guvernului consiliului național maghiar.

Față de acest răspuns d. Jászi declară că guvernul maghiar ține strâns la punctul său de vedere exprimat deja. Remarcă apoi, că în răspunsul Consiliului național român în mod vădit iese la iveală principiul suveranității națiunii române și cade pe planul al doilea motivul susținerii ordinii.

Ca primul după declarațiunile ministrului Jászi a luat cuvântul d. **dr. Aurel Vlad**, care cu multă temeinicie a răsturnat datele statistice prezentate de ministru, dovedind amănunțit cu cifre și exemple clare că teritoriul reclamat de C. N. R. este un teritor geograficește compact românesc. A dovedit că operațiunile matematice făcute de specialiștii d-lui ministru sunt pure jocuri cu numere fără bază reală. Statistica ungurească, și de altfel falsificată, nu poate fi baza unei drepte judecăți. Chiar și populația maghiară care de fapt există în teritoriul reclamat de Români este urmarea nenaturală a unui sistem oprimător. Cum ar putea să creadă cineva că națiunea română ori judecătorul drept va putea să socotească de o piedecă a înfăptuirii statului român cu teritor compact, coloniile făcute intenționat și în contra protestelor națiunii române anume pentru a compromite cel puțin la aparență într'un moment decisiv cum este acesta continuitatea geografică a poporului românesc? Cum s'ar putea admite ca toată ceata de sute de mii a oficianților maghiari asvârliți asupra poporului românesc, cu toate protestele continue, că poate tulbura icoana clară și întreagă a configurațiunei geografice al cărei caracter etnografic îl dă în mod unitar poporul românesc? Fără îndoială, enclave etnografice sunt, dar ele dispar în masa compactă a poporului românesc, cu toate aceste națiunea română este aplicată și hotărîită a le investi cu toate drepturile pe cari ele înșile și le vor cere în cadrele statului român. Poporul român recunoaște principiile lui Wilson ca valabile în toată puterea lor în ce privește popoarele neromâne de pe teritorul românesc.

Constată mai departe că modalitatea propusă de d. ministru Jászi nu este potrivită pentru susținerea ordinii, mai ales pen-

trucă împarte răspunderea și puterea, ceea ce este o imposibilitate în vremuri așa grele.

Ministrul Jászi, admite că statistica are nevoie de corective, dar susține că modalitatea propusă de d-sa răspunde necesităților actuale, fiind similare cu sistemul cantonal din Șvițera (Elveția).

D. dr. Aurel Lazar își exprimă convingerea că propunerea făcută de ministrul Jászi este în esență sa negarea principiului dreptului de liberă dispunere al popoarelor și prejudecă negociațiunile de pace ce se vor ținea. E cu neputință din punct de vedere practic să se traducă în viață cu iuțimea necesară în zilele aceste, pentru că, abstragând dela toate, este așa de complicat încât pretinde luni întregi până se poate înfăptui. Pe lângă aceasta propunerea d-lui ministru pare a statori în mod definitiv hotarele ținutului românesc negând totodată compactitatea geografică a poporului românesc, două lucruri cari nu se pot admite. Pentru că pe deoparte continuitatea geografică a elementului românesc este un fapt indiscutabil, deoarece statistica maghiară prezentată de referentul special nu corespunde adevărului; iar de altă parte fixarea hotarelor ținutului românesc în amănunte are să o facă congresul de pace ca judecător drept și imparțial al diferitelor considerațiuni de comunicație și de natură economică. Atitudinea rigidă maghiară silește pe români în mod logic ca să constate imposibilitatea de a ajunge la înțelegere și a-și valida drepturile ce urmează în mod firesc din concepțiunea suveranității naționale.

La cererea proprie li se dă cuvântul socialistului Vincze și profesorului Somló Dobog. Apoi ia cuvântul conducătorul socialist Bokányi, care pune întrebarea, pe ce bază istorică stau Românii când cer cedarea ținuturilor reclamate și care este legitimitatea pretensiunilor conducătorilor români? Nu admite dreptul poporului românesc de a reclama pentru sine teritoriile amintite în memoriul prezentat, pentru că icoana etnică nu este unitară. Răspunde îndată în mod magistral d. **dr. Iuliu Maniu**: Înainte de toate ține să răspundă întrebărilor puse de socialistul Bokányi. Se miră, că chiar un membru așa de distins al partidului socialist pune întrebarea, că unde e legitimitatea istorică a pretensiunilor neamului românesc și unde se găsește legitimitatea noastră, ca reprezentanți ai aspirațiunilor naționale ale națiunei române? Românii cer recunoașterea drepturilor lor în baza faptică a existenței lor ca națiune geograficește compactă, cu tradițiuni

și aspirațiunii unitare și bine precizate, dar o cer această recunoaștere și în baza drepturilor istorice ale națiunii române pe care nu e timpul acum să le desfășure, dar a căror existență o constată în baza tuturor declarațiunilor politice făcute din anul 1848 încoace. Legitimitatea noastră, ca reprezentanți adevărați ai aspirațiunilor adevărate ni-o dă baza largă democratică a organizației noastre de partid, întărită acum și cu reprezentanții partidului socialist și faptul, că din anul 1848 când s'a decretat programul politic pragmatic al națiunii române, acest partid a reprezentat cu consecvență de fer acest program politic recunoscut de întreg poporul românesc și de toată lumea politică, ca credeul politic al națiunii române. Între altele declară, că nu primește propunerea prezentată de reprezentantul guvernului, pentru că din punct de vedere practic, e neexecutabilă, și nu duce la scop, ci din contra, realizându-se ar da naștere unor încurcături și mai mari. Nu primește însă mai ales din punct de vedere principal. Națiunea română vrea să-și aibe statul său propriu și suveran. Națiunea română vrea să-și înfăptuiască suveranitatea sa națională și de stat pe întreg teritoriul locuit de Români al Ardealului și al Ungariei și nu poate admite, să se pună piedeci acestei suveranități prin enclavele străine, meșteșugit făcute și susținute. Ardealul și părțile marginase din Ungaria e un teritor compact românesc, pe care noi Românii, poporul românesc, îl socotim și-l vrem, ca stat românesc, asigurând de sine înțeles deplina libertate națională, politică și culturală celorlalte popoare conlocuitoare. Noi nu voim să devenim din asupriți asupritori, dar nici nu putem admite o ciungărire a teritoriului românesc. Chestia e clară. Noi ca popor suveran voim să avem toate atribuțiile suveranității și în primul rând — în vederea desordinei ce se înstăpânește și pe care noi o putem împiedeca — puterea administrativă pe întreg teritoriul pe care-l știm a fi al nostru. E aceasta o urmare firească a dreptului de liberă dispunere, pe care guvernul unguresc pe urma lumii întregi l-a recunoscut și el. Constată însă, că reprezentantul guvernului nu înțelege așa dreptul acesta, cum îl înțelegem noi și cum îl înțelege toată lumea. Aici e deosebirea între noi, în urma căreia înțelegerea nu e cu puțință. Crede că maghiarii fac o mare greșală istorică, dacă și în aceste momente critice, în mod strâmt și egoist, se leagă de dominațiunea lor neîndreptătită, în loc să recunoască cu un gest larg greșeala făcută în trecut și să dea de bună voie din mâna

lor, ceea ce națiunea română cu drept cuvânt pretinde. Să nu uite națiunea maghiară, că popoarele mici vecine totdeauna sunt avizate unul la altul în fața popoarelor mari din vecinătate, cari, cum sunt Germanii și Rușii, abia de acum înaintea își vor arăta, după desrobirea lor de sub cătușile imperialismului, proporțiile gigantice și se vor prezenta cu adevărata lor putere. Națiunea maghiară să nu piardă din vedere, că locul ei în societatea popoarelor mai mici și în concertul națiunilor culte, aceea atitudine îl va satori, pe care o observă acum în aceste zile istorice și aceea înțelegere a curentelor moderne pe care o va arăta chiar în aceste vremi, când se stabilește, sperăm, pentru totdeauna, împărăția dreptății și a civilizației adevărate. Ca concluzie, nu primește propunerea făcută de d. ministru, ci se alătură declarații date de consiliul național român.

Mai ia cuvântul, cu permisiunea ministrului, profesorul Apáthy din Cluj, care spune că poporul maghiar nicidecum nu va admite de voie bună o astfel de sfășiere a Ungariei, și deputatul sas Neugeboren, care reclamă și pentru poporul german dreptul de liberă dispunere și crede că împlinirea dorinței Românilor ar fi o lovitură de moarte pentru națiunea maghiară.

Ministrul Jászi nu se dă bătut și face o nouă propunere cu următorul cuprins:

1 Guvernul maghiar investește consiliul național român cu guvernarea orașelor și tuturor județelor, în cari Românii sunt în majoritate. Administrația o dirigează în aceste teritorii guvernul român. 2 Guvernământul român va fi reprezentat în guvernul maghiar, pentru aplanarea tuturor chestiunilor guvernării teritoriale române, atât în afacerile externe, economice și financiare, cât și ale alimentării și circulației. Tot asemenea ia parte în toate organele, a căror funcțiune atinge și influințează și soarta poporului român. 3. Legile de azi rămân provizoric valabile și pentru teritoriile guvernamentale românești. Legi nu se pot aduce decât cu consimțirea guvernului român. 4. Guvernul român preia, cu excepția comiților supremi și a comisarilor guvernului, întreagă clasa funcționarilor și pe fiecare funcționar îl lasă în funcțiunea-i de azi. 5. În ținuturile cu minoritate română, vom asigura drepturile cuprinse în legea XLIV din 1868 privitoare la naționalități. 6. Consiliul național român să garanteze siguranța averii și persoanei. 7. Imperiul român provizoric nu poate conta la puterea militară a regatului român.

8. Pentru definirea amănunțelor celorlalte, cât și pentru realizarea lor, se va forma un comisariat guvernial, compus din trimișii guvernului maghiar și din cei ai consiliului național român, care în timpul cel mai scurt posibil, va pune în vigoare noul regim, iar după desăvârșirea acestei probleme se va dizolva imediat. 9. Pentru hotărârea chestiunilor controversate se alcătuiește un juriu de 5 membri, constând din 2 trimiși ai consiliului național român și dintr'un reprezentant al guvernului maghiar. 10. Aceste păreri obligă părțile contractante numai până la sfârșitul conferinței de pace, dar nu obligă punctul de vedere și atitudinea ce-o vor lua la conferință partidele acum contractante. 11. Îndeplinirea cinstită a acestor înțelegeri, pe lângă cererea controlului națiunilor culte, ca fiind garantată din ambele părți de onoarea națională.

La propunerea d-lui Maniu consultarea, în vederea timpului înaintat, se suspendează pe timp de două ore, după expirarea căruia consiliul național român își va preciza punctul său de vedere în scris și definitiv, față de propunerea d-lui ministru Jászi.

Redeschizându-se la orele 9 consfătuirea, d. dr. Aurel Lazar dă citire răspunsului consiliului național român:

„Consiliul național român constată, că tratativele avute cu d-l ministru și cu consiliul național maghiar n'au ajuns la înțelegere principială, că nu poate accepta explicarea dată de ei referitoare la dreptul de libera dispunere, deoarece guvernul maghiar nu recunoaște dreptul națiunii române de a exercita puterea executivă pe teritoriile locuite de națiunea română.

„Al doilea proiect înaintat de d-l ministru asigură națiunii române iarăși numai o activitate administrativă și limitată — prin urmare Consiliul național român nu este în situația de a primi acest proiect, deoarece — după părerea sa — nici acest proiect nu asigură baza necesară pentru ca consiliul național român să poată garanta îndeajuns ordinea publică.

„În urma acestora declină dela sine cu desăvârșire răspunderea.

„Cu toate acestea dorind ca să asigure după posibilitate ordinea publică, siguranța persoanei și a averii, a decis să susțină și pe mai departe consiliile naționale înființate pe baza dreptului de liberă dispunere, continuându-și activitatea prin organizarea și dezvoltarea gărzilor naționale.

„Ține însă ca neapărat de lipsă, ca în vederea scopului amintit guvernul consiliului național maghiar să pună armele de lipsă la dispoziția Consiliului național român, să lichideze pentru gărzile

naționale române — atât solda miliției, cât și salariile ofițerilor — pe calea oficiilor publice de dare și să îndrume organele administrative, ca să sprijinească consiliile naționale române în activitatea lor.

„In fine, să fie scoasă din vigoare ordonanța ministrului de războiu cu privire la limitarea înființării gărzilor naționale, precum și aceea ordonanță a sa prin care li-se dă voie și organelor militare de a înființa gărzi naționale“.

După citirea acestei rezoluțiuni, care a făcut o adâncă impresie asupra întregului auditor, ministrul Jászi a constatat cu vădită emoțiune nereușita consfățuirii, arătându-și regretele adânci, că străduințele sale de a înfăptui înțelegerea între Maghiari și Români, nu au succes. Declară, că chestiunea gărzilor naționale nu este de competența sa, prin urmare nu poate face nici o declarație în privința aceasta, ci o va supune ministrului apărării țării.

Impacient și frângându-și mâinile d. Jászi pretinse imperativ să i se spună ce vor românii în definitiv? D. Iuliu Maniu a avut atunci acest apropos istoric: **teljes elszakadást**, complectă desfacere de Ungaria. Cele două cuvinte erau tăișurile rezezi aplicate în plin ale bisturiului în corpul bolnav al Ungariei. D. Jászi a înțeles însfășișit realitatea, a tăcut, și și-a făcut calea înapoi spre Budapesta...

Comitetul național român a fost desiluzionat de atitudinea domnului Jászi, căci d-sa a încercat să convingă pe conducătorii românilor, că o dismembrare a Ungariei ar însemna o întronare a anarhiei și un faliment al democrației. Cum putea un om politic să facă o astfel de afirmație, când ungurii n'au avut-nici-odată, nici cea mai elementară înțelegere pentru problemele naționalităților și ale democrației? D. Jászi singur nu era o suficientă garanție. Problema menținerii Ungariei s'ar fi putut pune numai în cazul când Ungaria ar fi oferit asigurări serioase pentru lumea civilizată, că ar fi fost în stare să respecte principiul național și să creeze stări înaintate de dreptate socială cari altfel nu s'ar putea crea. Ori Ungaria nu și-a putut câștiga titlurile unei Elveții care să fi câștigat încrederea naționalităților dinlăuntru și a statelor culte. Ungaria se zbate și astăzi sub călcăiul teroarei politice.

Cât privește poporul românesc din Ardeal, el a trecut norocos prin revoluție. Din Octomvrie 1918 până în Ianuarie 1919 el a făcut un drum uriaș. Adunarea națională dela Alba-Iulia și

Consiliul Dirigent au consolidat stăpânirea românească, în mod pașnic, fără vărsări de sânge, fără zguduiri mari.

Bolșevismul ce avea, după d. Jászi să-și facă apariția în Ardeal pe ruinele Ungariei, a fost o sperietoare ce n'a prins.

D. Jászi justifică inițiativa sa de a începe tratative cu Comitetul național român cu aceste trei argumente: a) în sensul armistițiului încheiat la Belgrad întreg teritoriul Ungariei rămâne sub administrația și imperiul maghiar; deci până la conferința de pace să se mențină un provizorat administrativ; b) în această vreme se va crea o atmosferă morală nouă, tolerabilă pentru românii Ardealului; c) se va putea documenta, că în locul Ungariei feudale avem o Ungarie democratică, care este gata să se transforme într-o confederație de autonomii cantonale după modelul Eidengenossenschaft-urilor Elveției. (Napkelet, p. 1347).

D. Jászi era gata deci să acorde cea mai largă autonomie ce poate fi preconizată de acest cuvânt, numai să nu se știrbească integritatea de stat a Ungariei...

Se poate imagina ce înfrângere ar fi suferit poporul român din Ardeal dacă s'ar fi lăsat înduplecat să dea un vot de adesiune d-lui Jászi și să fi renunțat la Adunarea dela Alba-Iulia... Conferința păcei probabil ar fi consfințit starea de fapt, căci lipsea dovada dorinței de autodeterminare.

Momentul nu trebuia pierdut. D. Jászi a primit răspunsul cuvenit din partea d-lor Maniu, Goldiș, Vlad și Lazăr, cari au înfățișat punctul de vedere românesc ireductibil, căci orice transacție putea strica. După chiar mărturisirile d-lui Jászi, delegații români au declarat că ei se fac expresia unității naționale și că vreau suveranitatea de stat român asupra teritoriilor locuite în majoritate de români. Adunarea națională suverană va decide definitiv despărțirea de Ungaria sau admiterea sistemului cantonator elvețiene. D. Maniu a mai declarat solemn că spiritul democratic al poporului nostru va da toate drepturile minorităților Ardealului.

A doua desiluzie pe care au avut-o fruntașii noștri politici, a fost încercarea d-lui Jászi de a-i convinge despre nevoia cantonatelor cu ajutorul statisticelor și hărților etnografice maghiare, moștenite dela partidele și guvernele oligarhice. Se știe că ungurii excela în falsificarea statisticei și nu se poate presupune despre un spirit luminat ca d. Jászi să nu fi știut acest lucru. Se cunoșteau prea bine apucăturile necinstite ale oficialității Ungariei

feudale. D. Jászi pe deoparte detesta Ungaria feudală, o nega, pe de altă parte se întemeia pe elementele date de ea. Atitudinea aceasta a d-lui Jászi a fost combătută de d. Aurel Vlad.

A treia desiluzie a fost compoziția însăși a delegației mari care a însoțit pe d. Jászi. D-sa venise la Arad cu o întreagă pleiadă de învățați, sociologi, statisticieni, socialiști, dar a ținut să aducă cu sine și pe prototipul șovinismului maghiar, pe Apáthy. Prezența acestui om a consternat delegația română care a protestat contra participării lui la tratative, protest care s'a și admis; Apáthy a avut doar dreptul de vot consultativ.

Ba d. Jászi are și astăzi aerul să afirme (la pag. 1535 a revistei Napkelet): „știu că în împrejurările de astăzi concepțiunea mea nu este agreată, dar va veni o epocă în care ideile fundamentale vor fi realizate....” Dar d. Jászi nu este prea tare în profeții. A dat greș când a profetizat anarhia în Ardeal în momentul despărțirii de Ungaria. S'a înșelat când a crezut că Ungaria nouă, democratică, este răsărită spontan și triumfător în toamna anului 1918 pe ruinele feudalismului. N'a fost prevăzător când a susținut adaptabilitatea imediată a ungarilor la programul său. Probele, experiențele, să le facă odată, apoi să vorbească în mod convingător.

În privința datelor statistice, se știe, că statul maghiar își dedea toată osteneala să falsifice cifrele, să considere pe Evrei ca maghiari, să amestece rezultatele date de confesiuni. În **Românul** dela 19 Noemvrie 1918 d. dr. Romul Boilă, viitorul șef al resortului de comunicație, constată după chiar o publicație maghiară: **Statisztikai Évkönyv** că pe teritoriul asupra căruia românii au cerut imperiul locuiesc 3.350.000 români și 2.650.000 neromâni (1.300.000 maghiari-săcui, 290.000 sârbi, 700.000 nemți-sași-șvabi, 150.000 evrei, 200.000 ruteni, 7000 slovaci și 3000 croați).

Dar să vedem cum este judecat d. Jászi de către un publicist ungar: **Garami Ernő**. Fruntașul social-democrat nu împărtășia întru toate vederile d-lui Jászi. În interesanta sa carte **Forrongó Magyarország** el își apără cu argumente foarte serioase atitudinea sa în timpul cât a deținut portofoliul de ministru în guvernul Károlyi. Anume el arată că social-democrația trebuie să se țină departe de cârma statului, că societatea încă nu este pregătită pentru o guvernare socialistă, iar niște alegeri cari ar da partidului social-democrat majoritate, i-ar crea o situație dificilă, pen-

trucă ar urma ca întregul program să se realizeze. Este de preferat, spune d. Garami, să se formeze un guvern cu forțe pur burgheze dela stânga, căci în acest caz social-democrații îl sprijinesc efectiv și pot duce lupta contra bolșevicilor cari prin supralicitățile continuie devin o primejdie tot mai amenințătoare. Bolșevicii mobilizau invalizii în partidul lor promițându-le favori, pensii grase, aveau tot mai multă trecere printre muncitorii fără lucru și reușiseră să pătrundă și în armată prin asigurările că va mări solda. (Jászi o. c. p. 87, Garami o. c. p. 86, Böhm o. c. p. 86).

Garami afirmă despre Jászi că ajunsese într-o situație tragică îndeosebi din următoarele două cauze: politica sa minoritară a eșuat, și n'a reușit să fie un conducător energetic al burgheziei în situația dată, fiind pătruns de idei socialiste, deci în sufletul său se sbăteau două suflete; „a fost sclavul romanticei revoluționare și al frumseții gesturilor radicale“ (*Forrongó Magyarország*, pp. 85, 86).

Se pare că d. Garami era înarmat cu un simț politic deosebit de real și perspicace. D-sa s'a pronunțat pentru statele naționale independente și sacrificarea completă a monarhiei austro-ungare. Insuș d. Jászi ne servește acest document prețios, căci la pag. 28 a cărții sale scrie într-o propoziție: „în programul Consiliului național a vrut să se introducă **imediata** renunțare la integritatea teritorială și recunoașterea urgentă a pretențiilor naționalităților”, pe când ceilalți în frunte cu Jászi s'au atașat principiului plebiscitar; d. Jászi precizează că d. Garami mai târziu n'ar mai fi fost de aceeaș părere.

Dar este prețioasă pentru noi această atitudine francă și loială față de minorități, cu atât mai mult cu cât avem credința că d. Garami a avut un rol și în redactarea proclamației dela 7 Octomvrie a partidului social-democrat, (a doua zi după capitularea Bulgariei) prin care **elismeri az Ausztriától megalakuló nemzetek államokat** (recunoaște statele naționale ce se formează din Austria“), cere demisia guvernului, dizolvarea parlamentului și alegeri pe baza sufragiului universal⁴⁹).

Mai sunt demne de reținut pentru noi, din cartea d-lui Garami, următoarele fapte: 1) muncitorii rurali și minierii n'aveau dreptul să-și întemeieze syndicate (d. Jászi adaogă în cartea sa că

⁴⁹) Böhm Wilmos: *Két forradalom tüzeben*, München, 1923, p. 43.

social-democrației n'aveau nici un deputat în parlamentul maghiar, p. 81); 2) întrebării puse de d. Garami d-lui Ion Erdéli, de ce nu se respectă punctele armistițiului, acesta a răspuns: dragă d-le ministru, cum ați putut fi atât de naivi să credeți că noi vom respecta acel armistițiu o clipă numai?!", iar d. Garami reflecta în sine: „n'am vrut să spun că chiar dacă am fi fost mai puțin naivi, totuș nu am fi putut lucra altfel"; 3) colonelul Vyx a dat o notă guvernului maghiar protestând în contra încercării de a face alegeri pe întregul teritor al țării".

Mi-aduc foarte bine aminte că românii ardeleni n'aveau încredere în colonelul Vyx: pe el îl făceau responsabil de zăbava înaintării armatei române și de arbitrarul liniei demarcaționale. Din bibliografiile asupra revoluției ale d-lor Jászsi, Böhm și Garami însă, apare suficient de convingător, că colonelul Vyx a avut o conduită corectă și nu admitea nici o știrbire a intereselor Antantei.

Către popoarele lumii

După eşuarea tratativelor dela Arad d. Goldiş a emis ideea unui protest către popoarele lumii aruncând răspunderea situaţiei asupra guvernului maghiar. Protestul redactat de d-sa a fost semnat de preşedintele şi secretarul marelui sfat al naţiunii române şi a apărut împreună cu textul francez în numărul dela 20 Noemvrie al ziarului *Românul*. Iată protestul:

„Naţiunea română din Ungaria şi Transilvania, ținută de veacuri în robie trupească şi sufletească de către clasa stăpânitoare a poporului maghiar, eliberată acum din sclăvie prin strălucita învingere a armelor, cari s'au luptat pentru drepturile civilizaţiei umane împotriva principiului barbar al opresiunii naţionale şi de clasă, înaintea guvernului opresorilor de până aci a declarat voinţa sa de a se constitui în stat liber şi independent spre a-şi putea valida nelimitat forţele sale în serviciul culturei şi al libertăţii omeneşti.

Guvernul opresorilor de până aci a negat adeziunea sa la această hotărîre a naţiunii române şi în faţa dreptului firesc al fiecărei naţiuni de a fi stăpână asupra sa şi a teritoriului locuit de dânsa, guvernul opresorilor opune forţa brutală a statului oprimator.

De veacuri clasa oprimătoare a poporului maghiar a sfâşiat trupul naţiunii noastre prin icuri străine, iar dela înfăptuirea constituţionalismului fals din 1867 scopul mărturisit al politicii de guvernament în statul ungar a fost desfiinţarea noastră naţională. Prin colonizări fără rost pe pământul strămoşilor noştri, prin maghiarizarea necruţătoare a tuturor acelor Români, cai au fost nevoiţi să alibă raporturi mai nemijlocite cu stăpânirea maghiară, prin invadarea pe teritoriul românesc a sutelor de mii de slujbaşi publici maghiari, prin împiedecarea poporului nostru de a-şi mulţumi însuşi trebuinţele sale industriale, s'au maghiarizat oraşele şi s'a împetrişat etniceşte teritoriul locuit de naţiunea română prin mijloace artificiale şi în scopul barbar al nimicirii noastre.

Acastă stare de lucruri produsă prin opresiune şi fărâdelege, acum guvernul maghiar o invoacă de justificare a opunerii sale la hotărîrea naţiunii române de a-şi întemeia pe pământul său strămoşesc statul său liber şi independent. Starea produsă prin crima săvârşită până aci împotriva libertăţii noastre naţionale acum se pre-

zintă ca o justificare a noului atentat, ce se intenționează împotriva existenței noastre.

Ar trebui să ne luăm dreptul nostru cu forța, dar oricât de hotărâți suntem să jertfim viața pentru libertatea națională, în ziua, când sărbătorim învingerea civilizațiunii asupra barbariei, și așteptăm legiferarea internațională, care va înlocui forța brutală prin dreptate și va înlătura pretutindeni urmările stăpânirilor neomenești, națiunea română renunță la mijloacele barbare pentru regularea raporturilor dintre popoare, ci iată protestează înaintea lumii întregi împotriva fărădelegii guvernului maghiar, care și acum încearcă a supune națiunea română dominațiunei străine și o împiedecă dela constituirea sa de stat liber și independent.

Națiunea română din Ungaria și Ardeal nu dorește să stăpânească asupra altor neamuri. Lipsită cu desăvârșire de orice clasă istorică stăpânitoare, națiunea română prin ființa sa însăși este intruparea democrației celei mai desăvârșite. Pe teritoriul său strămoșesc națiunea română este gata a asigura fiecărui popor deplină libertate națională și organizarea sa în stat liber și independent o va întocmi pe temeiurile democrației, care va asigura tuturor indivizilor aflați pe teritoriul său egalitatea condițiunilor de viață, unicul mijloc al desăvârșirii omenești.

Națiunea română din Ungaria și Transilvania însă nu admite mistificarea îndreptățirii pretențiunilor sale prin stările produse de încercările seculare pentru nimicirea ei, potestează împotriva revendicărilor maghiare asupra teritoriului românesc, care dela descălcarea împăratului Traian și până astăzi a fost muncit cu brațele noastre și îngrășat cu sângele nostru și sub nici o condițiune nu mai voiește să trăiască în legătură de stat cu națiunea maghiară, ci este hotărâtă a-și înființa pe teritoriul locuit de dânsa statul său liber și independent. Anunțând popoarelor lumii această voință și hotărâre a sa națiunea română din Ungaria și Transilvania invoacă pe seama sa sprijinul lumii civilizate și geniul libertății omenești declarând sărbătorește, că din ceasul acesta, orcum ar decide puterile lumii, este hotărâtă a peri mai bine, decât a suferi mai departe sclăvia și atârnamea.

Națiunea română din Ungaria și Transilvania speră și așteaptă, că în nizuința ei pentru libertate o va ajuta întreg neamul românesc, cu care una vom fi de aici înainte în vecl.

Cu acest act partidul național român își declina răspunderea pentru evenimentele ce urmau să vină, căci zilele sângeroase se anunțau luând caracterul unui adevărat războiu civil. Trebuie însă să remarcăm, că dacă populația românească s'a dedat la devastări, ea a putut fi înfrânată dela o vreme de conducătorii ei, însă nici în deslănțuirile cele mai grozave ale instinctelor de jaf, ea nu s'a atins de vieți omenești. N'a ucis. Revoluția româ-

nească n'a fost pătată de sânge și măcelului început de bandele maghiare nu s'a răspuns cu măcel, el n'a scos din sărite pe blândul popor românesc. Vom documenta acestea în capitolul asupra atrocităților. Strigătul românilor către lumea civilizată și către românii de pretutindeni indica tuturor drumul precis spre o apropiată desfacere definitivă de Ungaria, căci o căsnicie comună nu se putea duce sub nici o condiție. Adversarii ireducibili nu încăpeau sub acoperișul aceleiaș case. Din coloanele *Românului* nația își lua îndrumările necesare. Ziarul ajunsese la cel mai întins tiraj cunoscut de presa ardeleană: 12 mii de exemplare (dintre cari 8000 erau abonate).

Ședințele consiliului aveau loc cu mare regularitate, zi de zi, în casa domnului Ștefan Pop. Se punea la cale adunarea națională care avea să se pronunțe decisiv asupra rosturilor politice ale românilor ardeleni. Zilele erau grele. Mijloacele materiale lipsiau. Gărzile nu prea aveau arme. Camioane cu ofițeri din Arad aduceau dela Alba-Iulia puști pentru înarmare. Alba-Iulia era cea mai tare cetate românească. Consiliul național sub conducerea d-lui dr. Ion Pop locotenent, armata improvisată de 1000 feciori români ce făceau serviciu în permanență sub comanda căpitanului Medrea și căpitanul orașului sub-locotenentul Grita, puseseră complet mâna pe destinele orașului Alba-Iulia, prin confiscarea marilor depozite de muniții de acolo, cari fuseseră ale corpului XII de armată. În afară de armele trimise la Arad, Oradea, Abrud, Câmpeni și aiurea, Alba-Iulia mai dispunea de vreo 30.000 puști.

Atmosfera pesimistă dela Arad, sub influența svonurilor celor mai absurde, de pregătiri ungurești de măcel, s'a mai înseninat în urma lămuririlor și asigurărilor date de d. dr. Ion Pop, sosit dela Alba-Iulia, că acolo românii sunt atât de bine întăriți, încât o adunare se poate ținea în completă siguranță. Lumea românească era într'o stare sufletească surescitată. Putea-vom ține marea adunare dela Alba-Iulia? Fi-vom capabili de aceasta, cea mai mare faptă politică dela marile războaie din secolele trecute? Nu lipsea curajul, însă terenul era vulcanic, aerul încărcat cu explozibile. Toți nervii erau ațintiți într'o singură direcție: Alba-Iulia. Desigur, că erau foarte numeroase îndoelile de reușită. Descurajatoare a fost o scrisoare a domnului dr. Teodor Mihali către arădani în care îi previne asupra multor dificultăți, aproape insuportabile, de cari ne-am isbi dacă am ținea adunarea chiar acuma. Amenințările ungurești prindeau. Săcuii vor arunca în

aer trenurile către Alba-Iulia. Va fi vărsare de sânge. E iarnă grea. Acțiunea noastră va fi blamată. Serisoarea era încălțată și de către d. dr. Alexandru Vaida. Era punctul culminant al crizei. Să se țină ori nu adunarea? Norii grei ce se presimțiau la orizont, dacă nu vom lua hotărâri grabnice, ar putea fi fatali. Intr'una din acele ședințe, mi-aduc aminte că a făcut o profundă impresie o confesiune a domnului Vasile Goldiș⁵⁰. D-sa a spus că numai atunci să hotărîm a ținea adunarea, dacă toți avem convingerea că reușita ei este asigurată, dacă voința noastră nu se clatină nici o clipă și nu ne slăbește curajul. Citind cartea lui Wilson despre *Stat*, d-sa spunea că a observat câtă importanță dedea profetul de peste ocean voinței tenace pentru atingerea unui scop! Dacă n'avem încredere în noi, mai bine să renunțăm la Alba-Iulia!

Arădani și d. Iuliu Maniu aveau o mai bună intuiție politică a situației și s'au declarat categoric pentru ținerea adunării cât mai repede posibil. Cu d. Iuliu Maniu se putea vorbi la telefon, d-sa se instalase în luxosul apartament al ministerului de războiu din Viena. Interesul superior politic era ca masele poporului românesc să-și manifeste voința de autodeterminare și auto-guvernare încă sub regimul de sclăvie. Alta este importanța

⁵⁰) D. Vasile Goldiș s'a născut la 25 Noemvrie 1862 în Seles, lângă Crișul Alb, județul Arad. Tatăl d-sale, preot acolo, moare în vârstă de 93 de ani, în 1917. Școala primară a urmat-o în Ineu, Pănatul-nou și la evanghelici în Arad. În 1873 a intrat în liceul de stat din Arad înființat de baronul Eötvös, o școală secundară de model ce avea și o catedră de limba română, ocupată mai întâi de Iosif Goldiș, ales mai târziu episcop al Aradului. A terminat liceul în 1881 ca întâiul cu eminentă. Primul an a continuat la Budapesta, apoi al 2-3-lea la Viena și al patrulea iarăș la Budapesta, facultatea de litere alegându-și ca studii: istoria universală și limba latină. Al cincilea an a fost membru al corpului didactic dela liceul de model al statului în Budapesta unde se pregăteau profesorii pentru școalele secundare. Cu toatecă era stipendiat al statului a întrerupt anul și a cedat stăruințelor episcopului Popazu ca să ocupe o catedră la școala normală confesională din Caransebeș. După moartea lui Popazu, Eforia școalelor din Brașov rugându-l printr'o adresă să plece la Brașov, a părăsit Caransebeșul și s'a angajat la catedra de istorie și limba latină dela liceul renumit din Brașov, catedră devenită vacantă după moartea fostului prorector al liceului, Nicolae Pop. La Brașov a stat 12 ani. Unchiul său, Iosif Goldiș fiind ales la 1900 episcop al diecezei Aradului, amicii politici ai d-lui Goldiș în frunte cu Vasile Mangra care reprezintă atunci concepția cea mai avansată în politică

istorică a unei adunări între împrejurări atât de grele, și alta a unei adunări sub scutul baionetei române! În libertate complexă se pot improviza adunări câte vrei, fără să-ți câștigi o orientare sigură asupra simțământului popular. Între condiții grele, de nesiguranță și abiz, fără o organizație de armată regulată, fără administrație și fără bani, să strângi un popor din toate colțurile Ardealului, Banatului și Bihorului, și să vorbești respicat în fața lumii întregi despre idealurile tale, înseamnă să ai dreptatea alături de tine și să nu se mai îndoiască streinătatea de nevoia fondării unui stat național român.

națională, au insistat să vină la Arad și să primească postul de secretar consistorial, ceea ce a și făcut. Mangra era profesor la seminarul teologic din Arad. V. Goldiș împreună cu Rusu Șirianu au dat o nouă dezvoltare Tribunei Poporului ce apăruse la început în Orăștie și apoi i-au schimbat titlul în Tribuna (după ce la 1897 dispăruse Tribuna dela Sibiu). Tribuna avea colaboratori dintre scriitorii cei mai de seamă, între cari pe Oct. Goga, I. Lupas, Ghiță Pop, Sever Bocu, ș. a. Într-adevăr acest ziar devenise o înaltă tribună de politică românească serioasă. Arădani îi luaseră locul conducătorilor vechii Tribune de Sibiu, Rațiu și Dăianu. Aripa stângă a partidului național a învins. Divergența s'a ivit și la Arad. Pentru ca solidaritatea politică să nu se sfărme, comitetul național a înființat în 1910 **Românul**, iar Tribuna a fuzionat cu el, la 10 Martie 1912. În timpul războiului **Românul** a trebuit să lupte cu multe greutăți, cele mai multe i le-a prăvălit în cale Vasile Mangra, vicarul și apoi mitropolitul ce intrase în solda guvernelor ungurești. La 10 Martie 1916 **Românul** a fost suspendat de contele Tisza și n'a mai reapărut decât după revoluția din 1918. Ca director al **Românului** dela 1910 încoace a desfășurat o activitate ziaristică remarcabilă prin înălțimea idellor și seriozitatea problemelor puse de dânsul. Este foarte inițiat în științele sociale; cu atât mai mare este valoarea sa de om politic.

Solidaritatea politică a românilor ardeleni

Rațiunea divizării în partide există într'un stat liber, cu o viață publică dezvoltată. Partidele sunt instrumentele pentru valorificarea concepțiilor diverse asupra prosperării. Românii ardeleni însă erau eliminați din viața statului, ei n'aveau stat deci nici drept de a iniția o acțiune pentru a face să triumfe un curent politic. Este deci de sine înțeles că eforturile românilor erau îndreptate către o singură țintă: eliberarea de această stare sufocantă. Răslețirea forțelor românești în grupări politice diverse și fără unitate între ele, nu putea avea alt efect decât slăbirea șanselor de succes.

Decâteori s'au încercat disidențe, ele n'au reușit să dis-membreze masele poporului românesc. Conducerea politică unitară s'a asigurat toată vremea dela marea mișcare populară de pe Câmpia Libertății, când Simeon Bărnuțiu a vorbit cu glas profetic despre națiune și libertate. O sciziune s'a pus la cale și în zilele revoluției din 1918. „Senatul național“ dela Cluj pretindea că are dreptul de „supremă potestate“ politică și militară asupra Transilvaniei istorice. Din dosarele senatului păstrate de d. dr. Emil Hațieganu se vede clar că d. Amos Frâncu avea aere de dictator și ordonanțele sale trimise în toate părțile Ardealului la început au produs zăpăceală, pe urmă n'au fost luate în serios de nimeni, și au sfârșit în derisiune. D. Frâncu dedea și telegrame regimentelor românești din Praga și Viena, anunțându-le că vrea să le aducă acasă. Paralel cu erijarea în dreptul de ocârmuitor politic al Transilvaniei, d. Frâncu mai înțelegea să păstreze legături cu generalul Siegler și nu se da îndărăt nici chiar dela recunoașterea comandai acestuia asupra gărzilor românești.

Comitetul național român în ședința sa dela 15 Noemvrie, s'a ocupat de chestia Clujenilor și după ce a fost pus în cunoștință

de cauză de către o delegație dela Cluj și a constatat că acțiunea „guvernului Ardealului” este o serioasă primejdie pentru unitatea acțiunii naționale, a hotărît să reformeze conducerea politică din Cluj. A izbutit astfel să reducă pe tribunul Frâncu la rolul ce i-se cuvenea și ca întreagă mișcarea națională din Ardeal, Banat și părțile ungurene să o supună autorității consiliului național central dela Arad.

Dăm aci și textul hotărîrii:

„Consiliul și comitetul național român, pe lângă declararea că națiunea română din Ungaria și Transilvania are organizațiunea sa centrală și astfel nu poate admite centralizări particulare, hotărăște cu unanimitate, că desaprobă formarea unui consiliu național ardelean, interzice consiliului național din Cluj de a se numi „consiliu ardelean”, și nulificând toate hotărîrile acestuia cu privire la întreg Ardealul, îi restrânge competența lui numai la teritoriul comitatului Cojocna, dându-i ordin să ia imediat conducerea supremă a gărzilor naționale române din mâinile generalului Siegler;

hotărăște apoi tot cu unanimitate, că deoarece d. dr. Amos Frâncu prin acte ilicite, s'a silit a produce aparența unei conduceri legitime a părților ardeleni și pentru că a supus conducerea gărzilor române conducerii unui general strein, este invitat să se prezinte imediat consiliului național român din Arad, pentru a fi interogat;

totodată îl suspendă dela postul de prezident, iar cu conducerea agendelor prezidiale ale senatului român din Cluj și comitatului Cojocna este încredințat d. dr. Emil Hațieganu;

consiliul național român ardelean format în Cluj este îndrumat să se numească „consiliul național român din Cluj și comitatul Cojocna”. Ss. dr. Ștefan C. Pop președinte, dr. George Crișan, secretar al Consiliului național român central.“

D. Amos Frâncu, n'a plecat la Arad, însă a adresat domnului Vasile Goldiș o poliiloghie încurcată, căutând să-și justifice atitudinea și să dovedească loialitatea și pendența sa față de consiliul național central.

Solidaritatea politică a ieșit triumfătoare și din această criză.

Convocarea Adunării Naționale

Simțul politic îndruma pe fruntașii români să procedeze repede la fapta cea mare: la afirmarea voinței populare. Momentul nu trebuia scăpat. O întârziere ar fi prilejuit o întărire a dușmanului și s'ar fi putut ivi piedeci invincibile. O amânare de două săptămâni ar fi zădărnicit libera expresie a sentimentului public; despre aceasta suntem convinși astăzi dupăce am asistat la perândarea evenimentelor.

În **Românul** dela 21 Noemvrie Consiliul național a publicat chemarea poporului român la Alba-Iulia pentru a ține adunarea națională. Convocarea este ținută în termeni lapidari, concentrați, plini de putere, potriviți momentului aceluia istoric; ea este redactată de un istoric, de V. Goldiș. Iată pasagiul esențial:

„Istoria ne cheamă la fapte. Mersul irezistibil al civilizației omenеști a scos și neamul nostru românesc din întunericul robiei la lumina cunoștinței de sine. Ne-am trezit din somnul de moarte și vrem să trăim alături de celelalte națiuni ale lumii, liberi și independenți. În numele dreptății eterne și al principiului liberei dispozițiuni a națiunilor, principiu consacrat acum prin evoluțiunea istoriei, națiunea română din Ungaria și Transilvania vrea să-și hotărască însăși soarta sa de-acum înainte. Toate neamurile din preajma noastră și-au determinat viitorul prin rezoluțiuni în conformitate cu sufletul lor național. E rândul nostru acum. Națiunea română din Ungaria și Transilvania are să-și spună cuvântul său hotărîtor asupra sortii sale și acest cuvânt va fi respectat de lumea întreagă, el este chiar așteptat, pentruca la gurile Dunării și pe drumul larg, unde comunică pulsul vieții economice între Apus și Răsărit, să se poată înfăptui ordinea, și neamurilor prejmuitoare să li-se procure tigna trebuitoare la munca binecuvântată spre desăvârșirea umană. În scopul acesta convocăm Adunarea Națională a națiunii române din Ungaria și Transilvania la Alba-Iulia cetatea istorică a neamului nostru, pe ziua de Duminecă 18 Noemvrie v. (1 Decemvrie

st. n.) a. c. la orele 10 a. m. Suntem convinși, că afară de cei, cari vor reprezenta în chipul arătat mai sus toate păturile sociale ale națiunii noastre la această istorică adunare, unde se va hotărî soarta neamului nostru poate pentru vecie, se va prezenta în-suși poporul românesc în număr vrednic de cauza mare și sfântă".

Glasul de chemare a străbătut cu iuțeală de fulger în toate părțile. **Românul** era organul oficial al consiliilor și gărzilor naționale. Cu ajutorul acestui organ s'au făcut pregătirile necesare, pentruca țărani în port de sărbătoare și cu steaguri să alerge la Alba-Iulia.

Atât de mult dominam situația încât nici un glas nu cuteza în cuprinsul Ardealului să se ridice în contra masselor românești și să le împiedice de a participa la Alba-Iulia.

De regretat este că obstacole neașteptate s'au pus chiar din partea sârbilor bănățeni, cari au îndurat suferințe seculare comune cu românii.⁵¹

Pășirea energică a românilor a intimidat atât de mult autoritățile ungurești încât în dimineața plecării la Alba-Iulia dela locuințele domnilor Goldiș și Pop până la gară erau postați jandarmi, ca să nu li-se întâmple ceva! Direcția C. F. Ungare le-a pus la dispoziție tren special.

Se înțelege că fruntașii politici români își dedeau seama de ce avea să urmeze, și la Alba-Iulia au plecat împreună cu familiile lor, cu gândul de a nu se mai întoarce decât atunci când Ardealul va fi în Țară Românească, ceea ce s'a și întâmplat.

Pentru a înlătura atmosfera de ostilitate dela Arad, guvernul Károlyi deja în primele zile după venirea la putere, a numit ca

⁵¹ Românul dela 1 Decembrie 1918, scria: „In preajma zilei mari dela Alba-Iulia, azi ni-a sosit pozitiva veste despre purtarea fraților Sârbi în Banatul sudic. La Vârșet și jur atât poporul, cât și fruntașii au fost ținuti cu vorba până Vineri seara, și atunci iese treaba la iveală, că legitimație de călătorie la Alba-Iulia nu se dă. Abia le-a succes să plece d-lor: Traian Oprea protopop Vârșet, dr. Imbroane, dr. Spariosu și A. Corcea preot.

La Oravița și pe valea Cărașului trenurile stau sub controlul Sârbilor și trei zile numai femei pot călători, iar bărbați nu. Poporul dela sate e foarte îngrijorat ba pe unele locuri iritat.

Duminecă în 24 n. au decurs adunările populare în cercul Oravița, unde în comuna Voivodinți confratele nostru R. S. Molin, a fost arestat de către soldați sârbi, iar după eliberare d-sa plecând la Oravița, acolo încă a fost deja în gară arestat de oficerul sârb și numai după amănunțită ascultare și legitimare a scăpat.

prefect la Arad, la stăruința Consiliului național român, pe d. Varjassy Lajos considerat ca democrat. El conducea la Arad și un ziar cu bune intenții **Aradi Hirlap**. Varjassy era filo-român și făcea toate înlesnirile pentru o apropiere între unguri și români. Mai târziu, când speranțele într-o apropiată descălecare a armatei române se năruiau una câte una, am constatat o schimbare în atitudinea sa. În preajma adunării dela Alba-Iulia el și-a oferit tot concursul. Cred că trebuiesc reținute următoarele declarații politice ale domnului Varjassy, prin cari recunoștea dreptul românilor de a administra județul Arad:

„Aici fostul regim a realizat în mod ideal stăpânirea exclusivă a minorității. Cu ajutorul virilismului și al funcționarilor și prin abuzuri electorale a împiedecat validitatea politică a Românilor și până la limpezirea situației internaționale nu pot avea altă dorință mai excelentă decât restabilirea ordinii și a păcii din comitat... Oricum se vor realiza aspirațiile națiunii române din Ungaria la pacea ce se va face pe baza punctelor lui Wilson, nu mai poate fi nici o îndoială, că administrația comitatului va trebui să treacă în mâinile Românilor“. (Românul 10 Nov.)

În această vreme impresia generală era, că înaintarea armatei române până la linia desemnată de convenția cu puterile antantei din 1916, este o chestie de zile. Armata română era în Carpați și nici un obstacol nu putea întâmpina până la Ciaba; n'ar fi căzut un singur dorobanț. Proclamațiile marelui stat major român își făceau vânt înspre șesul Ungariei, au sosit și la Arad transmise din om în om. O proclamație spunea:

„Români, Din înaltul ordin al Majestății Sale regelui Ferdinand I-ul, în urma chemării Comitetului național român armata noastră a trecut Carpații. Pășim cu dragoste frățască pe pământul Transilvaniei. Oștirea română vine în numele unor sfinte drepturi naționale și omenеști pentru a garanta libertatea deplină a tuturor. Insuflețiți de aceste gânduri asigurăm pe toți locuitorii pământului românesc până la Tisa și Dunăre, fără deosebire de neam și lege, că vom păzi cu credință viața și avutul tuturor. Indemnăm deci întreaga populațiune ca sub pavăza oastei române să-și continue ocupațiunile obișnuite astfel ca viața normală în sate și orașe să nu sufere nici o tulburare. Fiecărui locuitor i-se va respecta libera exercitare a drepturilor sale cetățenești. Dar în acelaș timp se pune în vedere tuturor, că orice încercare de a provoca disordine, de a săvârși acte de violență

ori nesupunere se va pedepsi cu toată severitatea." Ea a fost imprimată în numărul **Românului** dela 21 Noemvrie și a fost salutăta cu lacrimi de bucurie.

Care a fost cauza că dorobanții zăboviau atât de mult în Carpați și atâtea zile de urgie au trecut încă peste bietul nostru popor?

Ziua unirii se apropia. Solia domnului Iorga trimisă la Arad confirma starea generală de spirit ce stăpânea neamul nostru. Autograful domnului Iorga aducea semnul biruinței finale. Iată ce scria d. Iorga din Iași, către Ardeleni:

„Intre alte nerăbdătoare gânduri bune, care zboară astăzi spre voi, primiți și rostirea acestui gând al unuia, care s'a apropiat de voi, cercetând de mult, smerit, urmele trecutului, fără a-și putea face închipuirea că viitorul va prelungi așa de repede până la deplina eliberare acest drum de lacrimi și de sânge.

Odată ne-am înfrățit în aceleași dureri, pe care înaintașii noștri au știut să le birue; soartea voastră astăzi ca, după ce jertfa cea mai devotată a noastră, celor de aici, a rămas zadarnică, aceeaș Dreptate să încununare în aceeaș clipă silințele noastre cu silințele voastre, îmbrățișând în aceeaș răsplătire întreg neamul românesc“.

Personalitatea cea mai reprezentativă a sufletului românesc, era cea dintâi care se grăbia să comunice Ardealului bucuria ceasului celui mare.

Alba-Iulia trebuia să reușiască pe deplin, întreaga conștiință națională se concentra înspre ea.

Conferința preliminară

În ajunul adunării naționale sosiseră la Alba-Iulia toți frații politici, capii bisericești și foarte multă lume țărănească. Sunt foarte interesante debaterile ce-au avut loc pentru a fixa programul adunării. Stabilirea principiilor ce urmau să fie puse la baza edificiului statului, nu era lucru ușor. Doctrinile politice profesate de șapte decenii trebuiau traduse în realități.

Despre decursul celor două ședințe am cules o serie de informații ce merită lumina tiparului. Conferința a fost prezidată de d. Ștefan C. Pop, care, cu toată fusesse bolnav n'a pregetat să se scoale din pat și să vină la Alba-Iulia. De față erau dd.: Vasile Goldiș, dr. Iuliu Maniu, dr. Aurel Cozma, dr. Aurel Vlad, dr. Aurel Lazar, dr. Ioan Ciordaș, dr. Ioan Suciu, dr. Cornel Iancu, dr. Iustin Marșieu, dr. Romul Veliciu, Nicolae Ivan, Ioan Flueraș, Ioan Mușuțiu și secretarul dr. Sever Miclea.

D. Iuliu Maniu desminte svonurile presei maghiare despre tratative de-ale d-sale cu guvernul maghiar.

D. Vasile Goldiș ia cuvântul în chestia proiectului de rezoluție ce va vota adunarea. Prezintă o redactare făcută de d-sa încă în Arad și însoțită de o motivare istorică și politică. Conferința începe numaidecât discuția asupra singuraticelor puncte.*)

*) Proiectul de rezoluție prezentat de d. Goldiș și care a servit ca bază a discuțiilor este următorul:

I. Adunarea națională a tuturor Românilor din Transilvania, Banatul Timișan și Țara Ungurească, adunați prin reprezentanții lor îndreptățiți la Alba-Iulia în ziua de 18 Noemvrie (1 Decemvrie) 1918, decide unirea acelor Români și a tuturor teritoriilor locuite de dânsii cu Regatul-Român. Adunarea națională proclamă îndeosebi dreptul inalienabil al națiunii române la întreg Banatul-Timișan cuprins între râurile Muraș, Tisa și Dunăre.

II. Ca principii fundamentale la alcătuirea oricărui stat, deci și la cea a noului Stat-Român, Adunarea Națională proclamă următoarele:

1. Deplină libertate autonomă națională pentru toate popoarele conlocuitoare. Fiecare popor se va instrui, administra și judeca în

D. Goldiş s'a decis să dea această stilizare condensată a principiilor democrației noi, ce urmau a fi proclamate la Alba-Iulia, după câteva ședințe intime avute cu șefii delegației muncitorime române dela Budapesta. Influența socialiștilor noștri se observă foarte bine. D. Goldiş, era, dealtfel, în acea vreme aderent al materialismului istoric și-și dădea prea bine seama, că o lovitură hotărâtoare nu poate fi dată plutocrației vremii, decât prin social-democrați. Și pentru valoarea morală și internațională a hotărîrilor Albei-Iulii concursul social-democraților români devenia foarte necesar.

Mai avem datoria să înregistrăm încă ceva: printre susținătorii cei mai tenaci ai unei adunări generale a românilor ardeleni, cu orice preț și gata la orice sacrificii, erau ei, socialiștii români inimoși, generoși și dornici să se întemeieze o țară românească-model de democrație și de civilizație. Socialiștii noștri nu exclu-

limba sa prin indivizi din sânul său și fiecare popor va primi drept de reprezentare în corpurile legiuitoare și la guvernarea țării în proporție cu numărul indivizilor ce-l alcătuiesc.

2. Deplină libertate autonomă confesională pentru toate confesiunile din Stat. Toate confesiunile vor primi din partea Statului ajutoare proporționale deopotrivă.

3. Votul obștesc, direct, egal, secret, pe comune, pentru ambele sexe în vârsta de 20—24 de ani, la reprezentarea în comune, județ ori parlament.

4. Desăvârșită libertate de presă, asociere și întrunire; libera propagandă a tuturor gândirilor omenești.

5. Fiecare agricultor va primi atâta pământ, cât va putea cultiva însuș cu familia sa (minimal 10 jughere catastrale), iar pentru locuitorii țărani din ținuturile fără sol de arat, Statul va purta grije de atari ocupațiuni economice ori industriale, cari să le asigure traiul deplin mulțumitor.

6. Muncitorimeii industriale i se asigură aceleași drepturi și avantagii, cari sunt legiferate în cele mai avansate state industriale din Apus.

III. În scopul de a încunaja orice aguduire socială și până la nivelarea desăvârșită a diferențelor produse prin evoluția istorică între teritoriile locuite de Români în Transilvania, Banatul-Timișan, și Țara Ungurească și între Regatul-Român de acum, Adunarea Națională rezervă teritoriilor susindicate autonomie proprie, ale cărei limite și conținut se vor stabili prin Constituanta care se va compune din reprezentanții tuturor locuitorilor acestor teritorii fărăosebire de neam și lege în număr proporțional și care se va convoca în scopul susindicat la timpul potrivit.

deau naționalismul, dimpotrivă luptau pentru o patrie a națiunii române, pentru un naționalism pur și uman. Insuș faptul energiceilor deciziuni de a se desiobăgi de partidul social-democrat al Ungariei, rămâne un titlu de înțelepciune politică.

Fericita colaborare naționalo-socialistă evident, că n'ar fi fost posibilă fără o tradiție ardelenască de veritabil respect față de voința populară. Că românii ardeleni erau încă de multă vreme mai progresivi în idei, ni-o atestă și istoricul socialist ungur Szabo Ervin în cartea sa „Társadalom és pártarcok a 48/49-as magyar forradalomban” (Viena, 1921, p. 248: „a román nemzeti mozgalom vezetőinek a felfogása a nemzeti eszméről demokratikusabb volt, mint a magyarokké”).

IV. Adunarea Națională dă expresiune dorinței sale, ca congresul de pace să înfăptuiască comunitatea națiunilor libere din univers în așa chip ca dreptatea și libertatea să fie asigurate pentru toate națiunile mari și mici deopotrivă, iară în viitor să se elimineze războiul ca mijloc pentru regularea raporturilor internaționale.

V. Adunarea Națională salută cu iubire și entuziasm liberarea națiunilor subjugate până aci în monarhia austro-ungară, anume națiunile: cehoslovacă, austro-germană, jugoslavă, polonă și ruteană și hotărăște ca acest salut al său să se aducă la cunoștința tuturor acelor națiuni.

VI. Adunarea Națională cu smerenie se închină înaintea memoriei acelor bravi români cari în acest războiu și-au vărsat sângele pentru înfăptuirea idealului nostru murind pentru libertatea și unitatea națiunii române, salută cu nețărmurită dragoste armata română și pe marele ei căpitan Majestatea Sa Regele Ferdinand I-ul și Augusta Sa Soție Regina Maria.

VII. Adunarea Națională dă expresiune mulțumitei și admirațiunii sale tuturor puterilor aliate, cari prin strălucitele lupte purtate cu cerbie împotriva unui dușman pregătit de multe decenii pentru războiu au scăpat civilizațiunea din ghiarele barbariei.

VIII. Pentru conducerea mai departe a afacerilor națiunii române din Ungaria și Transilvania, Adunarea Națională hotărăște instituirea unui mare sfat național român, care va avea toată îndreptățirea să reprezinte națiunea română oricând și pretutindeni față de toate națiunile lumii și să ia toate dispozițiunile pe cari le va afla necesare în interesul națiunii.

IX. Pentru asigurarea ordinii publice, a vieții și a averii, Adunarea Națională roagă Regatul Român, ca și până la congresul de pace să ocupe prin trupele sale toate teritoriile locuite de Români din Transilvania, Banatul-Timișan și Țara Ungurească.

Și dacă atât de prețioasă a fost apropierea de atunci dintre naționaliști și socialiști, desigur că ea nu poate fi decât binevenită și în vreme de pace...

La punctul prim ia cuvântul d. dr. Aurel Cosma și în numele băănătenilor aduce la cunoștința conferinței, că băănătenii veniți la Alba-Iulia au ținut la ora 10 o impozantă consfătuire exprimându-și revolta față de actele arbitrarie ale armatelor sârbești de ocupație în Banat și protestând în contra proclamării de alăturare a Banatului la regatul sârbesc. Ca retorziune d. Cosma propune conferinței să pretindă aplicarea principiilor lui Wilson și față de Valea Timocului. Propunerea este acceptată de d. Ioan Suciu. D. dr. Vlad observă că noi putem cere alăturarea, însă nu suntem îndreptățiți să ne declarăm în numele Românilor din Valea Timocului pânăce ei nu cer dreptul lor.

Părintele protopop dr. Vasile Saftu⁵²⁾ cere eliminarea punctelor II-VIII pentruca să nu slăbească ponderositatea punctului I.

D. Ioan Mihuțiu vorbește în numele partidului social-democrat român și declară că partidul său numai atunci va primi punctul I dacă punctele II-VIII vor fi susținute ca bază social-economică a păturilor de jos. D. Iuliu Maniu ia atitudine pentru menținerea punctelor II-VIII ca principii însemnate social-economice, iar în chestia Banatului cere să nu se pună alternative, căci este îndestulitor ceea ce se spune în punctul I; d-sa este informat în mod autentic că prin tratate diplomatice obligatorii ne este asigurat și recunoscut dreptul nostru asupra întregului Banat; noi cerem și pretindem dreptul nostru; mai spune că există un acord internațional la un eventual schimb între Românii din Valea Timocului și Sârbii din Banat. D. Cosma ia la cunoștință cele comunicate de d. Maniu.

Discuția asupra punctului II se termină repede, căci se fac numai mici modificări, de pildă stabilirea vârstei de 21 de ani pentru dreptul de vot al ambelor sexe.

Asupra ședinței de după amiază avem detalii complete, după însemnările stenografice ale domnului Vasile Vlaicu.

D. Victor Bontescu ia cuvântul în chestia reformei agrare și fixează principiul ce trebuie cuprins în rezoluție, punctul II alineatul 5. Principiul este promovarea nivelării sociale și potențarea producției prin micșorarea latifundiilor. Relevă necesitatea de a se întocmi statistici exacte și să nu se facă țărănimii

⁵²⁾ Mort în 6 Aprilie 1922, la scurtă vreme dupăce fusese numit episcop militar.

promisiuni vagi și irealizabile. Peste tot „nu sunt atâtea proprietăți câte ar putea să mulțumească exigențele țăranului muncitor... principiul conducător al democrației este atenuarea deosebirilor dintre bogătași și proletari, și la noi trebuie să fie acest principiu conducător, dar ce vom face, o vom face numai dacă se poate.“

*

La ordinea de zi se pune apoi problema autonomiei Ardealului. Să se facă unirea cu condiții sau fără? Cum va fi mai bine din punctul de vedere al Ardealului însuși, al României întregi, al streinătății? Discuția este foarte vie și nu lipsită de incidente. Tineretul cere gălăgios renunțarea la orice condiții. În general, iată ce păreri au predominat.

D. dr. Cosma opiniază să se înlăture orice ingerință a ungarilor și sașilor din Ardeal în Constituanta României întregite. Ii răspunde imediat și categoric d. dr. Aurel Vlad: după ce noi avem stăpânirea asupra Ardealului să nu le lăsăm conlocuitorilor noștri libertatea de a-și exprima dorințele?, dimpotrivă, să nu fim șoviniști ca ei, „politica lor nu o putem face nici cel puțin ca răsbunare“, noi trebuie să fim cât se poate de loiali: „punctul III poate să rămână întreg așa cum este, căci prin el tragem numai o consecință firească, în timp ce n'am periclitat nici un interes românesc.“

D. dr. Ion Suciu pledează pentru reducerea întregului punct la fraza concisă: „ne susținem dreptul de autonomie.“

D. dr. Vaida-Voevod ia atitudine în contra autonomiei, căci altfel „cu ce încredere vor primi puterile și România unitatea noastră?“ Ridică deci chestiunea în lumina importanței ce-o comportă îndeosebi politica externă. Formulează în scris următoarea propunere: „până la întrunirea Constituantei reprezentată prin totalitatea neamului românesc unitar într'o singură țară, rămâne ca afacerile să se conducă prin reprezentanți aleși de marea adunare națională.“

Președintele Șt. C. Pop își exprimă îngrijorarea, că dacă nu se hotărăște menținerea autonomiei, nu se respectă nici conformarea față de principiile lui Wilson „primul nunțiu al autonomiei naționale“... Singura posibilitate mulțumitoare o vede într'o cărmuire administrativă pe un timp trecător.“

Față de teama domnului Șt. Pop, că ciocoi vechiului regat ar putea lucra în detrimentul nostru, d. dr. Vaida este sigur

„că basarabeni, bucovinenii și cu noi dau o majoritate atât de mare, încât nu ciocoi, dar nici măcar toți cei din România nu pot forța voința noastră; eu o singură teamă am: că vom merge prea departe în radicalismul nostru, covârșindu-i.“ D. Vaida propune stergerea punctului III, căci esența lui este cuprinsă în punctul VII: „adunarea națională, pentru a conduce afacerile națiunii pe mai departe, hotărăște constituirea unui mare sfat național.“

În timpul acesta ecoul debaterilor pătrunde afară și se fac mari presiuni, îndeosebi din partea tinerilor, să se abandoneze orice tendință autonomistă și condiție a Unirei. Prin rostul d-lui dr. Broșu, tinerii spun: „suntem de părerea ca manifestarea adunării naționale să fie ca un torent.“

În numele social-democraților vorbește d. Ioan Mihuțiu. Combate teza entuziaștilor „să alergăm cu brațele deschise, să ne unim fără nici o condiție.“ D-sa precizează, că „acel țaran care vine aici, vine cu gândul să ducă de aici pământ și drepturi și pe baza aceasta vrea să se unească; asuprea pe care a îndurat-o îl îndemnă să vină aici pentru ca să fie om liber; nu vrea să fie ca cei de dincolo, unde l-au privit pe țaran ca pe un dobitoc... aceasta nu înseamnă că noi nu vrem unirea; vrem simplu ca să avem dată condiția, că nici posibilitatea asupririi țaranului să nu mai fie.“

Suprimarea punctului III o pretinde d. dr. Z. Păclișanu, spunând că aceasta este o problemă internă, iar noi aici la Alba-Iulia facem un act internațional. În acelaș sens vorbește și d. dr. S. Dragomir, dar d-sa aduce un element nou în discuție, anume constată că într-o organizație autonomă a Ardealului, Românii vor fi într-o situație de subalternizare față de naționalitățile conlocuitoare cu mult superioare nouă; „vor trece încă zece ani și mai mult până ce vom forma o majoritate în autonomie.“

Fruntașul socialist d. Flueraș declară că atunci, când a primit invitația Comitetului național de a trimite și partidul social-democrat delegații săi pentru întregirea comitetului, a fost de părerea că se va asigura autonomia. „Noi nu ne-am folosit de ocazia din Pesta, zice d. Flueraș, ca să seducem clasa muncitoare; cred că numai cu autonomie vom fi asigurați; eu nu sunt profet, însă sunt sigur că antanta va aproba autonomia. Dacă nu se va face așa, atunci eu mă voi prezenta înaintea

dv. ca să mă spânzurați... În numele partidului social-democrat cer susținerea punctului III."

Propunerea d-lui Vaida de a se substitui punctului III punctul VII, este sprijinită din nou de d. dr. Aurel Lazar.

D. dr. Vaida intervine cu o formulă nouă: „spre a pregăti înfăptuirea postulatelor din p. II, 1-6, adunarea națională institue un guvern provizor. Acest guvern va avea să conducă afacerile în sensul arătat."

Ia cuvântul însfârșit d. Iuliu Maniu și face câteva puneri la punct, cu luminoasă și largă sa concepție politică. Constată că Adunarea națională este chemată să enunțe unirea tuturor Românilor; toți suntem de acord în privința aceasta. Nu este vorba de a face „o pace separată în corpul statului, nici de a crea un curent contrar intereselor noastre." Unii oratori susțin că punctul III este o condiție, în realitate însă este un principiu; unirea este stabilită în punctele anterioare. Există o imposibilitate din punct de vedere al exercitiului conducerii de stat ca „într-o singură zi, într-o singură oră sau într'un moment dat să punem la o parte o stare veche de lucruri și să înfăptuim una nouă." Totul se rezumă acum în a liniști masele agitate. „Prin urmare suntem de acord și când constatăm că nu este vorba de a face o piedecă în contra unirii neamului românesc, suntem de acord și când constatăm că nu este vorba de o statornică condiție de unire, dar trebuie să constatăm necesitatea unei stări de tranziție. Deaceia din punctul acesta de vedere absolut practic, care însă are ecouri în ce privește liniștirea suflătoare a maselor, găsim de necesar, ca nu în forma de condiții, dar în forma de precizare absolut exactă, să facem o dispoziție în ce privește timpul de tranziție. E adevărat, că noi trebuie să fim încălziți de gândul unirii. Dar noi nu suntem o corporație care ar vrea să pună la cale chestii de amănunte. Noi suntem o corporație legislatoare numai într'un singur punct: al unirii. În consecință totuși au drept ceie zic că nu avem să desconsiderăm valoarea practică a unor principii de stat, atunci când gândul unității naționale este asigurat. Este prin urmare neapărat de lipsă, ca acest gând necesar, să-și găsească exprimarea potrivită." D. Maniu propune să se aleagă o comisie care să stilizeze această necesitate.

Sedința a fost suspendată și continuarea s'a făcut numai cu membrii Comitetului. În cele din urmă, după o judecată matură,

s'a căzut de acord asupra textului proiectului de rezoluție prezentat și votat de Adunarea Națională.

Pentru a se vedea care era curentul printre social-democrații români din Ardeal și Ungaria ne permitem a reproduce după ziarul *Adevărul* din Budapesta dela 1 Dec. 1918 următoarele: „Adunarea națională va trebui să declare în mod sărbătoresc că susține *autonomia Ardealului liber*, cel puțin până atunci când și'n România se vor schimba stările triste ce domnesc.“ Acelaș ziar declara, mai complet, în numărul său dela 24 Noemvrie 1918 („Cum vrem să ne unim cu România“):

„Partidul social-democrat român din Ungaria și Transilvania stă pe baza dreptului de liberă dispoziție al popoarelor și este întru toate de acord cu Comitetul național român când cere independența desăvârșită a românilor din fosta Ungarie... Dar mai mult. Unul dintre visurile noastre cele mai frumoase e și unirea tuturor românilor. Vrem ca toată suflarea românească să viețuiască într'un stat, vrem ca prin unirea tuturor țărilor românești să devenim un popor mare, înaintea căruia să fie deschise toate căile ce duc spre progres și fericire... vrem unirea cu România, însă numai în cazul că și România se va transforma într'un stat cu adevărat democrat...”

Erau stări de spirit și concepții ce frământau în mod deosebit de intens lumea de atunci. Social-democrații au sfârșit prin a-și însuși în întregime formulele redactării influențată și de ei.

Proclamarea unirii

Toată floarea românismului dela Panciova la Sighetul Maramurăşului şi Braşov a plecat la Alba-Iulia. Cam o sută de mii de ţărani cari erau fruntea satelor, în port de sărbătoare, cu flamura naţională şi muzică, în strigăte de bucurie şi cântece, au pornit cu trenuri speciale, ori cu vagoane ataşate la trenurile din toate direcţiile, spre cetatea visurilor noastre de aur. Cămaşa albă ca zăpada de Decembrie îşi ţinea sărbătoarea cea mare. Ardealul n'a cunoscut o adunare mai impozantă şi mai reprezentativă a populaţiei româneşti din întinsul lui.

Episcopii au slujit serviciile în cele două biserici protopresbiterale gr.-or. şi gr. cat., şi cortegiul nesfârşit a plecat spre câmpia cetăţii lui Mihai Viteazul. În sala casinei militare, transformată astăzi în vederea banchetului încoronării, s'au întrunit membrii sfatului naţional şi delegaţii consiliilor din toate regiunile. Pe feţele intelectualilor scăpaţi decurând din temniţe şi din lagărele de internare, se vedeau urmele suferinţelor îndurate, însă sufletul lor tresărea de bucuria răsplătirii jertfelor. Prin pasurile Carpaţilor au străbătut pribegii. Erau de faţă ziariştii ardeleni cari scriseseră pagina Ardealului în Epoca lui N. Filipescu şi reprezentanţii corpului voluntarilor români. Graniţa căzuse, punctele vamale se topiseră ca prin farmec.

Luptătorul naţional Ştefan C. Pop ia cel dintâi cuvântul şi spune că Alba-Iulia este o Mecă a românismului unde zac moaştele martirilor noştri şi locul cel mai potrivit pentru a ţine o adunare de însemnătate acesteia. Face o reprivire asupra evenimentelor războiului insistând asupra apăsării negrăite pe care au îndurat-o românii. Optzeci de procente din locuitorii monarhiei se rugau: bate Doamne pe stăpânii noştri! Nu se putea să iasă învingătoare crima! Armatele aliate şi soliile wilsoniene au asigurat triumful dreptăţii. După ce duşmanii noştri nu ne-au recunoscut dreptul de a prelua imperiul, am protestat în faţa lumii întregi. Consiliul

național român își depune mandatul în mâinile reprezentanților națiunii chemați a vă spune astăzi cuvântul.

Se verifică apoi cele 1228 de mandate ale delegațiunilor consiliilor naționale din toate centrele și se alege biroul adunării sub președenția veneratului bătrân Gh. Pop de Băsești, care deschide adunarea. Se dă cuvântul domnului Vasile Goldiș, referentul comitetului național. D-sa ține o magistrală cuvântare ale cărei idei principale sunt următoarele:

Neamul românesc a fost „zămislit din necesitatea imperiului roman de a-și așeza o sentinelă puternică în Carpații sud-estici și coborișurile lor împotriva semințiilor barbare.“ După prăbușirea imperiului roman „orfanii romanici“ se amestecă cu slavii și constituie o singură fire: neamul românesc ce-și pierde unitatea de stat, „se fărâmă sub dominațiuni răslețe“, „pierde încopcierea cu fluviul larg și luminos al istoriei universale.“ După 18 veacuri se trezește la conștiință națională, „hotarele etnice ale acestui popor cu precizie aproape milimetrică sunt tot acelea, cari sunt desemnate pe harta istorică drept hotare ale Daciei lui Traian“, însă „răscolirile spre fericire ale neamului nostru s'au lovit veacuri de-a rândul de nesațiul hrăpitorilor dușmani.“

Românii sunt „adevăratul și legitimul proprietar al pământului ce fusese odată Dacia romană“, însă ei au fost considerați străini și sclavi pe pământul lor strămoșesc. Suflul de libertate din Franța a pătruns și în munții noștri, însă când am încercat să creem întocmirile lumii noi, „oprimătorii noștri s'au înfrățit cu împăratul pe care îl detronaseră“ și pentru care ne vărsarăm sângele nostru la 1848, au unit cu forța Ardealul nostru cu Țara Ungurească și „printr'un constituționalism fals și mincinos ne-au luat libertatea culturei, ne-au desființat politicește, bisericile noastre le-au aservit tendinței lor de opresiune și ne-au făcut imposibil progresul economic.“

Politica statului ungar de prigoană și extirpare a culminat în timpul războiului mondial, când sutele de mii de români lupatau sub steag vitreg, însă frații și părinții ostașilor erau târați în lagăre de internare și temnițe, presa ni-a fost sugrumată, școala închisă, adunările bisericești puse sub control, se urziau planuri diabolice de distrugere politică, „patria și tronul s'au conjurat împotriva noastră și ne pregăteau mormântul.“

Există însă o lege ce îndrumă cu necesitate omenirea către civilizație prin descătușarea libertății individuale și naționale; „națiunile trebuie să fie libere, pentruca astfel între egale drepturi

și condițiuni să poată încheia acea mare unire a popoarelor, care va fi chemată să reprezinte o concepțiune superioară pe scara civilizație și să sporească astfel fericirea obștească pe pământ.“ Crezul Apusului luminat a fost eliberarea națiunilor: acesta a fost scopul războiului mondial, „nu de dragul acestor națiuni, ci pentru interesul lumii“. Națiunea română din Ardeal, scăpată din robie, „aleargă în brațele dulcii sale fiice“, „liberarea ei înseamnă unirea ei cu Țara-Românească“, „distrusă barbaria — unirea tuturor Românilor într'un singur stat este cea mai firească pretenziune a civilizației.“ Dupăcum prima unire s'a făcut prin sabia lui Mihai-Viteazul, tot astfel și a doua unire se face „prin strălucita învingere a armelor purtate pentru civilizațiune în numele unei concepții de viață superioară lumii ce se prăbușește, este principiul libertății adevărate a tuturor neamurilor și cel al egalității condițiunilor de viață pentru fiecare individ al oricărei națiuni și este principiul întovărășirii tuturor națiunilor libere într'o comuniune internațională spre a împede nedreptatea și a scuti pe cei mari și mici deopotrivă. Unirea tuturor Românilor într'un singur stat, numai atunci va fi statornică și garantată prin istoria mai departe a lumii, dacă va răspunde tuturor îndatoririlor impuse prin noua concepție a vieții, prin duhul vremurilor noi. Această nouă concepție a civilizațiunii ne va inspira datoria să nu pedepsim progenitura pentru păcatele părinților și ca urmare va trebui să asigurăm tuturor neamurilor și tuturor indivizilor conlocuitori pe pământul românesc aceleași drepturi și aceleași datorii.“

În consecință, roagă „mărita adunare națională să binevoiască a primi și a anunța ca ale sale următoarele hotărâri“ pe cari le prezintă în numele marelui sfat al națiunii române din Ungaria și Transilvania:

I. Adunarea Națională a tuturor Românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească adunați prin reprezentanții lor îndreptățiți la Alba-Iulia în ziua de 18 Noemvrie (1 Decemvrie) 1918 decretează unirea acelor Români și a tuturor teritoriilor locuite de dânsii cu România. Adunarea Națională proclamă indeosebi dreptul inalienabil al națiunii române la întreg Banatul, cuprins între râurile Mureș, Tisa și Dunăre.

II. Adunarea Națională rezervă teritoriilor susindicate autonomie provizorie până la întrunirea Constituantei aleasă pe baza votului universal.

III. In legătură cu aceasta ca principii fundamentale la alcătuirea noului stat român adunarea națională proclamă următoarele:

1. Deplina libertate națională pentru toate popoarele conlocuitoare. Fiecare popor se va instrui, administra și judeca în limba sa proprie prin indivizi din sânul său și fiecare popor va primi drept de reprezentare în corpurile legiuitoare și la guvernarea țării în proporție cu numărul indivizilor ce-l alcătuiesc.

2. Egala îndreptățire și deplină libertate autonomă confesională pentru toate confesiunile din stat.

3. Înfăptuirea desăvârșită a unui regim curat democratic pe toate terenele vieții publice. Votul obștesc, direct, egal, secret, pe comune, în mod proporțional, pentru ambele sexe, în vârstă de 21 de ani la reprezentarea în comune, județe ori parlament.

4. Desăvârșită libertate de presă, asociere și întrunire; libera propagandă a tuturor gândurilor omenesci.

5. Reforma agrară radicală. Se va face conscrierea tuturor proprietăților, în special a proprietăților mari. În baza acestei conscrieri, desființând fidei-comisele și în temeiul dreptului de a micșora după trebuință latifundiile, i se va face posibil țăranului să-și creieze o proprietate (arător, pășune, pădure) cel puțin atât, cât să o poată munci el și familia lui. Principiul conducător al acestei politici agrare e pe de o parte promovarea nivelării sociale, pe de altă parte potențarea producției.

6. Muncitorimea industrială i-se asigură aceleași drepturi și avantagii, cari sunt legiferate în cele mai avansate state industriale din apus.

IV. Adunarea națională dă expresiune dorinței sale, ca congresul de pace să înfăptuiască comunitatea națiunilor libere în așa chip, ca dreptatea și libertatea să fie asigurate pentru toate națiunile mari și mici deopotrivă, iar în viitor să se elimineze războiul ca mijloc pentru regularea raporturilor internaționale.

V. Românii adunați în această adunare națională salută pe frații lor din Bucovina scăpați din jugul monarhiei Austro-Ungare și uniți cu țara mamă România.

VI. Adunarea Națională salută cu iubire și entuziasm liberarea națiunilor subjugate până aci în monarhia Austro-Ungară anume națiunile: cehoslovacă, austro-germană, jugo-slavă, polonă și ruteană și hotărăște ca acest salut al său să se aducă la cunoștința tuturor acelor națiuni.

VII. Adunarea națională cu smerenie se închină înaintea memoriei acelor bravi Români cari în acest războiu și-au vărsat sângele pentru înfăptuirea idealului nostru murind pentru libertatea și unitatea națiunii române.

VIII. Adunarea Națională dă expresiune mulțumitei și admirației sale tuturor puterilor aliate cari prin strălucitele lupte purtate

cu cerbie împotriva unui dușman pregătit de multe decenii pentru războiu au scăpat civilizațiunea din ghiarele barbariei.

IX. Pentru conducerea mai departe a afacerilor națiunii române din Transilvania Banat și Țara-Ungurească, adunarea națională hotărăște instituirea unui Mare Sfat Național Român, care va avea toată îndreptățirea să reprezinte națiunea română oricând și pretutindeni față de toate națiunile lumii și să ia toate dispozițiunile, pe cari le va afla necesare în interesul națiunii.

La tribună ia loc apoi d. Iuliu Maniu, care rostește o cuvântare savantă și justifică punct de punct rezoluția propusă. D-sa se întreabă unde găsim „întreaga forță proprie care ne poate menține în viitor și ne poate garanta mărirea și gloria neamului pentru totdeauna?” Această putere rezidă în unitatea neamului românesc de pretutindeni, „unitatea politică este consecința logică a trecutului nostru istoric și este o absolută necesitate, „un drept indiscutabil“ în urma unității noastre etnice, căci avem aceeaș limbă, aceeaș cultură, aceleași tradiții și aspirații. Știința modernă recunoaște astfel de neamuri ca „subiecte de drept, înzestrate cu toate atributele unei personalități distincte, cu scop propriu și de sine stătător.“ Cine poate să conteste ființei noastre naționale dreptul de a-și croi singură soarta, de a se conduce ea însăși și de a-și constitui un singur trup, când sufletul îi este unul singur și întreg? Insișirile specifice cu cari contribuie neamurile la înmulțirea civilizației, nu se pot afirma și desvolta sub o stăpânire streină și divizată. Este nevoie de o ocărmuire conștientă, unitară și specifică. Datoria noastră este să fondăm statul național dacă nu vrem să fim acoperiți de disprețul lumii civilizate. Cu atât mai mult suntem în drept să pretindem unirea cu cât aici a fost leagănul românismului.

Cum vom putea în viitor să apărăm ființa noastră națională, comorile noastre sufletești, integritatea etnică a teritoriului nostru dacă progresul nostru economic și cultural nu va fi sub scutul întregului neam românesc, cum vom putea trăi izolați și divizați când popoarele din jurul nostru și-au înfăptuit unitatea lor națională?

Pentruca intrigile dușmanilor noștri să amuțească, în proiectul de rezoluție am precizat principiile de cari ne vom călăuzi. Noi considerăm realizarea unității naționale ca un triumf al libertății omenești, vrem să intronăm pe aceste plaiuri libertatea tuturor neamurilor și cetățenilor. Nu vrem ca din oprimați și asupriți să devenim oprimatori și asupritori. Nu răpim individualitatea etnică a neamurilor conlocuitoare, ci fiecare om este

liber să-și aleagă limba și credința în care vrea să trăiască atât în viața sa particulară cât și în legătură cu viața de stat. Nu vrem să sugem puterea nimănui, așa cum a fost suptă a noastră veacuri de-a rândul. Avem încredere în trăinicia și în vrednicia noastră și nu vrem să istovim forțele altora.

Sarcinile ce ne revin la vreme atât de grele nu le vom putea presta fără ca cetățenii să aibe puțința desfășurării maxime a forțelor lor, deaceia libertățile interne ale cetățenilor trebuie să crească în raport direct cu eforturile externe ale statului. „Nu se poate spera, ca cetățenii fără drepturi și ținuți în întineric sufletesc și în mizerie socială, să devie stâlpi siguri ai unui stat modern; deplina libertate și egala împărțire în puterea de stat a cetățenilor este singura bază solidă a dezvoltării unui stat.“

Toți cei de față sunt de obârșie țărănească. O preocupare constantă a politicii noastre a fost făurirea unei sorți mai bune a țaranului român, care este pătura socială cea mai puternică a neamului. Reforma agrară este menită să potențeze producția și să niveleze puterile sociale. Una dintre silințele noastre ne îndeamnă să promovăm industria, indispensabilă pentru un stat modern. Instituțiunile de drept cu particularitățile și diferențele lor impun păstrarea unei autonomii provizorie a ținuturilor noastre, ceea ce nu conturbă faptul alipirii noastre necondiționate către România. Cerem ca pe viitor să se evite conflictele cu arma și să se institue un juriu internațional care să limpezească chestiunile în litigiu; „în locul suveranității rigid aplicate, trebuie să se înfăptuiască o frățietate universală.“ Trimitem frățescă închinare bucovinenilor liberi și uniți cu România, și salutări popoarelor cari au dărimat imperiul Habsburgic. Deodată cu propunerea proiectului de rezoluție aducem omagiile noastre diplomației iscusite a antantei și mulțumita noastră armatelor ei victorioase.

Cele două mari vorbiri au fost des întrerupte de aclamările mulțimii. Pentru primirea proiectului de rezoluție pledează apoi din partea social-democraților d. Iosif Jumanca storcând aplauze și ovații unanime. D-sa spune:

„În 1914 când sbucnește crâncenul războiu european, când întreagă lumea, dar mai ales Franța tremura de groaza că libertatea republicii franceze are să fie dripită de militarismul german, atunci întreagă națiunea franceză, social-democrații și toate partidele într-o singură unire, s'au ridicat și au ținut piept puhoiului ce venia dela hotare. Astăzi e vorba de libertatea, de posibili-

tatea de dezvoltare în viitor a culturii românești și astăzi venim și noi aici, adevărații reprezentanți ai muncitorimei românești (aplauze) din Ungaria, Transilvania și Banat, venim să declarăm în fața Dv., în fața Internaționalei socialiste și în fața întregii lumi că *vrem unirea tuturor Românilor* (urale nesfârșite). Noi vrem și suntem gata a lupta cu toate mijloacele pentru înfăptuirea și apărarea unirii. Noi suntem proletari, ducem luptă socială de clasă, în lupta aceasta suntem solidari cu toți frații noștri de orice neam ar fi ei... Dar solidaritatea aceasta n'o înțelegem în așa fel ca să fim și pe mai departe sateliții unui partid, nu voim să fim și pe mai departe o clasă fără importanță care n'are la dispoziție nici mijloace de afirmare și dezvoltare, deaceia când aderăm la unirea tuturor românilor, voim totodată și posibilitatea de dezvoltare a muncitorimei române, voim să deschidem porțile largi în această țară românească nouă (strigăte: trăiască România-Mare!) să se desvolte și progreseze și poporul muncitor român așa cum au progresat și popoarele muncitoare din Apus. Social-democrația nu-i identică cu lipsa simțului național, (aplauze, trăiască), noi nu zicem ubi bene ibi patria, ci zicem că acolo unde ți-e patria, acolo să-ți crezi fiericirea vieții tale. Și noi n'avem teamă că poporul muncitor român care a rupt acum cătușele unei robii seculare, nu va avea destulă putere ca și în România-Mare să-și asigure drepturile la o viață liberă (așa-i, aplauze). Când aderăm la unire, nu o facem numai pentru că în interiorul nostru există simțul acesta, ci și din convingerea fermă și conștiința clară că prin postulatele luate în rezoluția prezintată sunt asigurate toate celelalte garanții pentru democratizarea României. Noi am trăit într-una cu tovarășii noștri unguri, ce e mai mult, ei ne-au dat mult ajutor de ne-am organizat, ei au căutat să ne sprijinească pentru că să ne putem afirma în Internațională, dar azi a sosit momentul când declarăm că da, ca clasă suntem solidari cu ei și nu le suntem dușmani, dar vrem să fim în viitor o floare neatârnată în marele buchet al Internaționalei (așa-i, aplauze puternice).

Ne mai luând nimeni cuvântul, proiectul de rezoluțiune este primit cu aclamații îndelungate într-o atmosferă de supremă fericire obștească.

D. dr. Al. Vaida-Voevod recomandă o listă de 130 persoane ca membri ai Marelui Sfat Național care va avea menirea să dezbată problemele politice, să legifereze provizoriu până se va întruni Constituanta tuturor românilor. Lista este primită și

întregită cu 20 socialiști, cu arhieriei, prepoziții capitulari, vicarii, arhimandriții și protosincelii celor două biserici românești din Ardeal.

Arhieriei au binecuvântat lucrările Adunării Naționale. Pe biroul adunării d. Pop de Băsești depune în scris mandatul partidului național declarând să și-a împlinit misiunea primită în conferința națională din 1910; aceasta este dovada elocventă că Adunarea Națională dela Alba-Iulia a fost organizată de partidul național român și a existat cea mai strânsă intimitate între partidul național și poporul românesc de pe meleagurile ardelen, încât nu poate fi separat unul de altul.

Discursul de închidere al Adunării e rostit de către bătrânul episcop al Aradului, Ioan Pap, spunând între altele următoarele lucruri vrednice de reținut în istorie:

„Că și noi episcopii de acum ai bisericii române din părțile pomenite suntem conștii de legătura sfântă în care am statut și stăm cu neamul nostru românesc atât ca odrasle din rădăcina lui, cât și ca păstori lui sufletești; că mai suntem conștii atât de îndreptățirea cât și de chemarea și datorința noastră ca atari, dovadă învederată a fost declarațiunea noastră solemnă și unitară, în senzul căreia, pe marele sfat național al nostru, constituit din elita păstoriților noștri, l'am recunoscut și decretat de reprezentantul și conducătorul politic al națiunii noastre române din Ungaria, Transilvania și Banat și dovadă și mai grăitoare este faptul, că la buciumul de chemare a acestui mare sfat ne-am prezentat la această măreață adunare națională în număr complet întocmai precum în număr complet am participat la Blaj. Înainte cu șapte ani la prăznuirea semicentenarului de viață și activitate a Asociațiunei pentru literatura română și cultura poporului român.

„Ne-am prezentat atunci în corpore, ca să dovedim lumii, că de câteori e vorba de limba și literatura noastră română suntem conștii de adevărul, că precum alte neamuri, tot astfel și națiunea noastră română nu trăiește numai prin numărul mai mare sau mai mic al fiilor săi, ci trăiește prin însăși limba și literatura sa pentru care moșii și strămoșii noștri s'au luptat mai mult, decât pentru însăși viața lor.

„Ne-am prezentat și acum în corpore la această mare sărbătoare națională, ca să dăm probe învederate că de câteori se tratează despre soartea neamului românesc, clerul și poporul credincios, ca fii adevărați sunt una în cugete și simțiri, sunt una în dorințele și aspirațiunile naționale dela vlădică până la opinecă și dela opinecă până la vlădică.

„Ne-am prezentat aici îndeosebi cu scopul și dorința că precum antecesorii noștri, vrednici de pomenire, episcopi de pe vremuri au suspinat împreună cu clerul și poporul credincios sub povara sistemului de împilare a tot ce a fost românesc, acum tot împreună cu clerul și

poporul nostru să prăznuim bucuria zilei, în care ne-a răsărit și nouă soarele dreptății, care ne este cheazășia unei vieți viitoare ca națiune românească liberă și unică îndreptățită a dispune de soarta sa prezentă și viitoare.“

Mulțimei imense de pe câmpia cetății i-au vorbit mai mulți oratori, între cari episcopul Miron Cristea ⁵³⁾, socialistul Jumanca, episcopul Iuliu Hossu, Aurel Lazar, protopopul Roșian, ș. a.

Înspre seară valurile mari de lume au început a se retrage. Timp de două zile Alba-Iulia chiotea de bucurie, iar trenurile împodobite cu steaguri duceau spre vetre marea hotărâre a Unirii.

A doua zi după adunarea națională, Marele Sfat s'a întrunit în ședință și a ales din sânul său Consiliul dirigent de 15 membri sub președinția domnului Iuliu Maniu, pentru guvernarea provizorie a Ardealului. O delegație din episcopii Cristea și Hossu și d-nii Dr. Al. Vaida și Vasile Goldiș a fost însărcinată să prezinte regelui Ferdinand actul unirii predându-i potestatea asupra Ardealului. Consiliul dirigent se stabilește la Sibiu și prin organul său oficial *Gazeta oficială* publică un manifest către populația Ardealului îndemnând-o să rupă legăturile cu guvernul

⁵³⁾ Viitorul mitropolit și patriarh al României întregite Prea Fericitul dr. Miron E. Cristea un orator de talent, a spus între alte următoarele cuvinte interpretând însemnătatea actului politic al zilei:

„Orbiți de gogorița „ideii de stat național maghiar“ nu s'au rușinat a născoci cele mai drăcești căi și mijloace cu scopul hotărît de a ne desființa și maghiariza. De-o parte Habsburgii haini și meșteri întru a sămăna intrigi și discordie între popoarele fostei monarhii, ca astfel să le poată domina și să se poată susține, de altă parte barbarii de Germani au aflat în finii lor Maghiari pe cei mai tipici ucenici ai imoralei lor devize: „Macht geht vor Recht“. Contele negru Iuliu Andrassy, pe care intenționează republica maghiară a-l trimite ca delegat la tratativele de pace, a declarat în camera ungară: „Cauza naționalităților din Ungaria este chestie de putere nu de drept.“ Mai ales ceea ce au făcut cu noi în anii din urmă, trece toate marginile. Strigau la cer răsunare nedreptăților, cari trebuia să le suferim. Ne dureau mai ales încătușarea sufletului nostru românesc și răpirea școalelor, căci n'am uitat nici pe o clipă admoniția dela 1848 a marelui Bărnuț: „Și cu cât vor învăța mai mulți Români la școale străine, cu atât va pierde națiunea mai mulți fii.“ Fiecare fiu înstrăinat era o bucată ruptă cu dureri din trupul nostru. Bărbăteștile lupte politice ale episcopilor și fruntașilor noștri conducători, pecetluite cu însemnate jertfe de mucenici naționali, formează pagini strălucite ale trecutului nostru întreg. Ele au convins pe marile popoare, cari conduc destinele lumii, despre sfințenia și despre îndreptățirea aspirațiilor

maghiar, să se supună exclusiv dispozițiilor venite dela Sibiu, și să fie liniștită, pașnică, muncitoare și gata de a apăra cu prețul vieții libertatea câștigată.

Delegației speciale pentru comunicarea actului Unirii, i se face o primire sărbătorească în capitală, în zilele de 12 și 13 Decemvrie, din partea primăriei și guvernului. La recepția dela palatul regal d. Goldiș a rostit următoarea cuvântare:

„Maiestate!

„Românii din Transilvania, Bănat și Țara ungurească, adunați prin reprezentanții lor la Alba-Iulia în ziua de 18 Noemvrie (1 Decemvrie) 1918, au decretat unirea lor și a acestor teritorii cu regatul român. Prin această unire, după cea a Basarabiei, apoi a Bucovinei, s'a împlinit visul de o mie de ani al Neamului românesc: unirea într'un singur stat a tuturor Românilor.

„Această unire este o pretențiune a istoriei și o cerință a civilizației omenesci.

„Ea este o cerință a istoriei, fiindcă neamul românesc dela zămislirea sa și până astăzi a rămas unul și același etnicește nedespărțit, posedând în aceleași margini geografice pământul lui Traian. Deși îmbucătățirea lui sub diferite dominațiuni străine a fost o nedreptate istorică, această nedreptate se înlătură astăzi.

noastre spre libertate. Deși au trecut decenii, chiar veacuri de atunci, totuși și acum aud, cum geme de adânc din fundul temniței regele munților Iancu, aud mai ales suspinele, vaetele și sfâșietoarele sunete de durere ale mucenicilor Horia și Cloșca, cari aici au fost trași pe roată. Sub impresia acestor amintiri amare, sub impresia proaspetelor noastre suferințe din anii războiului, care Român mai poate dori, să mai trăim în același stat cu Maghiarii? Cine ar dori aceasta, nu poate fi Român. Promisiunile deșarte din cursul veacurilor ne-au învățat a nu mai avea în Maghiari nici o încredere. Dară chiar de s'ar fi șters încă nu ne putem gândi la altceva, decât la aceea, ce-au hotărât și făcut frații din Basarabia și Bucovina, adecă la Unirea cu scumpa noastră Românie, alipindu-i întreg pământul strămoșesc. Aceasta trebuie să fie singura noastră tendință firească; doară idealul suprem al fiecărui popor, ce locuiește pe un teritor compact, trebuie să fie unitatea sa națională și politică. Am fi niște ignoranți, vrednici de disprețul și râsul lumii, dacă în situația de azi am avea altă dorință. Numai din unirea tuturor Românilor de pretutindenea vor putea răsări astfel de produse și manifestațiuni ale geniului nostru național, cari prin însușirile lor specific românești să contribuie la progresul omenimei.“

„Dar Unirea tuturor Românilor într'un singur stat este totodată și o pretențiune a civilizațiunei omenești. Progresul acestei civilizațiuni pretinde comuniunea națiunilor într'o unire de ordin național superior, care să asigure libertatea și dreptatea deopotrivă pentru toate națiunile mici și mari.

„Ca națiune etnicește și geograficește unitară, dar politicește ruptă în bucăți, această comuniune a națiunilor este o imposibilitate.

„Deci unirea tuturor Românilor într'un singur stat rectifică o mare greșală a istoriei și se conformă necesităților civilizațiunii omenești.

„Tot astfel însă scopul istoric al acestei reuniri integrale a națiunei române are să fie potrivit cauzei sale eficiente. Această unire pe de o parte va trebui gradat să înfăptuiască egalitatea condițiunilor de viață pentru toți indivizii cari o alcătuiesc, pe de altă parte ea va trebui să se întemeieze pe principiul libertății și egalei îndreptățiri a neamurilor.

Sire!

„Unirea tuturor Românilor într'un singur stat a trebuit să vie, s'a înfăptuit prin suferințe și sacrificii.

„Istoria se face prin legile firei mai presus decât orice putere omenească, dar obiectul și mijlocul acestor legi este bietul om muritor. Fericiți suntem noi Românii de azi că prin noi istoria săvârșește actul măreț al unirii tuturor Românilor într'un singur stat și prea fericiți suntem, că norocul tocmăi acum a destinat statului român domnirea unui rege mare, care a înțeles chemarea sfântă a istoriei și s'a făcut luceafăr conducător al sufletului românesc.

„Pentru aceea, Sire, noi îți aducem pământul strămoșilor noștri, dar tot atunci noi îți aducem și sufletele tuturor Românilor de azi, cari trăiesc în Transilvania, Bănat și Țara Ungurească.

„Primește cu dragostea, cu care ți-o aducem, hotărîrea de unire a acelor țări. Primește jurământul de fidelitate și omagiu al acelor patru milioane de Români locuitori pe acel pământ și întinde asupra lor scutul puternic al Maiestății Tale.

„Patru milioane de Români oțeliți prin suferințe și tari în credință ca stânca din munții dulcelui Ardeal strigă astăzi în extaz de fericire:

„Trăiască Maiestatea Sa regele Ferdinand I, Trăiască Maie-

statea Sa regina Maria, Trăiască scumpele odrasle ale dinastiei române.

„Trăiască fericită în veci România-Mare.“

D-l dr. Alex. Vaida-Voevod predă Maiestății Sale regelui Ferdinand actul Unirii, scris pe pergament.

Răspunsul regelui a fost acesta:

„In numele Românilor din vechiul Regat, din Basarabia și din Bucovina, astăzi uniți, cu profundă recunoștință primesc hotărîrea fraților noștri de peste Carpați de a săvârși Unitatea Națională a tuturor Românilor și declar pe veci unite în Regatul Român toate ținuturile locuite de Români dela Tisa până la Nistru.

„Cu dragoste nețarmurită Mi-am închinat viața scumpului Meu popor, plin de credință în menirea lui istorică.

„Prin lupte și prin jertfe Dumnezeu ni-a dat să înfăptuim azi aspirațiunile noastre cele mai sfinte. Mulțumindu-i din adâncul sufletelor, ne îndreptăm gândurile către cei cari cu sângele lor au clădit noul temelie al dezvoltării noastre naționale.

„Prin devotament neclintit pentru opera lor le vom arăta recunoștința noastră, prin el vom asigura roadele binefăcătoare ale crudelor încercări.

„Pe acest temelie al unei puternice democrații și al vieții frățești între popoare, vom răspunde totdeauna simțimentelor aliaților noștri, alături de cari am luptat pentru marea cauză a dreptății și a libertății în lume.

„Să trăiască România pe veci unită!“

În Monitorul oficial au apărut cele două decrete-legi n-rele 3631 și 3632 dela 11 Decemvrie v. 1918 prin cari regele, cu contrasemnarea președintelui de consiliu, ia act de hotărîrea dela Alba-Iulia și însărcinează Consiliul dirigent, cu conducerea serviciilor publice din ținuturile prevăzute în decretul lege No. 3631, în mod provizor și până la definitivă organizare a României întregite“ (ținuturile cuprinse în hotărîrea Adunării Naționale):

FERDINAND I

Prin grația lui Dumnezeu și voința națională rege al României,
La toți de față și viitori, sănătate:

Asupra raportului președintelui consiliului Nostru de miniștri sub
No. 2171 din 1918,

Luând act de hotărîrea unanimă a Adunării Naționale din Alba-Iulia.

Am decretat și decretăm:

Art. I. Ținuturile cuprinse în hotărîrea Adunării Naționale din Alba-Iulia dela 18 Noemvrie/1 Decemvrie 1918 sunt și rămân de apurarea unite cu Regatul României.

Art. II. Președintele consiliului Nostru de miniștri este însărcinat cu aducerea la îndeplinire a decretului-lege de față.

Dat la București, la 11 Decemvrie 1918.

FERDINAND

Președintele consiliului de miniștri
și ministru de externe.

Ion I. C. Brătianu

No. 3631.

Raportul d-lui președinte al consiliului și ministru al afacerilor străine
către M. S. Regele

Sire,

De veacuri neamul românesc tinde spre unitatea lui.

De aceea când prin războiul general o parte din omenire a întreprins lupta pentru libertate și drepturile națiunilor, Regatul Român a socotit de datoria lui să se alipească acestor puteri și împreună cu ele să-și jertfească fiii pentru desrobirea fraților noștri asupriți. După mari suferințe vitejia minunată a oștirei noastre își găsește răsplata. Alături de glorioșii ei aliați, România este astăzi printre învingătorii lumii, Basarabia și Bucovina s'au unit cu patria mamă, iară peste Carpați, Românii, cari împreună cu noi de atâta vreme așteptau ceasul întregirii neamului, îndată ce și-au putut spune gândul, au proclamat prin marea lor Adunare Națională întrunită la Alba-Iulia, în 18 Noemvrie/1 Decemvrie 1918, unirea lor necondiționată și deapărarea cu Regatul României.

Delegația Adunării Naționale a înfățișat Maiestății Voastre actul Unirei, pe care cerem prin decretul-lege de față Maiestății Voastre să-l întărească, spre a da o formă definitivă unității noastre naționale, acum deplin înfăptuită peste toate ținuturile locuite de Români.

Unirea aceasta, în ziua când marii noștri aliați sunt învingători, isvorește din puterea de viață a poporului român, din vitejia soldaților noștri, și din voința hotărîtă a Românilor de pretutindeni.

Ea se întemeiază pe ființa însăși a neamului românesc, care de aproape două mii de ani, în mijlocul tuturor vitregiilor vremi, a știut să-și păstreze neatins caracterul de conștiință națională.

Ea se razimă pe cerințele istoriei, cari îi impun desființarea tuturor granițelor nedrepte și nefirești și statornicirea statelor după principiile naționalităților.

Ea e voită în fine de nevoile neamului românesc, care nu poate trăi despărțit și care numai prin unirea la olaltă a tuturor fiilor lui, își poate îndeplini cu folos pentru omenire și cu strălucire pentru el misiunea civilizatoare în această parte a lumii.

Consfințind prin acest decret-lege voința Adunării din Alba-Iulia, Maiestatea Voastră înscrie în istoria poporului românesc de totdeauna și de pretutindenea cel mai mare act al istoriei noastre naționale, acel pentru care generații întregi au luptat și au murit, acel în nădejdea căruia au trăit dela Nistru și până la Tisa toți Românii despărțiți de o soartă nemiloasă și puneți, Sire, pentru vecie temelia unei Românii mari și a unei vieți naționale, pe care să se poată de aci înainte desvolta în pace și în fericire întregul neam românesc.

Sunt cu cel mai profund respect,
Sire, Al Maiestății Voastre
Prea plecat și prea supus servitor,
Președintele consiliului de miniștri
și ministru de externe,

Ion I. C. Brătianu

No. 2171.

1918. Decemvrie 11

FERDINAND I,

Prin grația lui Dumnezeu și voința națională, Rege al României,
La toți de față și viitori, sănătate:

Având în vedere decretul-lege sub No. 3631 din Decemvrie 1918.

Am decretat și decretăm:

Art. I. În mod provizor, și până la definitivă organizare a României întregite, însărcinăm cu conducerea serviciilor publice din ținuturile prevăzute în decretul-lege No. 3631 consiliul dirigent emanat din Adunarea Națională dela Alba-Iulia din 18 Noemvrie/1 Decemvrie 1918.

Art. II. Vor rămâne însă în administrația guvernului regal afacerile străine, armata, căile ferate, poștele, telegrafele, telefoanele, circulația fiduciară, vămile, împrumuturile publice și siguranța generală a Statului.

Art. III. Ținuturile-Unite cu Regatul României prin hotărârea Adunării Naționale din Alba-Iulia din 18 Noemvrie/1 Decemvrie 1918 vor fi reprezentate în guvern prin miniștri fără portofoliu.

Art. IV. Pentru lucrările cari privesc aceste ținuturi se vor mai numi prin decret regal pe lângă departamentele ministeriale, după propunerea miniștrilor fără portofoliu, consilieri speciali.

Art. V. Consiliul dirigent în primul rând are misiunea de a ne prezenta în cel mai scurt timp, pentru ținuturile asupra cărora se întinde administrația lui, proiectul de reformă electorală pe baza votului universal și proiectul de reformă agrară.

Art. VI. Președintele consiliului Nostru de miniștri este însărcinat cu aducerea la îndeplinire a decretului-lege de față.

Dat în București, la 11 Decembrie 1918.

FERDINAND

Președintele consiliului de miniștri
și ministru de externe,

Ion I. C. Brătianu

No. 3632

Trei membrii ai Consiliului dirigent au trecut în guvernul regal: d-nii Vaida, Goldiș și Pop.

Cu aceste s'au terminat formalitățile recunoașterii unirii definitive — din partea noastră. Streinătatea ne rezervă încă surprize. Misiuni speciale se trimit, oficial sau în mod clandestin, prin părțile bănățene, acestea descălecă la sate și-și iau informații pripite asupra stărilor de acolo. Vor face rapoarte nefavorabile pentru noi. În Banat suntem puși deja într'o situație încheiată. Avangardele armatei sârbești au înaintat adânc pe teritor românesc — sub titlu de armată aliată de ocupație, însă într'o bună zi ne-am pomenit că armata sârbească este o armată de cucerire și în fața faptului împlinit de regulă te închini. În nordul Mureșului ungurii fac pregătiri febrile de reorganizare a trupelor cari se transformă în adevărate bande ce terorizează și masacrează populația. Va fi așa de greu să ne vedem cu granițe fixate, din cauza armistițiului dela Belgrad și a încetinelii hotărârilor Conferinței dela Paris.

În aşteptare

Poporul aşteaptă pe dorobanţi. Este gata să-i ospăteze cu tot ce are mai bun. Ce grea este aşteptarea! Ea ţine luni de zile, slăbeşte încrederea în oameni, îi descurajează, îi ticăloşeşte. Gardistii se țin cu greu, nu-s bani, ca să-i plăteşti regulat. În acelaş timp duşmanul tău are de toate, gardistul lui este răsplătit cu sume grase; a fi gardist ungar este cea mai rentabilă dintre ocupaţiuni în această vreme de răsturnare generală.

Consiliul naţional român îndată după ruperea tratativelor cu ministrul Iászi a chemat în ajutor armata română. În istoricul *Campaniei pentru desrobirea Ardealului şi ocuparea Budapestei* gen. Mărdărescu confirmă aceasta *) După proclamarea unirii la Alba-Iulia, „trupele române au trecut munţii Carpaţi şi au pătruns grabnic în Transilvania, pentru a da fraţilor lor mână de ajutor şi pentru a asigura ordinea, avutul şi viaţa locuitorilor, ameninţate de spiritul bolşevist“. **) Armistiţiul dela Belgrad era o formidabilă piedică pentru înaintarea armatei române. Totuşi aliaţii au consimţit ca ea să depăşească linia Muraşului şi până la 22 Ianuarie 1919 diviziile I, II şi VII au atins punctele liniei demarcaţionale Sighet—Ciucea—Zam. Armata română a fost ţintuită locului, din ordinul marilor puteri. A fost nevoită să se ciocnească în diverse puncte cu bandele maghiare cari deveneau tot mai îndrăzneţe şi agresive, fără să i se dea posibilitatea unei ofensive, până în 16 Aprilie. Se poate imagina ce se petrecea în Banat, dar mai ales în Crişana—Bihor, la ce torturi era supusă populaţia! Au venit zile mai sângeroase decât cele din revoluţia dela 1—4 Noemvrie. În dosul liniei demarcaţionale a fost o stare de permanentă evoluţie până în Iunie 1919.

*) Editura Cartea Românească, 1921, p. 33.

**) O. c. p. 13.

Pentruca să se facă lumină asupra stărilor anterioare intrării armatei române, descriem aci o situație-tip tocmai într'un oraș dela vechea frontieră: Brașovul, după istorisirile personale ale d-lui profesor A. Ciortea, fost comandant al celor 63 gărzi naționale din regiunea Brașovului. La început gărzile românești nu aveau arme, însă cele săsești și ungurești erau echipate complet. Trupele germane ale generalului Koch în retragere din România au dat posibilitate gardiștilor români să se înarmeze. Rând pe rând gărzile sașilor și ungarilor se desființau, în acelaș timp gărzile românești erau stăpâne pe situație. Generalul Koch dispunea de vre-o 20.000 soldați și a stat vre-o 10 zile în Brașov și împrejurime. Dânsul s'a rugat de comandantul gărzilor române să facă tot posibilul ca soldaților săi să nu li se întâmple supărări. Fiindcă armata sa nu avusese trenuri, dela Sinaia la Brașov s'a transportat cu căruțe rechiziționate împreună cu cai dela țărani români de pe Prahova. Gardiștii au adunat dela nemți cai furați, ce din lipsă de fân erau amenințați să piară, și astfel vre-o 600—700 cai au putut fi trimiși armatei române pentru a veni mai repede. Și românii nu veniau. Doi gardiști brașoveni au plecat pe jos în Moldova, travestiți în haine ungurești până la Covasna, au trecut munții și s'au dus la generalul Prezan cu scrisori, pentru a aduce știri, căci așteptarea era prea chinuitoare. După 4 zile cei 2 gardiști se întorc cu veste bună: peste o săptămână românii vor fi la Brașov. Regimentul 6 vânători a intrat în 10 Decemvrie în Brașov.

Dacă așteptarea era atât de grea aici, este ușor de înțeles ce stare de spirit neliniștitoare, desperată, era acolo departe unde românismul este mai puternic, în șesul fecund al Banatului și pe văile Crișurilor în undele cărora sclipește aurul. Județele Caraș-Severin și Arad sunt cele mai românești și mai bogate din întreg Ardealul. Ce vifor cumplit se abate asupra lor!

Guvernul ardelean își alege sediul în Sibiiu, orașul intelectualității românești celei mai puternice în vechiul Ardeal. Sibiiu se pregătește să primiască armata română. Consiliul național din Sibiiu sub preșidenția lui Andreiu Bârseanu în 6 Decemvrie ia dispoziții pentru întâmpinarea armatei române și consiliul dirigent hotărăște ca în numele său și al legionarilor să vorbească d. Ștefan C. Pop și eventual stabilește o recepție festivă. Regele

anunță printr'un autograf că a primit actul Unirii. Ce a fost după aceasta, nu intră în cadrul lucrării de față. Consiliul dirigent procedează cu autoritate și cumpănire la consolidarea păcii interne și la democratizarea vieții publice a Ardealului. Privirile noastre se întorc stăruitor către cei rămași în ghiarele morții dincolo de linia demarcațională. Mai intercalăm aci doar câteva pagini despre un element viu al Unirii: voluntarii și pribegii cari nu pot fi trecuți cu vederea când este vorba de eliberarea Ardealului.

Voluntarii și pribegii

Un loc important al istoriei acestor vremuri îl ocupă fără îndoială voluntarii, ale căror trupe s'au format din taberele de prizonieri austro-ungari ale Rusiei, precum și mulțimea de pribegi, de „dezertori”, foști cetățeni ai Austro-Ungariei cari mânați de groaza suferințelor sau împinși de nobile idealuri au trecut într-o bună zi Carpații. Aceștia au susținut o continuă atmosferă de agitație în contra imperiului habsburgic, pentru nevoia imperioasă a eliberării fraților lor de acasă de sub sclăvia ungurească. Atât corpul voluntarilor cât și grupul pribegilor au dezvoltat o activitate febrilă pentru înfăptuirea Statului național român.

În vremea când prizonierii slavi și de altă naționalitate, ai cărei conaționali purtau războiul cu puterile centrale, obținuseră dreptul în Rusia de a constitui corpuri de voluntari pentru a lupta pe front, se porni o mișcare în acelaș sens și în rândurile prizonierilor români de origine din Austro-Ungaria. Consulatele noastre din Petrograd și Moscova erau asaltate de cereri de felul acesta pentru ziua când România va intra în războiul, fără însă a primi un răspuns satisfăcător. Când s'a cetit declarația de război a României, din toate părțile Rusiei, chiar și ale celei aziatice, prizonierii s'au prezintat la comandamentele lagărelor cu declarații scrise exprimându-și dorința de a forma un corp al voluntarilor care să plece în România și să se încadreze în armata română. Rusia a consimțit pe la sfârșitul lui Septemvrie 1917. În Octomvrie a fost desemnat și locul de concentrare: Darnița. La finele aceleiaș luni Darnița adăpostea cam 200 ofițeri și mai bine de 5000 grade inferioare.

Darnița era suficientă pentru adăpostul voluntarilor. Ofițerii reușiseră să fie incartiruiți în vilele de vară, însă gradele inferioare continuară să ducă o viață de tortură în bărci subterane, întunecoase și umede. Organizația a încercat să intre în legături cu guvernul român, să permită cel puțin medicilor să intre în țară, însă nu s'a primit răspuns. Fiindcă oamenii se îm-

bolnăviau în bărci, ofițerii s'au îngrijit să fie plasați la lucrul câmpului, în fabrici, sub supravegherea lor, pentru a nu muri de foame. În primăvară au venit mai multe delegații, Goga-Osvadă, Lucaci-Stoica, loc.-colonelul Pietraru cu ofițerii. În sfârșit s'au luat dispoziții să se procedeze la organizarea și echiparea voluntarilor, în Chiev. După 6 luni de chin în Darnița Rușii au admis schimbarea orașului. Pentru a veni în ajutorul voluntarilor, în Darnița se înființă un cor de 200 membri și o orchestră instrumentală. Cu ajutorul acestora s'au aranjat festivități pentru românii basarabeni aflați în Chiev, Darnița și jur. S'au mai pus bazele unei societăți culturale cu sediul la universitate; profesorii țineau cursuri de limba română și istorie. Aici s'a înfiripat și organizația politică a Basarabenilor, care a agitat mai întâiu pentru autonomia Basarabiei, iar în urmă pentru unirea ei cu România. Întâia proclamație autonomistă a fost elaborată cu consultarea ardelenilor la Darnița. Proclamația a fost citită la Chișinău și Odesa.

Întâiul transport de voluntari pentru vechiul regat a plecat în 2 Iunie la Iași. În 8 Iunie au depus jurământul, fiind complet echipați. Întâiul eșalon consta din 1200 grade inferioare și 200 ofițeri. Soldații au fost trimiși la Moara de Vânt pentru instrucție, fiind încadrați cu ofițerii din armata română. Ofițerii au fost împărțiți la corpul I armată. Alte eșaloane sosiau tot la 2 săptămâni. Numărul voluntarilor intrați în Moldova din Rusia era de 11.000, iar patru batalioane au rămas în Basarabia să păziască diverse depozite de muniții și alimente ale armatei române. Un batalion a rămas la Moscova și după ce n'a mai putut intra în țară, feciorii au trecut la corpul voluntarilor din Siberia. Numărul total al voluntarilor din Ardeal și Bucovina, și al „dezertorilor” aflați pe pământul României era de 29.000 și 1816 ofițeri. Voluntarii veniți din Rusia în a doua jumătate a lunii Iulie au fost detașați la diferite unități din armata română. Trei batalioane exclusiv de voluntari erau atașate la regimentele corpului I armată. Ele au plecat la front în 1 August 1917...

Corpul separat al voluntarilor a fost înființat la 17 Noemvrie 1917, sub comanda colonelului Olteanu la Hârlău. S'au format trei regimente, „Alba-Iulia”, „Avram Iancu” și „Turda”. Corpul a participat la dezarmarea Rușilor și ocuparea Basarabiei în 1918.

După pacea dela Buftea corpul voluntarilor a fost desființat și s'a făcut o organizație aparte, al cărei birou aparținea ministe-

rului de domenii. Toți voluntarii erau angajați la munca câmpului, iar biroul central a fondat o cooperatie care le furniza îmbrăcăminte. Capitalul strâns din cotizațiile voluntarilor era de 100.000 lei.

La a doua mobilizare, pentru intrarea în Ardeal, corpul voluntarilor s'a reconstituit sub comanda generalului Găvănescu. Fiecărei unități de armată care intra în Ardeal i-se da câte un batalion din corpul voluntarilor. Un batalion al corpului a participat la solemnitățile intrării regelui în București, sub comanda loc.-colonelului Bordan.

Demobilizarea s'a făcut la Sibiu sub Consiliul Dirigent.

Când s'a hotărât mobilizarea ardelenilor corpul voluntarilor a primit ordin de mobilizare în 48 ore. În decurs de o săptămână toate trei regimentele, **Alba-Iulia**, **Avram Iancu** și **Turda** au fost complet echipate. Din aceste regimente distribuite pe batalioane s'a format prima jandarmerie românească în Ardeal, care a susținut ordinea, a ajutat mobilizarea ardelenilor români din armata austriacă și gărzile naționale, iar mai târziu tot ca jandarmerie a susținut spatele frontului armatei întregite dela Tisa. După ce s'a înființat jandarmeria propriu-zisă, plusul de voluntari, de care nu era nevoie, s'a demobilizat cu încetul, rămânând din tot corpul numai 2 batalioane, demobilizate în 1919, ultimul în Sebeșul-săsesc.

Un batalion de voluntari români, din lagărele de prizonieri austro-ungari din Italia, a luat parte la frontul italian. Multe regimente de feciori români au fost trimise de Italia, complet echipate, ca să dea ajutor revoluției românești din Ardeal. Trupele legionarilor s'au purtat brav în acea vreme când era atâta nevoie de sprijinul lor pentru ca stăpânirea plăpândă a noastră să se întărească cu fiecare zi.

Desigur că trebuie să se scrie istoria corpului voluntarilor din Moldova, Italia și Siberia. Eu n'am putut stărui aci decât pe scurt, ca titlu curat de document, ca să dovedesc că rolul corpului voluntarilor și pribegilor în pregătirea unității naționale este considerabil. Este neadmisibil să se vorbească despre Unirea Ardealului fără a se stărui asupra rolului voluntarilor.

Pribegii au întemeiat la Chișinău foaia **Ardealul**, sub conducerea publiciștilor ardeleni Onisifor Ghibu și Ion Mateiu. În ziua când s'a decretat unirea Basarabiei cu vechiul regat, **Ardealul** s'a transformat în **România nouă**. Articolele acestor foi ne vor-

besc toată vremea despre calvarul Ardealului, întrețin un spirit de continuu războiu încontra monarhiei habsburgice. **România nouă** a salvat prestigiul țării după pacea dela Bufta, căci a luat atitudine în contra ei *. În zilele grele de anarhie și revoluție basarabeană, ardelenii au fost elementul de consistență al închegării care trebuia să învingă, întâiu prin proclamarea independenței și apoi a unirii Basarabiei cu România. Glasul ardeleanului, fost asuprit ca și basarabeanul, găsia mai multă încredere, mai mare putere de persuaziune. Voluntarii și pribegii au înțes în permanență spiritul de ostilitate față de asupritorii politici ai populației românești de pretutindeni. Ei erau elementul dărz, activ, războinic, ireconciliant, al democrației, al lumii noi. Puterea de combativitate, de propagandă a lor era cu atât mai vie și energică, cu cât tabăra lor era mai încheată. Li s'au pus obstacole, li s'a impus să se împrăstie, însă glasul lor într'o bună zi a răzbit și corpul voluntarilor a putut fi un suflet al cărui puls putea să bată puternic și să aibe repercusiuni determinante în opinia publică românească. Pribegii și voluntarii erau o mină care trebuia să asvârle în aer putreda și artificiala construcție de stat a monarhiei dualiste.

Înfăptuirea Corpului voluntarilor se datorește îndeosebi dlor Mihai Popovici și colonel Stârcea. Mihai Popovici era cetățean român și căpitan la un regiment de roșiori, cu toate acestea dânsul aparținea, ca preocupări politice și culturale, cu totul Ardealului și-și avea locul său de seamă printre luptătorii politici ardeleni. Într'un memoriu redactat de dânsul și adresat regelui, se releva importanța constituirii unui corp separat de voluntari ardeleni, pentru ca aceștia să lupte în calitate lor de ardeleni, ca un protest hotărît împotriva statului ungar. Dacă înșiși cetățenii Ungariei organizează o armată specială, ungurii niciodată n'ar ierta un asemenea act. Ostilitățile deschise vor fi de lungă durată, și o reconciliere va fi întârziată până în ceasul dreptății finale. Românii din Ungaria vor fi mândri de frații lor cari vor avea putere de combativitate mai mare, iar ungurii le vor reproșa totdeauna confraternitatea, comunitatea de interese și aspirații cu cei de peste hotare. Dacă problema politică este atât de bine servită, instituirea unui corp separat al voluntarilor este o necesitate, și nu mai există nici o rațiune ca voluntarii

* Dr. Ion Mateiu: **Renașterea Basarabiei**, Cartea Românească 1921, p. 66 et sqq.

ardeleni să se ascundă în dosul unei ilustre anonimități, ci să lupte ca cetățeni ungari. Memoriul a fost susținut la palat de adjutantul regal, colonelul Stârcea, fot atașat militar al României la Viena. Colonelul Stârcea are meritul de a se fi inițiat bine în chestia românilor din Ungaria și de a fi ținut contact viu cu fruntașii ardeleni. Ardelenii sunt recunoscători pentru atașarea călduroasă a colonelului Stârcea la năzuințele lor. Grație stăruințelor colonelului Stârcea memoriul d-lui Mihai Popovici a avut efectul dorit, regele s'a convins de nevoia corpului voluntarilor și a luat dispoziții pentru imediata lui înființare. Marele Stat Major s'a conformat dorinței regale și a executat întreg planul. D. Mihai Popovici și colonelul Stârcea au ales Hărlăul ca sediu al corpului.

Nu vor trebui uitate paginile glorioase de gazetărie ale dlor Octavian Goga, „cântărețul pătimirii noastre”, Ghiță Pop, Onisifor Ghibu, C. Bucșan, Iosif Schiopul, Ion Moța, ș. a. cari întreg timpul războiului și pribegiei au susținut cu elanul ineputabil al publiciștilor de cultură superioară întreagă problema unității naționale și în special chestiunea românilor transilvăneni. Sânge din sângele acestora, ei au „dezertat” din Ungaria, pentru a se înrola în armata purtătorilor condeiului aplicând sistematic lovituri grele oligarhiei opresoare austro-ungare, de pe fortăreața puternică a presei*.

* V. capitolul foarte interesant asupra „Presei ardeleni pribegite” din Almanahul Presei române redactat de sindicatul ziariștilor ardeleni în 1925.

Temniți și atrocități

În Octomvrie 1918 s'au deschis porțile temnițelor ungurești, dintre cari își câștigară un titlu de groază indeosebi cele dela Cluj și Seghedin. Procesele înscenate de guvernul unguresc s'au terminat cu un fiasco desăvârșit, căci în urmă a reușit să fie descoperite apucăturile pentru a implica pe intelectuali români din Ardeal în comploturi și spionaj cu ajutorul agenților provocatori, și a-i face astfel vinovați de crima trădării de patrie. Trebuiau cu orice preț făurite dovezile că românii ardeleni erau iredentști. Guvernauții maghiari puteau astfel să-și justifice politica lor de asuprire a românilor și de colonizare a Ardealului cu elemente demne de încredere pentru statul unitar maghiar. Cu mare greu politica secretă a isbutit să câștige în solda ei pe doi indivizi înconștienți, cari trebuiau să joace rolul de agenți provocatori: David Pop și Alexandru Iorga, cel dintâi învățător în Hărman lângă Brașov, al doilea, student la bele-arte în Viena, din Lugoj. Ambii s'au pretat ca unelte, pentruca la urmă să cadă și ei în cursă. Au tras după ei în temniță, ani de zile, pe atâția oameni nevinovați.

Victimele lui David Pop au fost arestate în vara anului 1915. Procesul s'a început în 6 Octomvrie 1916, deci îndată după intrarea României în războiu, și a durat până în 7 Martie 1917, când s'a publicat sentința Curții marțiale din Cluj, cu No. 486, prin care au fost judecați la spânzurătoare următorii: Victor Pop farmacist din Alba-Iulia, Coman Boca preot din Poplaca, Romul Cristolovean din Râșnov, Ioan Coman preot în Sita Buzeului, Pompiliu Dan din Zărnești, dr. Zaharie Munteanu avocat din Alba-Iulia, Nicolae Hamzea, învățător în Ghimbav, *David Pop* și Spiridon Boita. Alți unsprezece implicați în acest proces au fost pedepsiți cu temniță de luni și ani de zile. Boita a fost arestat în Octomvrie 1915 și eliberat în 27 Octomvrie 1918. Dacă avocatul român d. dr. Ioan Erdeli n'ar fi reușit să desvăluiască mașinațiile guvernului și dacă n'ar fi răsunat în

parlamentul austriac deja în August 1917 glasul deputatului bucovinean Isopescul-Grecul, desigur că nenorociții condamnați la moarte prin ștreang ar fi fost executați de călăul oficial Bally Mihály. Amândoi apărătorii au dreptul la sentimentul de caldă recunoștință al românilor ardeleni. Pentruca să se arunce lumină complectă asupra acestei chestii, dăm aci un fragment al vorbirii d-lui Isopescul-Grecul, în traducere după *Arbeiter-Zeitung* din Viena:

„...Aș ieși din cadrele prezentei expunerii, dacă aș vrea să mă ocup mai pe larg de procesele politice, care sînt foarte caracteristice pentru procedurile guvernului unguresc și ale tuturor acelor care stau în slujba lor.

Nu pot totuși omite să mă ocup de un astfel de proces, pentrucă acesta este deosebit de tipic. În anul 1915 se căutau spioni români și deoarece nu existau trebuiau să fie creați prin înscenare. Cu acest mandat a fost însărcinat agentul detectiv dela poliția de graniță din Brașov Rafael Mendel. La prima încercare de a prinde în cursă 2 preoți români *) cărora li s'a prezintat ca sergent din armata română cu numele Stoica, — a pățit-o; cei 2 preoți l-au recunoscut, că e agent ungar și nu sergent din armata română și l-au denunțat poliției, ca pe unul care vrea să-i bage în primejdie; poliția însă bineștiind cine e Mendel, i-a dat drumul liber. La a doua încercare a isbutit însă să câștige ca complice pe un om decăzut, cu numele David Pop, învățător din comuna Hărman, care i s-a angajat ca complice pentru suma de 50.000 coroane. Trimis de către Rafael Mendel, acest Pop căuta contact cu diferiți intelectuali români din Transilvania, angaja cu ei discuții, redacta apoi pe baza acestor discuții, în sensul instrucțiunilor primite dela Mendel, tot felul de rapoarte cu conținut fals, adresate unui sergent din armata română, care nici nu exista aievea, și le preda în fine patronului său Mendel. Acesta la rândul său trimitea toate aceste rapoarte la Comandamentul militar din Sibiu, secțiunea spionajului (k. u. k. Stelle). Conform instrucțiunilor primite dela Mendel, Pop conducea mai multe registre: un registru al actelor ieșite, altul al tuturor acelor, pe cari i-a cercetat, un jurnal de cassa etc. Toată această ispravă păcătoasă o făcea Pop cu cea mai mare liniște sufletească, deoarece Mendel îl asigurase pe cuvântul său de onoare că toată treaba asta este numai o înscenare, o ficțiune de spionaj, de pe urma căreia n'are să sufere nimeni nici un prejudiciu sau alt rău; scopul ar fi de a intimida masele poporului român prin arestarea câtorva intelectuali români, pentru ca să se abțină dela spionare și să se ferească în consecință de primejdiile împreunate cu astfel de acte; Pop, îl asigura Mendel, — îndeplinește prin isprava lui, un act cu adevărat patriotic, pentru care trebuie să-i fie recunoscătoare

*) Preoții Burlă din Zagon și Sasu din Homorod.

atât patria maghiară cât și poporul românesc. Pentruca să se poată ajunge la rezultat real, adecă să se intimideze populația românească și să se abțină dela acte primejdioase, trebuie, — îl asigură mai departe Mendel pe Pop, — ca toată înscenarea să aibă o aparență patetică; toți aceia deci pe cari i-a ispitit Pop să cadă în cursă potrivit îndrumărilor lui Mendel, vor fi arestați, Pop însuși chiar va fi arestat. După anumită vreme însă se va ținea desbaterea procesului la care se va înfățișa apoi Mendel și va lămuri situația, de pe urma cărei lămuriri, toți cei arestați vor fi puși în libertate ca nevinovați iar Pop își va obține onorariul de 50.000 coroane. (Deputatul Dr. Ritter: Un roman întreg!) Și totuși sint acte judecătorești despre acest caz înscenat! În nădejdea neclintită, că Mendel se va ține de cuvânt și la urma urmei îl va izbăvi prin mărturia lui, a făcut pe agentul provocator conform programului, până la fine și numai în actul ultim al desbaterei procesului a ieșit adevărul la lumină, când decepționat a început a se convinge că Mendel l-a tras pe sfoară și nu se prezintă ca martor și că și pe el (Pop) îl amenință osânda la moarte prin ștreang.

Apărarea în pledoariile ei a făcut dovada până la evidentă, că un astfel de sergent, cu numele Stoica nu a existat nici odată în Azuga, după cum spunea Pop, în rapoartele lui. A dovedit apărarea, cumcă toate rapoartele lui Pop către fictivul Stoica erau trimise la Sibiiu comandamentului militar și că aceste documente au fost găsite în momentul arestării lui David Pop și a victimelor trase în cursă de el — în archiva comandamentului numit; aceste documente deci nu au fost nici odată în posesiunea unui stat strein, România, dimpotrivă au fost făcute la comanda guvernului statului unguresc, iar David Pop a făcut servicii prin intermediul lui Mendel Rafael funcționar de stat ungar, nu unei puteri streine, adecă României ci statului ungar însuș. Cum însă, spune mai departe apărarea, Statul nu poate să se spioneze pe sine însuș prin chiar organele sale, ceea ce dovedește cazul în speță, — acuzația de spionaj contra lui David Pop și a victimelor lui este lipsită de orice temei legal și e o simplă înscenare.

Cererea apărării, ca să fie audiați ca martori Mendel Rafael, precum și șeful poliției de graniță din Brașov și ofițeri dela comandamentul militar Sibiiu, cari conduceau secția spionajului și cari aveau știre despre toate aceste împrejurări, — nu a fost admisă de curtea marțială și întreg procesul a fost astfel condus, că s'a terminat cu osândirea la moarte prin ștreag a 9 oameni nevinovați și a altor 11 la sute de ani temniță grea (Intreruperi: auziți, auziți, scandal!) Sentința a fost apoi confirmată de instanțele superioare militare și a devenit definitivă. Acesta și alte multe procese de acest fel urma să dovedească Kaiserului Wilhelm și întregii Europe, că poporul român din Transilvania nu e vrednic de încredere, deci trebuie colonizat dela graniță în altă parte a țării.

Când mai pe urmă a intrat România în acțiune și a cucerit o parte din Ardeal, după retragere au fost arestate nenumărate familii române, și peste 6000 persoane internate împotriva cărora în cele mai multe cazuri s'au pornit și procese de trădare de patrie. Cum însă condamnarea în procesele de trădare se termină de regulă cu confiscarea averii celui condamnat, este de temut că cu finea războiului se va porni o acțiune sistematică de deposedare a întregului popor românesc din Ungaria!...

Victimile lui Al. Iorga n'au fost mai puțin numeroase. În ziua de 15 Februarie 1918 au fost ridicați, la ordinul Curților Marțiale din Viena și Seghedin, o seamă de fruntași bucovineni și ardeleni; apoi unui mare număr de familii românești din Viena și alte orașe, li s'au făcut percheziții domiciliare minuțioase. Iorga începuse să facă declarații „patriotice” încă din toamna anului 1917, și să denunțe atât de multă lume, încât procesul promitea a fi dintre cele mai monstruoase, mai vaste și complicate din câte puteau fi puse la cale de spionii și agenții poliției austriace și ungurești. Vreo 600 de pagini bătute la mașină făceau extensiunea depozițiilor agentului dela Lugoj. Regimul îndurat de noi, Valer Branisce, *) Dumitru Manu, Aurel Raica, T. Bucurescu, Adrian Oțoiu, Zaharie Pop (care a și murit din cauza temniței),

*) Dr. Valeriu Branisce este fiul lui Moise Branisce (fost primpretor, stenograf și filolog), un cărturar de seamă. S'a născut în Toarcă lângă Cincul mare în 1869. La 1890 ia o catedră de profesor de limba română la liceul din Brașov, însă după doi ani o părăsește din cauza solidarizării sale cu profesorul Ghiță Pop care ajunsese în grav conflict cu administrația ungurească și fusese constrâns să-și dea demisia dela liceu în urma unei conferințe. De aci înainte profesia sa statornică este gazetăria, pe care a îmbrățișat-o cu toată căldura inimii sale, cu acea pasiune ce învinge orice piedeci. În 1893 este director interimar al Tribunei. În 1894 înființează cu C. Diaconovici ziarul Dreptatea dela Timișoara, păstrând legături foarte strânse cu distinsul om politic Alexandru Mocioni; din cauza articolelor sale este judecat și condamnat pentru agitațiune la 2 ani temniță de stat și 1300 fl. amendă (temnița începe în Martie 1895); în Iunie 1896 este amnistiat și și-a ocupat catedra dela Brașov. În 1897 a înființat ziarul Patria în Cernăuți Bucovinei. Se stabilește apoi în mod definitiv la Lugoj unde întemeiază ziarul Drapelul, care în 1916, 1917 și o parte din 1918 a fost singurul ziar care a apărut cu vrednicie interesele românești. În 15 Februarie 1918 este închis la Seghedin în temnița militară, acuzat de spionaj. În 1919 este titularul resortului de instrucție publică în Consiliul Dirigent. Dintre oamenii politici cari trăiesc, singur Valeriu Branisce a făcut mai mulți ani de temniță.

și Ion Clopoțel la Seghedin, a fost dintre cele mai grele. Am fost coboriți la nivelul ucigașilor, căci ne supuneau unui tratament egal cu ei și cu toți bandiții de pe pusta Ungariei.

Până în Noemvrie 1918 s'au perindat în temnițele Clujului aproape 26.000 români, preoți, învățători, doamne distinse acuzate că au primit cu flori armata română, țărani denunțați că au condus prin munți pe soldații români, domnișoare tinere, băieți sub 20 de ani, ardeleni stabiliți de 10—20 de ani înainte de războiu în vechiul regat cum erau profesorul Ștefan Bobancu și medicul dr. Banciu. Câți din ei chiar întorși acasă nu s'au mai putut reculege și au sucombat în urma nervilor sdruncinați și reumatismului contractat în temnițe, așa depildă d-na și d. Vodă din Tohanul vechiu morți în 1920, bătrânul N. Henția din Săliște de 80 ani.

Dar spiritul de ferocitate în care era crescută societatea maghiară nu s'a potolit! În zilele revoluției el s'a manifestat din nou. În județul Caraș-Severin au fost omoriți 180 de români sub pretextul potolirii revoluției. Însă românii puteau extermina nenumărați unguri ardeleni după nedreptățile seculare din partea lor; n'au făcut-o, s'au stăpânit, calitățile rasei nu le permiteau, ba gărzile românești n'aveau altă menire decât să apere gospodăriile și persoana ungarilor.

La devastări s'au dat și românii, însă nu s'au atins de viață de om. Din 301 de omoruri săvârșite în județul Arad din Noemvrie până în Februarie 1919, au fost 300 români căzuți de mână ungurească; un singur ungar a fost ucis în localitatea Agya, însă și acesta de gardiștii unguri! Dorul de distrugere venia val-vârtej dinspre Ungaria și prin contaminare a trecut și la populația românească. Ceeace a devastat ea au fost mai ales magazinele de bucate. Rechizițiile au supt toată vlaga țărânilor, sacii cu grâu și cucuruz se strângeau și se înmagazinau în morile statului, cantitățile de făină se transportau în orașele amenințate de foamete și la front. În revoluție nația a dat busna asupra prăvăliilor cu zahăr ascuns și alimente și fiindcă prăvăliile nu mai aveau stăpân, a luat și altceva. Am asistat la o asemenea devastare în localitățile Făget și Marginea din Banat. Țăranii au pătruns mai întâi în magazine și și-au împărțit fără ceartă făina, apoi au intrat în locuințele funcționarilor fabricii care le exploataseră toată energia, cu salarii ridicole de câte 2 coroane pentru 12 ore neîntrerupte de muncă, în anii de războiu. Huzurul atâțător al funcționarilor i-a atras, și în afară de alimente s'au

dedat la furt de mobilă, ca să-și încarce carele cu cari plecaseră la târgul Făgetului. O moară mare din Marginea a scăpat neatinsă căci morarul Pangl a spus că dacă oamenii plătesc prețul maximal al bucatelor, el le restituie grăul rechiziționat: distribuția pe lângă plată a decurs în mod liniștit timp de două zile. Funcționarii fabricii, indivizii Fraenkl, Kubicsek și Stenner cari au isbutit să înlăture pe directorul de origine ceh dr. Batik din fruntea fabricii denunțându-l că este filo-român, și cari strigau în gară preotului Băianu și învățătorului Ionașiu, români arestați și duși la Seghedin: „la ștreang cu ei!“, s'au refugiat în zilele revoluției și s'au întors dela Timișoara după câteva zile cu o bandă de soldați să stâlcească în bății satele românești. Soldații au intrat în satul Sintești, au prins pe oameni, i-au desbrăcat și bătut până la sânge în fața casei comunale, au împușcat în satul Breazova pe un anume Gligor și au jefuit de bani noaptea populația din Marginea.

Documentele revoluției sunt toate dovada cultului cruzimei. Bandele veniau după revoluție la câteva zile să reprime... revoluția, masacrând pe oameni. Instinctele de bestialitate rar au fost atât de neînfrante. Jandarmii din Făget în 8 Noemvrie s'au dus în satele: Românești, Groși și Goizești, au arestat pe țărani Pandurescu, Munteanu, Meza, Dragoș, Florea, Petric și Stănilă și a doua zi le-au trăs plumbii în inimă la marginea Făgetului.

Arhivele consiliilor naționale din Ardeal sunt pline de grozăviile acestei vremi.

Cea mai feroasă dintre grozăviile desigur este cea dela Belș (Iósikafalva). Circulau vești fantastice în legătură cu acest sat, se vorbea de 80 de oameni arși pe rug. Avem actul oficial, procesul verbal încheiat în 14 Noemvrie 1918 de consiliul național român și consiliul național maghiar în Cluj. Din el se constată că la intervenția deputatului șovinist Urmánczy care avea un castel în Iósikafalva, un detașament a plecat sub comanda căpitanului Ditrich la Huedin. În seara zilei de 8 Noemvrie Ditrich cu 60 de oameni (dintre cari 14 ofițeri) și locotenetul de jandarmi cu oamenii săi au plecat la Iósikafalva unde fabrica de cherestea împreună cu depozitele fuseseră incendiate, iar castelul lui Urmánczy era devastat. Flăcării lui Ditrich au executat pe românii satului în mod statarial, fără să fie declarat statariul: i-au împușcat în cap. La ordinul lui Ditrich 20 de cadavre, între cari trei femei, au fost așezate pe un rug pe jarul clădirii arse.

Rugul fumega chiar și în ziua de 12 Noemvrie când a descins la fața locului comisia mixtă dela Cluj.

Așa înțelegeau ungurii să facă represalii pentru faptele revoluționare. Desigur că devastările nu puteau fi aprobate de nimeni, dimpotrivă. Iată de pildă cum se adresa consiliul național către popor la 8 Noemvrie:

„Să luați la cunoștință că jafuri și omoruri compromis cauza sfântă a democrației noi, care este chemată a încheia întreaga lume într-o singură societate, unde vor domni cele mai curate idei: a libertății, frățietății și egalității... Fiecare român are datoria să contribuie la susținerea ordinei. Jefuitoarii sunt cei mai mari dușmani chiar ai poporului românesc. Dați-ne mână de ajutor, ca să putem prezenta înaintea lumii tinera și frumoasa națiune română în deplina ei curățenie, nepătată, în întreaga ei splendoare“. Și Românii s'au supus. Deodată cu înființarea gărzilor românești s'a făcut destul de repede liniște completă în Ardeal. Ca o dovadă de cât simț de dreptate are poporul românesc amintim aci, că el a isgonit în revoluție pe toți funcționarii mișei, fie unguri, fie români. Se dă ca aproape sigur de pildă că Vasile Aldea din Sebeșul-săsesc a fost ucis de români. Însă au apărât viața chiar a notarului ungur și l-au ținut în funcție dacă în anii anteriori a fost cinstit și cu inimă pentru popor.

Dintre publicațiile ce le avem asupra cruzimilor din dosul liniei demarcaționale, cele mai complete sunt: memoriul consiliului național român din județul Arad și memoriul C. N. R. din Bihor. Memoriul arădan enumără victimele dela revoluție până la 15 Februarie. A fost imprimat în franțuzește pentru a fi accesibil comandanților de trupe franceze cari au cucerit Aradul în virtutea armistițiului dela Belgrad *. Pe temeiul datelor exacte din arhiva consiliului național județean, se știe astfel ce orori s'au comis. Satele cele mai năpăstuite au fost: *Chereluș* unde jandarmii în 7 și 10 Noemvrie au ucis pe țărani Orădan, Mărcus, Hărlău, Flueraș, Ciuraru și Deheleanu; *Tăuți* unde au fost împușcați Medrea Gancea, Moț și Nicolae Gancea; *Covăsinți* unde gar-diștii unguri au omorât pe Drăgan, Bărnești și Florea; *Curtici* unde jandarmii au intrat în casa lui Ilie Stan, l-au ucis împreună cu frații Gheorghe și Ioan Dan; *Mândruloc* încă a fost arena

*) „Mémoire du Conseil National Roumain du comitat d'Arad aux peuples de l'Entente sur la situation actuelle des Roumains du comitat d'Arad“, Arad, tipografia Concordia, Februarie 1919.

unui masacru: a fost executat Rugescu și au fost răniți mulți săteni. Pomelnicul morților este lung și înspăimântător în această regiune și cea bihoreană, mai ales după ce s'a stabilit Consiliul Dirigent la Sibiu și s'a concentrat acolo comandamentul gărzilor. În teritoriile de frontieră etnică incursiunea armatelor regulate și neregulate susținute de guvernul Károlyi era tot mai mare și gărzile noastre nu puteau ține piept, se desființau, gardiștii se refugiau ori își reluau alte ocupațiuni.

Deja la vizita generalului Berthelot dela 29 Decembrie în Arad, garda românească nu mai însemna aproape nimic. „Gărzile de oțel“, „găzile roșii“ și trupele maghiare cu însemnul pe chipie „pentru Ardeal“ (Erdélyért) veniau neîncetat din diferite garnisoane, și au organizat în Arad o baie de sânge. Generalul Berthelot a fost primit de episcopul Aradului Ioan I. Pap, de președintele Consiliului național dr. Iustin Marșieu, de garda națională sub comanda loc.-colonelului Serb, de întreg publicul din oraș și o mare mulțime de popor din regiune care l-a condus pe general cu mare alaiu la hotelul Crucea Albă, unde urma să aibe loc recepția. În decursul recepției clandestina armată ungurească își face apariția la intrarea în hotel, se concentrează în strada principală cu steaguri ungurești pentruca nu cumva generalul să uite că ar exista pe aici și unguri. În clipa când generalul părăsește hotelul și se urcă în automobil, soldații unguri descarcă arme ca să înfrice pe români, năvălesc asupra steagurilor românești și ale țărilor aliate, și în urmă încep să tragă în carne vie asupra cămeșii albe ce invadase orașul. Sunt omorâți Leonte Ciorău din Sobotel, Lae Barna din Covăsint, Ion Gligor din suburbiul Aradului. Numărul răniților, bărbați și femei este mare, între ei este și voinicul țăran din Nădlac, Uroș Păteanu fost deputat al întâiului parlament român. A fost o vânătoare de oameni în ziua mare. Atât de calmi au fost românii încât n'au răspuns demonstrațiilor sângeroase când o puteau face...

Trenuri blindate circulau pe linia Murăș până la Zam și dela Arad la Brad, apoi dela Timișoara—Făget până la Holde. Trăgeau cu arma asupra țăranilor nevinovați, oriunde-i găseau. Astfel unul din trenurile de sub comanda maiorului Tighi în gara Șiria a tras focuri asupra țăranilor ce se întorceau dela o vânătoare, Teodor Baba rănit grav a sucombat într'un spital din Arad în 12 Februarie, iar țăranii Șiclován și Văgălău au fost despoiați de vânat și puști.

Numărul crimelor abominabile din județul Arad s'a ridicat la 300. Cel mai înfiorător masacru este cel din Șiria unde soldații unguri au asasinat pe d-na Virginia Hotăranu și fiul său Gheorghe. Fruntașul naționalist dr. Iacob Hotăran și-a pierdut astfel toată familia: un băiat îi căzuse pe frontul austro-ungar. Ceva mai târziu bandele bolșevice au săvârșit alta egal de îngrozitoare: preoții din comuna Sohodol, Leucția și Popescu, doi tineri de mare nădejde, sunt asasinați și cadavrele lor azvârlite în Criș. Locotenentul Tămaș este constrâns de bande să-și sape însuș mormântul la Ciucea. Bihorul este năpădit de dracii roșii cari taie și spânzură și au destulă vreme să supună la cumplite chinuri morale pe conducătorii satelor, batjocorindu-i. Despre atrocitățile din dosul liniei au fost încunostiințați repede reprezentanții aliaților, însă ce greu e să determini conferința păcii să scape din iad o populație la așa depărtări ca aceea din județul Arad (mai bine de 70 la sută este românească)!

Conferința de pace era un aparat prea complicat și dificil pentruca să-l mănuezi cu ușurință. N-o puteai îndupleca să ia atitudini rezezi. Și pe urmă problemele cari o preocupau aveau, desigur, o mai mare importanță decât pogromurile de pe coastele Munților Apuseni din Transilvania. Peste tot, în chestiuni de geografie nu erau prea tari francezii. Cu toate intențiile sale bune, generalul armatelor aliate din Răsărit, d. Franchet d'Esperey a propus și conferința a aprobat armistițiul dela Belgrad la 13 Noemvrie 1918, care era să fie izvorul tuturor nenorocirilor. Într'un mare articol din *Gazeta Transilvaniei* dela Brașov *), d. Dr. Alex. Vaida-Voevod, fost prim-ministru al României și prim-delegat al țării la conferința aliată pentru pace dela Paris, des-tăinuște pe larg intrigile ungurești din acea vreme și constată că „generalul Franchet d'Esperey nu era condus de parțialitate față de maghiari, dar pe atunci îi lipsiau cunoștințele destul de temeinice ale oamenilor și împrejurărilor din fosta Ungarie.“ Cotele Károlyi cu concursul societății ungurești din orașe a știut să prezinte astfel lucrurile în fața generalilor francezi din Arad și Banat, ca și când românii erau provocatorii dezordinii. Toleranța excesivă a asupririi și propagandei ungurești din partea armatei franceze de ocupație, însemna pentru unguri o încurajare, iar pentru noi un mare semn al întrebării.

Cât de mult a fost exploatat de unguri armistițiul dela Belgrad, interpretat cu ingeniozități ce-l aserviau complect politicei

*) *Gazeta Transilvaniei*, 22 Aprilie 1920.

ungurești, se dovedește și din protestul lui Károlyi dela 9 Decembrie, adresat prin d. Erdélyi Consiliului dirigent, prin care nu recunoaște hotărârile dela Alba-Iulia și afirmă că situația este neschimbată și că administrația stă și pe mai departe în mâinile guvernului maghiar“. **)

Față de incursiunile repetate ale detașamentelor clandestine maghiare, cari nelineșteau armata română în punctele liniei demarcaționale, ardelenii nu puteau rămâne cu brațele încrucișate pe piept. Insuș Consiliul Dirigent și-a dat seama, că este necesară o reacțiune. Șeful resortului de organizare d. dr. Ion Suciu a fost autorizat să înceapă o acțiune de rezistență. Împreună cu maiorul Medrea a lansat în Februarie 1919 o proclamație pentru a se constitui un regiment care să poarte numele eroului Horia. Recrutarea a fost condusă la Abrud de medicul dr. Borzea. Au fost chemați sub armă toți foștii soldați cu vârsta de 21-36 ani. Loc. col. Popagrama era comandantul regimentului, maiorul Medrea ajutor de comandant, iar căpitanul Drăgoiu, maiorul Stoica și loc. Vesa erau comandanții celor trei batalioane cari au participat la operațiunile militare dela Hălmagiu-Ciuciu-Boroș-Șebis-Chișineu, Ghiula-Békésaba, etc.; batalionul II a luat itinerariul Ciuciu-Dealul mare-Criștior-Vascău-Beiuș-Salonta. Batalionul III era un fel de parte sedentară. Plecarea la front a batalioanelor a dat naștere la scene emoționante. Bătrânul proto-pop Arieșanu din Câmpeni a făcut pe jos, cu crucea în frunte, drumul până la Abrud cu toți soldații din Câmpeni. Aproape 800 voluntari erau concentrați în 1 Martie la Abrud, formându-se batalionul Avram-Iancu, care și-a stabilit sediul la Tebea. Locotenentul Vesa și-a câștigat multe merite, prin spiritul său practic de organizator al forței publice, recunoscute de însuși comanda-

**) „A Magyar népköztársaság kormánya a Román Nemzeti Tanács budapesti képviselőjének 160/1918 és 162/1918 szám alatti értesítéséből tudomást szerzett a Gyulafehérvárott tartott román nemzetgyűlésnek arról a határozatáról, hogy a hazai románság nevében kimondta a Romániához való csatlakozást és hogy 15 tagu tanácsot alakított.

A Magyar Népköztársaság kormánya kijelenti, hogy e határozatok a fegyverszüneti megállapodásokkal, melyek szerint a közigazgatásnak továbbra is változatlanul a magyar kormány fenntartásága alatt kell maradnia, a legélesebb ellentétben állanak, miért is a Magyar Népköztársaság Kormánya a határozatokat tudomásul nem veszi és azok ellen a leghatározottabban tiltakozik. Budapest 1918 december 9-én. — Károlyi m. p.“

mentul general teritorial dela Sibiiu prin adresa No. 783 A. dela 19 Martie 1919.

Demnă de amintire este o bravură a maiorului Banciu dela Brad, care încă în noaptea de 14 spre 15 Octomvrie 1918 a încercat cu 60 oameni și două mitraliere o acțiune în contra trenurilor blindate cari circulau pe Murăș până la Deva terorizând toată populația românească din acea parte. Grație acestei întreprinderi și ciocnirii dela Branișca s'a putut afla unde este centrul de mișcare al trenurilor blindate (între Ilia și Zam). Atacul îndreptat cu mitralierele și puștile gardiștilor de sub comanda maiorului Banciu a silit trenurile blindate să se retragă în jos pe Murăș și să renunțe la noui pătrunderi spre inima Ardealului.

Calvarul Bihariei

Biharia n'a fost lipsită de conducători. Chiar la convocarea Comitetului național dela 12 Octombrie au avut un rol important avocatul dr. Aurel Lazar și vicarul episcop Roman Ciorogariu. D. A. Lazar a fost chemat la Sibiu ca titular al resortului de justiție. Răspunderea situației politice revenia aproape complet vicarului Ciorogariu, actualul episcop al Orăziei. Consiliul național bihorean a fost condus la început în colaborare de P. S. Sa și de dr. Coriolan Pop, un avocat de bun nume, mai la urmă însă, îmbolnăvindu-se Coriolan Pop, rămâne numai părintele vicar. Și P. S. Sa s'a achitat strălucit. A avut o conduită aleasă și rezolută. Gazetar de mare talent R. Ciorogariu a redactat o foaie poporală, *Tribuna Bihorului*, împreună cu câțiva fruntași bihoreni între cari e d. Gh. Tulbure. A dat circulare cu îndrumări către preoți și învățători despre ce au să facă în stările anarhice deslănțuite asupra Bihorului. A fost foarte activ și energic cu condeiul și cu fața. P. S. Sa fusese ales vicar al consistorului ortodox din Oradia de către sinodul eparhial din 1917, cu toate că Tisza făcea mari presiuni asupra episcopului Ignatie Pap și mitropolitului Mangra să împiedece această alegere, pe motiv că vicarii nu se aleg, ci se numesc de către episcopi; sinodul dela Arad, însă nu s'a lăsat terorizat, ci s'a pronunțat, conform practicei constituționale, dându-și toate voturile pentru directorul institutului teologic-pedagogic, protosincelul Roman Ciorogariu. Desigur Tisza nu putea permite să fie ales în fruntea consistorului român ortodox din Biharia, adică din „țara“ domeniilor sale, un om deochiat ca părintele Ciorogariu, care n'a vrut să-și dea iscălitura pe manifestul contra Antantei. Însfârșit, a fost un noroc că în acele zile tulburi Bihorul a avut un sfătuitor, pe „Unchiașul“ — cum semna cu pseudonim părintele Ciorogariu articolele sale în *Tribuna Bihorului*.

În focul revoluției părintele vicar Ciorogariu a stat ca un steag drept. În circularele sale către preoțime și învățătorime de-

dea directivele necesare. La 5 Nov. făcea dispoziții ca aceasta: „în fiecare comună se va institui câte un comitet popular și o gardă a siguranței publice“, și fixa atitudinea politică astfel: „dreptul de liberă dispunere a națiunilor nu înseamnă anarhie, înstăpânirea volnică a răzvrătiților peste viața și avutul concetățenilor pașnici, ci dreptul de a trăi liber viață națională, între marginile legii, respectând acest drept și celorlalți concetățeni“ (No. 2350 Pr. 1918). În circulara dela 9 Noemvrie, sfătuiește: „să stăruieți cu vreme și fără vreme, după cuvintele apostolului Pavel, la restabilirea ordinii publice, ca nu cumva prin excese să cadă oameni nevinovați jertfă și să ne discredităm înaintea acelor care vor să facă dreptate popoarelor“ și să se strângă toate actele din această vreme pentru ca „toate aceste documente istorice să formeze materialul pentru monografia fiecărei comune și din acest material să se poată eterniza prefacerea istorică peste care trece biserica și neamul; cu această operă critic-istoric alcătuită datorăm posterității“ (No. 2357 Pr. 1918). Cu actul No. 2454 pl. dela 26 Nov. invita pe protopopii Horvat, Munteanu, Rozin, Serb, Pap și Deseanu să participe la Adunarea dela Alba-Iulia, deasemenea pe reuniunea învățătorilor să trimită delegați. Deosebit de practică este circulara pres. dela 19 Nov. cu No. 2556 către protopopi în care îi roagă să ia „imediat dispoziții ca întreg numerarul ce s'ar afla în casele epitropiale, libelele de depunere și hârtiile de valoare să fie alocate pe lângă revers la băncile românești *Bihoreana* din Oradia și *Drăganul* din Beiuș cari au binevoit să se angajeze a le primi în păstrare; fiecare comună la banca mai apropiată de ea; pe lângă aceasta să se scoată toate depozitele ce s'ar afla la băncile streine și să se depună iarăși la băncile susnumite; considerații deosebite ne impun această asigurare a averilor publice bisericesti.“ Se înțelege că P. S. Sa va fi la înălțime și în ceea ce privește aplicarea hotărârilor Adunării Naționale dela Alba-Iulia. În arhiva Consistorului se află acte oficiale despre aceasta, ca dovadă că rolul prelatului era toată vremea dublat de al omului politic. Preoțimea românească a fost conducătoarea tuturor rosturilor culturale și politice ale poporului român din Ardeal. Intr-o prea frumoasă circulară (No. 2454 pres. dela 17 Decemvrie), vicarul Ciorogariu face apel la împăciuirea poporului cu fruntașii conducători, la înfrângerea propagandei anarhice printr-o contra-propagandă inteligentă lămurindu-se mulțimei că războiul „l-au urzit imperialiștii fără saț“, prin hotărârile democratice dela Alba-

Iulia poporeni se împărtășesc de toate drepturile politice, de pământ, nu râvnim la asuprairea popoarelor streine de sub stăpânirea noastră; nici noi „nu voim să ducem poporul nostru în robia boierilor din țara românească, precum o rostesc aceasta agitatorii streini între poporul nostru, pentru că și acolo a încetat lipitoarea boierismului“; Ferdinand al României nu și-a trădat țara ca Ferdinand al Bulgariei; în fine, recomandă tuturor învățătura și munca, singurele mijloace de înălțare și dă ordin să se înlăture din școli „emblemele fostului regat și să se introducă limba română ca limbă de propunere; unde sunt și elevi de limbă streină ori de ai noștri cari nu știu românește... limba maghiară să se folosească ca limbă auxiliară, ca elevii să nu fie împiedecați în progresul științei lor din pricina limbii.“ Pot servi aceste idei ca model de înțelepciune politică prin spiritul de largă toleranță și sfățuire practică. Aceeaș persoană lucra în dubla sa calitate de președinte al Consiliului Național și șef al Consistorului, pentru a ieși cu bine din haosul zilelor, haos ce se vestea tot mai înspăimântător. Nu putem să nu menționăm în-deosebi emoționanta scrisoare dela 31 Decemvrie a Consiliului Național român din Oradea către țăranii din Bihor. Ea constituie un monument de artă în a înfățișa într-o formă foarte ușoară și în cea mai pură limbă toată sguduirea și tot suflul vremii noi de libertate națională *). Țărănimea nu putea fi lăsată pradă propagandei incendiară a comuniștilor maghiari și români (Sălăjan, Avramescu, Auerbach, Korstein).

Conducătorii români procedau la fapte, se constituiau în adevărate autorități. Am făcut uz de actele oficiale de mai sus, ca să se vadă că toată lumea credea că aici este deja țară românească, și este o chestie de câteva zile venirea armatei române. „Tribuna Bihorului“ apărea săptămânal dela 7 Ianuarie apostrofând pe propagandiștii comuniști în contra unirii Ardealului ca „apostoli mincinoși“: „diavolii aceștia iau simbrie grasă dela stăpânirea din Pesta“. Tot în No. 1 al foii citim: „armata română se apropie de hotarele Bihariei. Din Cluj a ajuns la Huedin. N'avem știri hotărâte pe când va sosi la Oradea. Dar dacă pe Crăciun nu, nădăjduim că seara de Sân-Văsii avem s'o prăznuim împreună cu dorobanții regelui Ferdinand.“ Părintele vicar Ciorogariu lansează în 15 Ianuar 1919 cu No. 3 pres. o circulară adresată

*) Scrisoarea a fost răspândită în zeci de mii de broșuri printre năpăstuiții țărani bihoreni. Este imprimată și în cartea d-lui dr. Tulbure: *Cuvinte din Bihor*, ed. „Biharia“, Oradea mare 1923, pp. 24—39.

protopopilor cu următorul cuprins: „Vă anunțăm că / armata română în proximele zile va sosi în Oradea. C. n. r. a decis întâmpinarea ei festivă. În program e luată și biserica noastră. Ziua primirii festive se va comunica pe cale telefonică ori telegrafică. Ești poftit a te prezenta atunci împreună cu o delegație de preoți și mireni din tract ca să dăm expresie ființei noastre naționale din acest comitat.“

Grea așteptare și aici, ca și la Brașov și în celelalte părți. Armata română întârzia la granița Bihorului. În Oradea apăreau „Steagul Roșu“ și „Foaia Țăranului“ redactate de comuniști. Kun Bela făcea ziaristică aici. Gărzile ungurești căpătau curaj și începeau să se dedea la sălbătici și crime. Trupe neregulate maghiare, la început, apoi cu comandanți în toată regula, invadau Oradea și întreaga regiune până la Ciucea, transformând țara Bihariei într'un infern. Țăranii sunt bătuți și despoiați de bani indeosebi. Intelectualii torturați; în genere însă ei își caută adăpost fugind la oraș. Peste 40 de preoți părăsesc satele și cer ocrotire în Oradea. „Zile de groază“, înseamnă la cronică ziaristul*)

Unii preoți se văd siliți a se travesti în haine țărănești pentru a-și salva viața. Șafurile, omorurile, bătăile, maltratările se țin lanț. Josikafalva n'a rămas caz unic, căci s'au înregistrat asemenea barbarii și în Bihor la Sighiștel**). În noaptea de 2 Martie, patru soldați maghiari au descins aici și se pregăteau să intre în casa lui Teodor Atanasiu, pentru a face rechiziții. Unuia dintre ei când a sărit din trăsură i-a explodat granata de mână atârnată la încingătoare, omorând pe trei inși, iar al patrulea a alergat la Băița și Lunca și-a alarmat pe soldații maghiari de acolo. Furioși soldații maghiari au înconjurat satul barând toate drumurile, au dat foc caselor și au tras cu mitraliera. Focul a mistuit 15 case, 16 grajduri și a ars de vii 8 țărani români. Cu mitraliera au fost împușcați alți 9 țărani români (arhiva C. N. R. din Oradea, No. 735/919). Memoriul Consiliului Național enumără 41 cazuri grave de vandalisme și asasinat până la 10 Martie. ***)

Un document important al vremii acesteia este intervenția făcută la 21 Februarie de C. N. R. prin președintele său păr.

*) Gh. Tulbure: Cuvinte din Bihor, pp. 52—60.

**) Cuvinte din Bihor, pp. 56—57, și memoriul C. N. R. (No. 36).

***) Memoriul Consiliului național bihorean este redactat de părintele episcop R. Ciorogariu, imprimat la Arad și prezintat comandamentului militar francez. Pentru monografia acestei epoci el prezintă o mare importanță.

Ciorogariu la col. Kratokwil, comandantul forțelor militare maghiare și la comisarul guvernial-prefect dr. Katz Bela, aducându-le la cunoștință atrocitățile soldaților și cerând să se stabilească răspunderile pentru ele. În adresa sa, el spune: „Consiliul național român din Oradea-Mare și Bihor plin de uimire constată, că după ce armata republicii maghiare a desarmat cu forța gardele naționale, locuitorii români ai comitatului au ajuns pradă jafurilor și omorurilor. La început au recomandat consiliului național maghiar ca toate cazurile de atrocități să fie cercetate de o comisie mixtă. Comisia aceasta s'a constituit, însă delegația ungurească, sub felurite pretexte, știe să zădărnicească dovezile atrocităților și rezultatul cercetărilor. În răstimpul acesta siguranța persoanei și averii noastre este din zi în zi tot mai primejduită. Cruzimile le săvârșesc soldații unguri înarmați. D-ta, d-le Comisar ești reprezentantul guvernului republicii pe teritoriul orașului Oradea-Mare și al comitatului Bihor. Consiliul național român vine să te întrebe cu toată stima: iai asupra d-tale răspunderea pentru aceste anarhii, sau asupra cui cade responsabilitatea? Intrucât nu vom primi răspuns hotărît, vom fi siliți să căutăm scut și ocrotire în altă parte.“ Era un act de curaj civic să iai la răspundere atât de categoric pe atotputernicul comisar.

Orice intervenție a fost însă zadarnică. Asasinatele continuau. Din cauza teroarei a încetat să mai apară *Tribuna Bihorului* în Oradea. Ea s'a refugiat la Arad, unde a fost imprimată începând dela 16 Martie în tipografia diecezană. În primul său număr dela Arad, *Tribuna Bihorului* aducea următoarele rânduri explicative ale păr. R. Ciorogariu: „ne-am luat dar noi bățul, bățul pribegiei și ne vom scoate foaia unde vom putea, măcar în fundul pământului, până va răsări soarele și pentru noi... Nici măcar țipetul de durere, că ne prăpădesc soldații unguri, satele noastre rămân pustii, poporul ascuns prin vizuini dinaintea hoardelor barbare, și znopi de morți zac pretutindeni...“ Să nu răsune? Iată foarte plastic zugrăvită starea de lucruri din Bihor.

Asasinatele au culminat la 4 Aprilie, când au fost executati Dr. Ioan Ciordaș avocat din Beiuș numit de Consiliul Dirigent prefect al județului Bihor și dr. Nicolae Bolcaș avocat în aceeaș localitate. După *Tribuna Bihorului* dela 11 Maiu 1919 faptele s'au petrecut astfel: la finele lui Ianuarie a fost desființată în Beiuș garda românească. La 31 Martie s'a constituit consiliul muncitoresc și militar maghiar, soldații roșii steteau sub com. căpitanului Verbőczy, care avea aci un detașament (Verbőczy-különitény).

Pe lista celor cari urmau a fi uciși figurau dr. Ciordaș, dr. Bolcaș, Ilarie Crișan, Traian Pinteru, dr. Pteancu și alții 57. În noaptea de 3 spre 4 April Ciordaș și Bolcaș au fost ridicați din casele lor, aruncați în automobil, bătuți cumplit până să-și dea duhul de locotenentii Urmössy și Hankóczi și de căpitanul Verbőczy. Au fost apoi transportați la gară și de aici la o distanță de 20 km. în satul Lunca pe șoseaua către Hălmagiu*). Aici doi cadeți: Károly Tamás și Kádár Ferecz au cerut țăranului Herlea o lopată și o lumânare. Lângă vâlcea Verzarilor i-s'a tăiat nasul lui Ciordaș, au fost ambii străpuși cu baionetele și torturați, schingiuiți în afară de orice închipuire. Au fost apoi îngropați, în grădina lui Hasan, poate vii încă.

O mențiune despre suferințele preoților, mai găsim în arhiva Consistorului ortodox sub No. 417 Pl. dela 15 April. Păr. Ciorogariu a ținut să informeze consistoriul plenar despre calvarul preoților. A arătat că furia s'a deslănțuit îndeosebi în protopopiatele Peștes, Oradea, Vașcău, apoi în Beiuș, Belin și Tinca.

De șicane n'au scăpat nici cei dela centru. Părintele Ciorogariu și d. Gh. Tulbure au fost puși dela 12 Martie sub supraveghere militară. Imdată după izbucnirea bolșevismului, la 24 Martie, dictatorul sovietului maghiar din Oradea a internat pe păr. Ciorogariu, Tulbure, Horvat, Deseanu și Aurelian Magier. Directoriul de trei a luat din cassa consistoriului întreg numărul de 84.000 coroane și toate cheile. La 20 Aprilie, în Vinerea Mare, păr. Ciorogariu, a fost ridicat în puterea nopții din locuință și dus mai întâiu la directoriul dela primărie, apoi la căpitanul de poliție Iános — un om foarte de omenie. Mulțumită dibăciei căpitanului Iános nu s'a întâmplat nici un rău P. S. Sale. Altfel poate călăii își încoronau opera lor de cruzime bestială... În zorii zilei garda albă era stăpână pe oraș. Roșii s'au împrăștiat uluși la început și au cerut întărituri. Armata română era aci la Tileagd, însă foarte obosită. Ștafetele se întorceau dela generalul Moșoiu cu răspuns negativ, anume că soldații nu mai pot înainta. Toată noaptea de Sâmbătă spre Dumineca Paștilor, publicul orașului Oradea a pus la dispoziția armatei române trăsuri și tot felul de vehicule ca să poată intra mai repede și să ferească populația de urgia gloatelor roșii, despre cari se colportau svonuri că se pregătea să dea o nouă năvală asupra orașului. A fost o unanimitate cetățenească în a deschide porțile Orăziei-

*) Vezi Cuvinte din Bihor, pp. 110—113 („Martiriul din Lunca“).

Mari în cea mai frumoasă dintre zile: Paștile, învierea Domnului, transformată într-o adevărată înviere obștească.

Despre atrocitățile ungurești a fost informată lumea mare, pe cât s'a putut. Consiliul Național a făcut demersuri pe lângă comandamentul armatelor aliate din Balcani ca să ocupe și Oradea, întocmai ca și Aradul. N'a reușit însă. Totuș, cu prilejul masacrului dela Sighiștel a putut fi provocată o anchetă. Maiorul francez Dauplont a sosit dela Budapesta, însoțit de atașatul militar român. Nu li-s'a garantat însă siguranța și astfel maiorul s'a întors fără ispravă (v. memoriul C. N., capitolul despre „Atrocități“). Colonelul Brusson, șef de stat major pe lângă generalul d'Esperey a fost mai norocos. A putut asculta la 11 Martie doleanțele refugiaților, între cari 40 preoți români ortodoxi. Părintele asesor Aurelian Magier a fost interpretul în franțuzește al plângerilor.

Suntem datori în fața istoriei să mai spunem că în Consiliul Național dela Oradea n'au fost tot oameni de bronz. În fața primejdiilor mulți și-au plecat capul. Au evitat martiriul. Ba într'un moment dat „consiliul“ consta abia din președinte (R. Ciorogariu) și secretar (Nerva Cosma). Revoluția a înfrânt curajul în oameni. Cu atât mai mare este meritul „consiliului“, că n'a lăsat steagul din mână, ci l-au înălțat cu bărbăție arătând în bezna revoluției drumurile cele bune. Indrăzneții nu și-au dat seama că pot plăti cu viața această dărză afirmare a naționalității române. Ei însă au avut simțul prevederilor și-și dedeau seama că iadul nu poate rezista luminii, nici fărădelegea nu se poate opune dreptății.

Sub ocupația franceză

În desagregarea generală de după revoluția dela începutul lunii Noemvrie nici cea mai slabă rezistență armată nu se putea opune unei ocupații a Ungariei. De acest moment au profitat imediat sârbii. Detașamente mici au pătruns în Banat și l-au ocupat în întregime foarte repede. În 11 Noemvrie ei intrau deja în Neoplanta (Böhm, p. 70). Chiar și în Lipova pe Mureș s'a stabilit o garnizoană sârbească. Pretutindeni în județele Torontal și Timiș, erau instalate autorități sârbești fără să aștepte hotărâri dela Paris.

În 19 Februarie 1919 generalul sârb Gruici a intrat în Timișoara, a disolvat consiliul poporal republican maghiar din acest oraș, și a instalat prefecti noi: al județului Timiș pe avocatul dr. Martin Filippon, iar al orașului pe naționalistul șvab Reinhold Hecng. Dr. Filippon declara în 24 Februarie, că preia imperiul asupra județului Timiș și disolvă imediat toate consiliile naționale din Timișoara.

Era de așteptat ca între tovarășii de suferințe să se creeze raporturi dacă nu frățești, cel puțin tolerabile. Sârbii n'au răspuns cu sentimentul uman și echitabil, pe care noi li l-am dovedit cu mână largă. În istoria noastră politică suntem îndreptățiți să înseriem un capitol care să vorbească despre străduințele prestate de bărbații noștri politici atât pentru chestiunea sârbească în general, cât și pentru luarea în apărare. Ne luăm voie să spunem câteva cuvinte de pildă despre intervențiile domnului Ștefan C. Pop în această direcție. În 1892 d. Pop este însărcinat de Comitetul național să apere înaintea curții cu jurați pe redactorul ziarului sârbesc *Zastava*, acuzat pentru un articol în chestia copiilor slovaci răpiți de către administrația maghiară. În timpul războiului zăceau aproape 10.000 sârbi din toate ținuturile sârbești în cazematele cetății Aradului. Ei fuseseră arestați mai ales în Bosnia, Hertegovina și Slovenia. Sârbii s'au adresat d-lui Pop rugându-l să le fie apărătorul. În atmosfera încărcată de

atunci așa ceva nu se putea face decât cu un mare risc. Barabás Béla fost prefect al Aradului, acuza deschis, în coloanele ziarului *Arad és Vidéke*, pe d. Pop de complicitate cu sârbii. Contele Tisza îi striga în parlament: „mulțumește-ne că trăiești și că poți infecta și astăzi aerul curat al maghiarilor“. Calvarul sârbilor a început în Noemvrie 1914 când în catacombele cetății Aradului izbucnește tifosul exantematic. Zilnic muriau 40-50 sârbi. Autoritățile militare ungurești priviau cu nepăsare la acest spectacol în timp ce tribunalele din Panciova și Timișoara nu mai puteau răbdi cu procesele trădării de patrie. Și sârbii n'au nici un ajutor. O intervenție a d-lui Pop la guvernul unguresc și chiar la contele Tisza rămâne fără rezultat. Nici ministrul austriac Bilinski, polon de origine, nu se mișcă. Abia von Körber este convins de d. Pop să-i înlesnească o călătorie la Serajevo ca împreună cu guvernatorul și comandantul suprem militar de acolo, după 10 zile, să izbutească a se numi o comisie care să ancheteze torturile din cetatea Aradului. Comisia constată vinovăția colonelului Hegedüs, călăul sârbilor, îl traduce în fața curții marțiale unde această hienă este judecată la temniță grea, degradare și pierderea tuturor onorurilor. Sârbii erau îngropați fără preoți în masă în digurile Murășului. La intervenția d-lui Pop s'a dispus ca morții să fie îngropați în cimitirul din cetate. Sârbii n'au uitat binele făcut de d. Pop, și congresul internaților și întemnițaților, ținut după unire în Novisad, i-a exprimat recunoștință. Cu ajutorul intelectualilor sârbi d. Pop redactase și un memoriu ce a reușit chiar în timpul războiului să fie trimis streinătății printr'un prizonier sârb travestit în lucrător austriac. Parlamentarii sârbo-croați încă au felicitat pe d. Pop pentru curajoasa d-sale întreprindere.

După războiu, sârbii aveau ocazie să se revanșeze, însă în Banat ei s'au datat la prigoane, la arestări și întemnițări, ba pe plugarii români îi luau de-acasă și-i transportau în Sârbia la munci agricole. În loc ca să facă un frumos gest politic și să inițieze tratative cu românii pentru a fixa granițe, zicem etnice, și a consolida relații de bună și suportabilă vecinătate cu noi, ei au făcut pe supărații, pe agresorii, pe războinicii. Granița dinspre Jugoslavia este arbitrară, ea pare a fi sugerată de hărțile lui Kiepert.

Bună căsnicie n'au dus nici armatele franceze și sârbești în vremea când administrau Banatul laolaltă. Francezii expansivi, vioi, veseli, sârbii închiși, morocănoși, ascunși. Nici o potrivire de temperamente, de atitudini sufletești. Trupele sârbești au început

să se retragă din Banatul estic pe măsură ce trupe franceze veneau dispre sud. După aproape două luni și jumătate de stăpânire, sârbii ies din Lugoj. La 27 Ianuarie trupe franceze din Divizia XI-a din Orient intră în Lugoj sub comanda colonelului Lemoigne.

Francezilor li s'au făcut primiri sărbătorești pretutindeni din partea noastră. Orașul în care francezii s'au simțit mai bine a fost fără îndoială Lugojul, orașul tip bănățean. Până la sfârșit. Aiurea, la Timișoara, Arad, am terminat-o, regretabil repede. Secretul este ușor de ghicit. Numai Lugojul putea da o societate românească de o incontestabilă superioritate intelectuală cel puțin, dacă nu și materială. Românii bine situați materialicește, ospitalieri, cu organizații corale, cu o cultură îngrijită, mai având pe deasupra și afinitățile rasei latine: firi exuberante, dornici de petreceri și cozerii, cuceriau foarte ușor pe francezi. Lugojul întrunea condițiile, pentru ca toți francezii cari treceau pe aici să fie încantați și să se despartă cu greu de acest oraș. Nu tot astfel putem spune despre Timișoara și Arad. Aici românii erau în disparență minoritate. Dacă noi aveam motive de îngrijorare decăteori călătoria pe aici vre-o misiune streină, apoi acestea ni le pricinuia înfățișarea neromânească, civilizația streină a burgheziei evreo-maghiare. Streinul descăleca aci, trăia în confortul oferit de societatea maghiară. Ne temeam de orașele cari pot să influențeze pe anchetatorii streini, să le ascundă aspectele provinciei românești. Ce dezvoltare au luat orașele de 30—40 ani încoace, ce fortificații le-a clădit capitalismul cutropitor, absorbitor al resurselor materiale! Generalii francezi Farret și Gondrecourt au fost convertiți într'atâta încât ne-am trezit cu ei în ipostaza de dușmani. Ca ei apoi și ofițerii. Societatea ungurească, puternică, bogată, luxoasă ni-i lua de pe picioare. Noroc cu Lugojul salvator, cu *Drapelul* ce apărea și în ediție franceză, cu oratorii lui de frază largă în limba armatei de ocupație, cu minunatul cor al lui Vidu, cu încântătoarele costume naționale, cu frumusețile feminine, cari abundă aici ca în nici o altă parte. Acest Lugoj plin de grații a fost la înălțime și a imprimat amintiri neșterse în sufletele francezilor cari s'au abătut pe-o clipă pela noi. Milieu-ul românesc de aici era irezistibil.

Sub scutul trupelor generalului Farret, jandarmeria ungurească, ce se făcuse nevăzută decând cu revoluția, a reapărut în întreg Banatul. Fioarășii sbiri steteau la dispoziția administrației ungurești, care în sensul faimosului armistițiu, trebuia să

rămână la locul ei până ce se vor fixa granițele. Se 'ntelege că ei făceau totul, pentruca să rupă orice legătură între Banat și Ardeal. Intr'o vreme nici nu mai circulau trenuri pe linia Lugoj-Ilia. Dupăce s'a restabilit comunicația, jandarmii aveau toată grija ca „ardelenii“ de pela Hațeg, Orăștie, Dobra, Valea Mureșului să nu-și poată transporta alimentele necesare din grănarul Banatului. Zeci de saci de grâu se descărcau în gările dela Lugoj la Holde, cu forța de către jandarmi în asistența nepăsătoare a soldaților francezi necunoscători ai situației și uneori în stare de ebrietate, căci societatea bogătanilor, comercianților și industriașilor unguri sau unguriți nu-i mai slăbea din mese întinse și beuturi gratuite. Sărmanii oameni se întorceau la vetrele lor cu mâna goală. În gara Făget am salvat eu odată un tren încărcat cu pasageri ardeleni cari duceau alimente: mi-a succedat să mă înțeleg cu posturile franceze din gară, dealtfel bine dispuse, cari au reținut trenul până ce a sosit din oraș ofițerul-comandant. Fiindcă eu tratam cu ofițerul în limba lui, iar cei vreo 10 jandarmi cu ochii crunți, aproape toți sergenți și plutonieri, nu-și putură apăra punctul lor de vedere, i-s'a dat drumul trenului cu toți sacii. Țăranii n'aveau cuvinte să-mi mulțumească îndeajuns.

Trupele franceze din regiunea Lugoj steteau sub comanda generalului de divizie De Tournadre, cele din Timișoara sub a generalului de tristă amintire Farret, iar cele dela Arad, sub a generalului de brigadă Gondrecourt. Cât de bine s'a simțit generalul De Tournadre la Lugoj este dovadă chiar un act de mulțumită al său către Reuniunea femeilor române, pentru concertul aranjat în cinstea sa în 27 Maiu. În Timișoara administrația era în mâna sârbilor, astfel că tot ce putea face generalul Farret, era să protejeze cât mai bine pe unguri.

În regiunea Aradului situația era dintre cele mai desperate. Zona de ocupație a francezilor se întindea numai până la Muriș. Divizia a 23-a ungurească sub comanda generalului Soos se pregătea de războiu împotriva României și invadea întreg ținutul până la linia demarcațională. Trenurile blindate dela Seghedin ajunseră până la Hălmeagiu în Munții Apuseni. Desarmarea și dizolvarea gărzilor românești din județul Arad erau terminate la 10 Febr. Cea mai puternică gardă era cea din Șiria. Dupăce la 19 Februarie au fost uciși gardiștii noștri din Chișineu de către un detașament din Püspökladány, în 20 Februarie două batalioane din divizia lui Soos au atacat Șiria și au organizat acel masacru al familiei Hotărănu; ultima rezistență a noastră a fost cu aceasta înfrântă.

Vreo 60 gardiști sîrieni au trecut munții la Zam și au intrat în armata română. La 21 Februarie soldați unguri au înconjurat edificiul prefecturii din Arad, au arestat pe comandantul gărzii românești căpitanul Rîșcuța și pe președintele consiliului național dr. Marșieu. La intervenția generalului Gondrecourt, d. Marșieu a fost eliberat, însă nu și căp. Rîșcuța. Ungurii pretindeau arestarea lui Rîșcuța sub motivul că a fost urmărit ca revoluționar în armata austro-ung. Fiindcă și d. Marșieu era amenințat, generalul Gondrecourt i-a pus la dispoziție un automobil și s'a refugiat prin Timișoara la Sibiu. Aradul rămăsese sub teroarea bandelor cari își făceau de cap. Mare a fost spaima când bandele au intrat cu forța în sala de gimnastică a școalei de fete și au prădat întreagă mulțimea de alimente pe care românii o strânseseră pentru ziua când va intra armata română în Arad. Ziarul *Românul* și-a întrerupt apariția, francezii nu mai voiau dela o vreme să-i acorde pază de marocani.

În Ardealul liber era pace și bucurie. Regimul inaugurat de Consiliul Dirigent a fost de o largă toleranță și democrație. Minoritățile au fost tratate cu blîndețe și li s'a asigurat apărarea intereselor. Nici temnițe, nici prigoane, nici jaf, nici represalii, ci complectă siguranță pentru persoana și proprietatea tuturor. Dar Consiliul Dirigent nu putea privi cu nepăsare la iadul ce se desfășura dincolo de Zam, ci avea datoria să intervină. La 2 Martie rupe legăturile diplomatice cu guvernul republicii maghiare. În motivarea acestei atitudini, Consiliul Dirigent precizează că ungurii organizează trupe regulate și bande neregulate ca să atace satele românești, disolvă gărzile românești, omoară și chinuie pe români, fapte tolerate și în mare parte comise de guvernul maghiar atunci când pe teritoriul guvernat de C. D. nu există un singur caz, în care viața și averea maghiarilor ar fi fost atacată. Demersurile diplomatice ale C. D. și ale guvernului român făcute și înainte de aceasta, însăfârșit au determinat o nouă atitudine a Antantei. Loc. colonelul Vyx, șeful misiunii militare aliate din Budapesta s'a prezentat în 20 Martie contelui Károlyi și i-a predat o notă semnată de generalul de Lobitz, în sensul căreia conferința de pace dela Prais, creează o nouă zonă neutră între români și unguri, iar noua linie demarcațională este o frontieră politică. Se înțelege că mutarea la vest a liniei demarcaționale a exasperat guvernul maghiar, care și demisionează în semn de protest. În seara zilei de 21 Martie contele Károlyi publică o proclamație „către poporul Ungariei” prin care renunță la cărmă

și predă puterea „proletariatului popoarelor Ungariei.“ Astfel ia naștere republica comunistă maghiară și se instalează la conducerea destinelor ei guvernul Garbai-Bela Kun. Desigur că bandele roșii ungurești vor organiza măceluri și mai înspăimântătoare în județele Arad și Bihor în contra populației românești. Crimele din Sohodol, Beiuș, Ciucea, fac parte din seria lungă de fapte nelegiuite cu cari s'au ilustrat „comuniștii“ unguri, s'a caracterizat dictatura roșie din Ungaria. Nici chiar într'o expunere condensată nu ne mai putem ocupa aici de ele.

Cei trei scriitori unguri: Jászai, Garami și Böhm în memoriile lor amintite deja (Böhm are pretenția să dea un studiu științific, nu numai un memoriu, fără însă a-i fi reușit prea mult), consacră multe pagini momentului acestuia istoric. Jászai atribuie căderea guvernului Károlyi în deosebi insuficienței de pregătire a democraților unguri (pp. 27, 28, 80, 81, o. c.), cari au ezitat să facă numaidecât două lucruri: să constituie un statmajor din ofițeri cu sentimente republicane și o organizație militară cât de mică însă pe care putea să conteze guvernul Károlyi în orice moment, apoi să traducă în fapt cât se poate de repede reforma agrară, mai ales în părțile periferice ale Ungariei pentru a mulcomi naționalitățile și a le întoarce privirile de peste graniță (pp. 54, 85, 87 și urm.). Deci după Jászai, guvernul Károlyi a căzut pe chestia militară și agrară, iar cauzele revoluției au fost: vechiul regim, mizeria războiului și politica externă a antantei, iar salvarea n'o vede decât într'un plebiscit, în păstrarea legăturilor economice și de comunicație între teritoriile deslăpitate și Ungaria, și în realizarea confederației dunărene care să asigure fiecărui popor maximul de autonomie pe baza cadastrului personal (pp. 63 și 94).

Garami rămâne la punctul său de vedere că fuziunea social-democraților cu comuniștii a fost o nenorocire, căci socialdemocrații și-au semnat cu bună știință desființarea.

Károlyi Mihály, cu toate că într'un articol din *Arbeiter Zeitung* din Viena afirma că victoria comunistă se datorește efectului dezastruos al notei lui De Lobitz dela 20 oct. și că la 21 Oct. ora 5 d. a. guvernul sovietic se constituise, rechiziționase automobilele miniștrilor și la orele 7 așezase 4 tunuri pe dealul Gelért, totuși el se credea îndreptățit „a spera, că proletariatul întreg acum cu forță morală unică va putea lupta contra îmbucătățirii țării“ (Jászai p. 99). Ce bucurie diabolică a contelui devenit, ca sub puterea unei baghete magice, ultra revoluționar.

Şeful guvernului sovietic Garbai pune la vină situaţia în căruia antantei şi a notei generalului de Lobit (întocmai ca şi Jászai şi Károlyi), şi declara cu emfază în proclamaţia program: „aşteptăm dela Răsărit ceea ce ne-a refuzat Apusul“ ...

Să revenim însă la evenimentele de acasă.

D. Varjassy Lajos omul politic, fiul primarului oraşului Arad, avusese la început o ţinută demonstrativ filo-românească, am putea spune sinceră, întrucât contează sinceritatea la oamenii politici. În măsura însă în care se spulberau în vânt speranţele în venirea armatei române, se schimba la faţă şi d. Varjassy. Sforţările sale de aci încolo se îndreptau spre o ţintă politică bine definită. Voia să salveze Aradul cu ajutorul francezilor. La nici un caz Aradul nu poate fi incorporat în statul român, şi statisticile grăiau elocvent şefilor militari francezi. Aradul are 80.000 locuitori între cari 60.000 numai unguri. Istoria nu putea interesa pe generalul Gondrecourt, instalat ca un rege într-o casă particulară, în palatul Neumann din centrul oraşului. De unde să ştie francezii că înainte cu câteva decenii primarii şi prefecţii de poliţie ai Aradului erau sârbi şi români şi că cutropirea actuală este datorită asupririi poltice, despoierii de drepturi pentru sârbi şi români şi favorizării comerţului, industriei maghiare? D. Varjassy a fost pierdut complet pentru noi în vremea regimului comunist al ungarilor. Făcea o politică de duplicitate: între bolşevicii budapesteni şi între francezi. Bolşevicii plănuiau o ocupaţie a Aradului; dacă n'ar fi reuşit — Varjassy s'ar fi ataşat francezilor. Aceştia simţeau că la Arad se pregăteşte ceva şi la 23 Martie şi-au întărit garnizoana cu trupe noi din Banat.

După intrarea armatei române în judeţ, în timpul când se făcea înaintarea spre Tisa, d. Varjassy pune la cale un guvern unguresc la Arad. S'a şi constituit, sub protectoratul francez, guvernul Iuliu Károlyi, în care d. Varjassy luase portofoliul industriei şi comerţului, generalul Szabó Zoltán era ministru de război, baronul Sóimosy ministru de finanţe, Kintzig Iános ministru de agricultură, Pálmai de justiţie, ba exista şi un ministru al naţionalităţilor. Guvernul, cu excepţia lui Varjassy care plecă cu automobilul prin sudul Murăşului, a urcat într'un tren şi a luat-o spre Seghedin unde voia să se stabilească. La Mezöhegyes însă a fost întâmpinat de colonelul Rădulescu care avea ordin să-l aresteze. În chipul acesta guvernul dela Arad s'a dizolvat. La Seghedin s'a format, tot sub protectoratul francez un nou guvern, din care făcea parte şi Varjassy, chipurile în contra

guvernului bolșevic. Fiindcă românii nu i-au dat nici acestuia sprijin cu ocazia ofensivei a doua, nu s'a ales nimic de el. În urmă guvernul de Seghedin, descurajat, a încercat o uniune personală cu Jugoslavia.

Bărbații politici maghiari știau să-și împartă de minune rolurile, pantruca să-și asigure concursul streinătății credule. În privința aceasta d. dr. Al. Vaida care cunoștea mentalitatea lor, a avut ocazie să se convingă despre multele curse ce le întindeau în centrele diplomatice. Într'un articol din *Gazeta Transilv.*, d. dr. Vaida destăinuiește și o altă politică a lui Varjassy: în memorii trimise via Belgrad pleda pentru constituirea unei republici bănățene. Un consiliu republican maghiar existase pentru Banat în Timișoara. D. Vaida afirmă că paralel cu acțiunile lui Varjassy, Paul Teleky și Bélla Aladár, membri ai „guvernului” de Seghedin, ofereau la Belgrad alianța Ungariei în contra României; Muzsa Gyula refugiat la Sibiu oferia regelui Ferdinand coroana Ungariei; contele Ștefan Bethlen oferia unei misiuni a antantei la Viena toate bogățiile solului și subsolului Ungariei. Andrassy, Windischgätz, Vázsony, Betegh, ș. a. lucrau la Berna. Reprezentanții bisericilor catolice, protestante și unitare maghiare, cu credincioși și în Ardeal, alarmau lumea din Apus cu preținse persecuții religioase înscenate de români în Ardeal.

Dar să ne întoarcem la obiect. Atât de mult erau câștigați francezii de partea adversă, încât la 24 Aprilie când d. dr. Marișieu s'a prezintat generalului Gondrecourt cu decretul numirii ca prefect al orașului și județului Arad de către C. D. și cu o scrisoare a domnului Iuliu Maniu prin care roagă concursul aliaților pentru ca d. Marișieu să-și poată îndeplini funcțiunea și să preia imperiul în Arad, generalul a refuzat. A declarat domnului Marișieu că îl recunoaște ca prefect al județului (acolo era deja armata română), îi dă și apartament în edificiul prefecturii județene, însă în orașul Arad nu-i permite să exercite drepturile de prefect. În Arad era și pe mai departe prefect ungar, d. Green. D. Marișieu n'a primit condițiile generalului. Neîntind recunoscut, d. Marișieu a mutat sediul județean la Radna, unde a fost și sediul Cercului de recrutare condus de col. Dumitru Bardoși. În Radna s'a constituit comitetul românesc și în 17 Maiu a avut loc prima ședință a comisiei administrative.

Armata română s'a isbit de rezistența franceză: nu i-s'a permis intrarea în oraș. Ea a cucerit în 17 Maiu doar gara Arad și o mică parte de oraș către gară ca să asigure transportul tru-

pelor. În oraș erau mii de refugiați bolșevici din bandele cari devastaseră regiunea sau au fugit de pe front. Conflictetele iscate între români și francezi, se înțelege, de natură politică, au fost tot mai vii, mai acute. D. Marșieu era pus în situații umilitoare. Chiar și în ziua când generalul De Tournadre a luat în 8 Iulie comanda asupra trupelor franceze din Arad, la primirea din Arad la locul de onoare a fost pus d. Green, apoi d. Marșieu și în urmă d. Sárkány, primarul Aradului. Ținuta generalului De Tournadre a fost ireproșabilă față de noi, altădată.

În fine, a venit ziua mult așteptată. La 20 Iulie 1919 a sosit la Arad generalul Franchet d'Esperey să pună capăt conflictului româno-francez. Generalul n'a vrut să stea de vorbă cu primarul și prefectul ungur: „nu cunosc prefect și primar ungur, Aradul este oraș român, cunosc numai pe prefectul român, unde este?” D. Marșieu a fost recunoscut ca prefect. Generalul Franchet d'Esperey a fost primit ca un rege. Vreo 30.000 români l-au întâmpinat la Arad. Franchet d'Esperey a dat ordin generalului De Tournadre să stea la dispoziția d-lui Marșieu cu forța armată franceză.

Dela această dată trupele franceze și sârbești evacuează treptat Banatul estic, fiind deja fixată granița de astăzi, care nu ne face complexă dreptate și care n'a suferit, din partea comisiei mixte sârbo-române ce a lucrat în 1921, decât modificări neesențiale. Cum s'a făcut ocuparea Banatului din partea noastră, arată generalul Mărdărescu în volumul său*). Firul istorisirii care ne privește se epuizează cu venirea armatei române. Aradul a fost încorporat în statul nostru și calvarul a luat sfârșit.

*) Gen. G. O. Mărdărescu, o. c. p. 84—85. O observare ne-am permite: d-l general, fost ministru de războiu, vorbește despre Werschetz și Weisskirchen și ocolește vechile expresii românești: Vârșet și Biserica-albă.

Principiile politicei ardelene

Din cercetările noastre cuprinse în corpul acestui volum și sprijinite pe documente oficiale și mărturisiri de-ale martorilor oculari vrednici de crezământ, ne simțim îndreptățiți să stabilim câteva principii ce se desfac cu ușurință ca niște fire roșii. Ele sunt nervii cari susțin construcția volumului.

Un popor care să se ridice simultan și tumultuos pe marea întindere geografică a Ardealului, să se organizeze, să ceară dreptate, să stea solidar la spatele conducătorilor, în mod necesar a trebuit să aibe o școală politică, tradiții bătrâne, o direcție sufletească precisă, să știe ce vrea și să cunoască bine drumurile pe cari trebuie să le bătătoriască. Și în adevăr caracteristicile cele mai izbitoare ale politicei românești din Ardeal sunt unitatea acțiunilor și conduita democratică dreaptă, limpede și hotărâtă.

Politica românească n'a cunoscut faze prea lungi de șovăeli, de tergiversări, de crize în directivele sale. Întăiul mare act politic este **Supplex libellus Valachorum** redactat de consilierul Curtii, Meheș și înaintat împăratului Leopold de episcopii Gerasim Adamovici din Sibiu și Ioan Bob din Blaj în 1791. Generația mare dela 1848 condusă de Simeon Bărnuțiu, Papiu Ilarianu, Andrei Șaguna, Gh. Barițiu, Avram Iancu a luptat fățiș pentru independența politică, a ridicat armele să înfrângă prin răscoală tendințele ungurești de acaparare a Ardealului. Generația entuziastă dela 1881, a pus bazele unui program autonomist unitar pentru toți românii din Ungaria și Ardeal și a organizat mari mișcări populare de demonstrație în contra încălcării drepturilor noastre, cu prilejul „Memorandului” și „Replicei”. Generația dela 1905 a asigurat o nouă ascendență în politica noastră față de 1881 prin lărgirea programului și inaugurarea activismului risipitor de energii: este generația dlor Goldiș, Maniu, Brăncuș, Pop, Vaida și Goga. Tinta eforturilor politice a fost una singură: împlinirea integrală a programului de independență

dela 1848, deci avem vechiul nostru program de „autodeterminare” și autoguvernare. Toate protestele românești se ridicau în contra disputerii *de nobis sine nobis*. Românii au cerut dreptul de înstăpânire asupra Ardealului, încetarea privilegiilor, egala îndreptățire cetățenească, dreptul limbilor naționale în instrucție, administrație și justiție, autonomia confesiunilor, dreptul de vot universal, reforme administrative, libertăți publice, cu un cuvânt introducerea unui regim democratic. În tradițiile acestor lupte vechi și juste a fost crescut poporul românesc din Ardeal.

Educat în cultul libertăților, înzestrat deja din timpul marelui arhieru și om politic Șaguna cu autonomie bisericească, în care se exercita dreptul universal de vot, întărit economicește de o patentă împărătească din timpul absolutismului cu dreptul de proprietate, luminat de școala confesională dela Blaj și de cea pe care i-o dădea constituția bisericească șaguniană, inițiat în drepturile sale de om și cetățean de conducătorii săi politici, țărânul român ardelean ajunsese un element viu, rezistent, înarmat cu platoșa conștiinței de neam și de dreptate. Numai cu o țărâtime conștiință, de o incontestabilă maturitate politică, puteai să pornești acțiuni populare, cari în cele din urmă să dea Alba-Iulia.

Politica ardeleană este impregnată de un caracter de democratism țărănesc. Eforturile cărturarilor ardeleni năzuiesc spre o democrație țărănească. Centralismul capitalist al Budapestei voia să despoaie țărâtimea noastră mândră de toate bunurile și să o arunce în ignoranță și robie politică desăvârșită. Excedentul dela sat al intelectualilor, numărul orășenilor industriași și comercianți români era disparent de mic, căci politica statului maghiar favoriza pe cetățenii cu tendinți centripetale și astfel reușea să întemeieze orașe puternice complect streine de populația ținuturilor din împrejurime.

Speranțele ungarilor în incapacitatea românească de a conduce Ardealul s'au spulberat în vânt, * căci cu toate că românii

* Poporul prudent al sașilor din Ardeal și-a dat seama repede de situație și în marea adunare dela Mediaș dela 8 Ianuarie 1919 au votat unirea. Manifestul lor este următorul:

„Evenimentele mondiale au creat stări factice noi pentru teritoriul pe care și-a întemeiat poporul sășesc înainte de aceste cu aproape 800 ani patria sa: prin decretul său din 27 Decemvrie 1918 a decretat și a început Regele Ferdinand al României stăpânirea asupra acestui

ardeleni nu aveau la îndemână specialiști numeroși, funcționari versați, cu rutină administrativă ca ungurii, totuș ascendentul moral, concepția superioară politică, tactul conducerii, însfârșit maniera democratică și rezolută în acelaș timp a Consiliului Dirigent a reputat o strălucită biruință asupra piedecilor aproape supraomenești ce trebuiau date la o parte. Ardealul a fost imediat pacificat. Au fost foarte rari cazurile de complot și agitații; ici-colo introdușii prin contrabandă ai lui Bela Kun sau Horthy în Ardeal au înscenat organizații clandestine, însă ele au fost repede descoperite. Atmosfera românească din Ardeal nu era pro-

teritoriu. Iar cel mai numeros popor al Transilvaniei și părților limitrofe ale Ungariei a declarat în adunarea sa națională dela Alba-Iulia alăturarea sa la România. Prin unirea Transilvaniei și părților locuite de Români ale Ungariei cu România, se crează un teritoriu integral a cărui împreună aparținere este motivată de condițiile etnografice.

În fața acestor fapte și în convingerea că aici se îndeplinește un act de istorie mondială, punându-se pe baza dreptului de dispunere, poporul sășesc din Transilvania declară alipirea sa la Regele României și trimite poporului român salutul său frățesc și felicitările cordiale la înfăptuirea idealului lui național.

Poporul sășesc din Transilvania ține prin aceasta seamă, nu numai de desvoltarea istorică mondială, ci și de dreptul intim al poporului român de a se uni și a forma un stat exprimând cu încredere speranța, că poporul român și statul român căruia îi pune la dispoziție poporul sășesc hărnicia sa moștenită dela strămoși, va fi condus față de el totdeauna cu sentimente alese și echitabile.

Poporul sășesc având veacuri dearândul o proprie ocărmuire constituțională, care cu toate promisiunile solemne și legale s'a suprimat pe nedreptul, așteaptă mai departe ca nîcîcînd să nu i-se facă cu neputință de a se afirma și desvolta în viitor ca o unitate politică națională, conștientă de individualitatea sa, având convingerea că statul nou îi va oferi și da bucuros totul ceea ce consideră ca condiție vitală pentru el.

O garanție vede în hotărîrile adunării naționale dela Alba-Iulia, cari declară că fiecare popor are să se conducă, instrueze, administreze și judece în limba sa și prin fii săi și să obțină reprezentarea corespunzătoare în legislație și guvern, garantează bisericei și școalei autonomia și peste tot garantează toate drepturile liberale, naționale, politice, economice și culturale ale popoarelor și prin urmare și ale poporului nostru.

Mai departe este de acord poporul sășesc cu hotărîrea adunării naționale dela Alba-Iulia în sensul căreia la congresul de pace are să se asigure deopotrivă pentru națiunile mari și mici dreptatea și liber-

prie revoltelor și nemulțumirilor. O reală agitație exista doar printre latifundiari, grofi și baroni cari știau prea bine că democrația ardeleană le va reteza ecrescențele regimurilor feudale.

Avem sub ochi numeroase afișe, volante, broșuri ungurești, în toate limbile, parte răspândite în Ardeal pentru a cuceri populația pentru ideea comunistă, parte pentru captarea streinătății. Bela Kun, Pogányi József, Comisia regnicolară (Országos propagandabizottság), dr. Jean Gerő, Jules Altenburger, Alexandre Pettő, Cornel de Tolnay, Universitatea din Pojon (Bratislava) se adresau românilor și streinătății cu „acte” și „dovezi” că Ardealul este inseparabil de Ungaria. Un imens material au trimis Ligei Națiunilor *. Cu orice preț voiau să discrediteze acțiunea și stăpânirea românească. Oricât de ingenios ar fi fost făcută această propagandă, în fața guvernării abile a Ardealului nu se mai putea nimic spune.

Două concepții se ciocnau violent. Concepția feudală ungurească nu era capabilă să îmbrățișeze problemele noi, să se pătrundă de necesitatea așezărilor reclamate de spiritul vremii. Structura decrepită a statului nu era accesibilă transformării radicale preconizate de d. Jászi. Vechea clădire, oricât de strălucitoare în infățișările sale exterioare, era menită să se dărîme. Concepției oligarhice și spiritului de castă i-se opunea concepția democrată reprezentată de fruntașii români ardeleni. Formularea hotărîrilor dela Alba-Iulia avea să vădiască opoziția frapantă dintre lumea trecutului și cea a viitorului.

Dorința fierbinte a democraților români nu poate fi alta, decât ca Alba-Iulia să nu rămână o vorbă deșartă, ci duhul ei să tăie, considerând aceasta ca o garanție durabilă pentru pacea popoarelor.

Speră și dorește că și ceilalți conaționali germani din noul stat se vor alătura la hotărîrea sa și exprima dorința că drepturile ce îi revin se vor recunoaște și celorlalți germani și aparținerea națională a tuturor germanilor se va reînoi în noul stat.

În deplina conștiință a importanței sale hotărîri, poporul săsesc începând cu astăzi se consideră membru al imperiului român și fii și ficele sale cetățeni ai acestui stat. Roagă pe Dumnezeu să ducă la bine și să binecuvânteze acest pas plin de răspundere pe care s'a simțit dator să-l facă”.

* În Arhiva pentru știința și reforma agrară, anul III. No. 4, d. Vasile Stoica scrie un studiu documentat asupra problemelor ridicate de unguri în streinătate.

străbată toate fibrele structurii statului român. Numai ceea ce se razimă solid pe conștiința populară poate dăinui.

Alba-Iulia rămâne pivotul consolidării definitive a țării tuturor românilor. În sensul ei își va găsi România nouă și destul de mare rațiunea existenței sale de totdeauna.

Avertismentele ei sunt multiple și cititorii înșiși își vor formula concluziile. În ceasurile grele Alba-Iulia a putut să apese greu platanul politicii internaționale în favoarea României grație spiritului de inițiativă și de cugetare matură al social-democraților români; iar dacă această colaborare a fost atât de importantă în orele de naștere desigur că este o chestiune de prudență politică pentru viața de stat, ca social-democrații să nu fie respinși dela o împreună lucrare întru conducerea destinului țării nici în vremea de liniște internă, de adolescență și apoi de plină bărbăție a poporului nostru. Apoi orice zăbavă întru a da instituțiilor țării un caracter pregnant de reprezentare a voinții populare nu poate fi decât o întârziere a realizării Albei-Iulii: unificarea desăvârșită sufletească se înfăptuiește în măsura în care se democratizează viața întregii Românii. Nu pofta de a întinde peste viața provinciilor eliberate întâiu sufletește prin ele înșile și unite în mod voluntar prin propria lor convingere și afirmare politică, o nouă stăpânire, ci o conlucrare, o tovarășie reală și un sprijin binevoitor la întărirea în toate direcțiile să animeze pe frații liberi, evitând orice sfidare și trufie. Și n'avem să ne temem de nimic, dimpotrivă numai câștiga putem, din respectarea angajamentelor luate față de minoritățile naționale, nefiind nicidecum în interesul public al patriei întregite să întretină sub spuză o dușmănie aprinsă, ci să se împlinească totul pentru a se curma o agitație ce colcăie pe înfundate. Iar pentru biata nație să se întreprindă toate acele acțiuni cari-i pot da înzdrăvenirea morală și materială ce i s'a refuzat de vechii săi stăpâni în vechiul său pământ: România să fie totdeauna expresiunea viie a intereselor ei.

Cuprinsul

	Pagina
Decrepitudinea monarhiei habsburgice	3
Opresiunea ungurească	10
Prăbușirea	27
Partidul național deschide epoca nouă a românilor ardeleni . . .	37
Organizarea revoluției	50
Acțiunea revoluționară a domnului Iuliu Maniu la Viena . . .	53
Poporul petrece	59
Partidul național pretinde dreptul de ocărnuire asupra Ardealului	79
Tratatul de la Arad	81
Către popoarele lumii	100
Solidaritatea politică a românilor ardeleni	105
Convocarea Adunării Naționale	107
Conferința preliminară	111
Proclamarea unirii	119
În așteptare	134
Voluntarii și pîrșegii	137
Temniți și atrocități	142
Calvarul Bihariei	153
Sub ocupația franceză	160
Principiile politicii ardelenice	169
Cuprinsul	175

Cupressus

1	Cupressus sempervirens
2	Cupressus arborescens
3	Cupressus macrocarpa
4	Cupressus lusitanica
5	Cupressus sempervirens
6	Cupressus arborescens
7	Cupressus macrocarpa
8	Cupressus lusitanica
9	Cupressus sempervirens
10	Cupressus arborescens
11	Cupressus macrocarpa
12	Cupressus lusitanica
13	Cupressus sempervirens
14	Cupressus arborescens
15	Cupressus macrocarpa
16	Cupressus lusitanica
17	Cupressus sempervirens
18	Cupressus arborescens
19	Cupressus macrocarpa
20	Cupressus lusitanica
21	Cupressus sempervirens
22	Cupressus arborescens
23	Cupressus macrocarpa
24	Cupressus lusitanica
25	Cupressus sempervirens
26	Cupressus arborescens
27	Cupressus macrocarpa
28	Cupressus lusitanica
29	Cupressus sempervirens
30	Cupressus arborescens
31	Cupressus macrocarpa
32	Cupressus lusitanica
33	Cupressus sempervirens
34	Cupressus arborescens
35	Cupressus macrocarpa
36	Cupressus lusitanica
37	Cupressus sempervirens
38	Cupressus arborescens
39	Cupressus macrocarpa
40	Cupressus lusitanica
41	Cupressus sempervirens
42	Cupressus arborescens
43	Cupressus macrocarpa
44	Cupressus lusitanica
45	Cupressus sempervirens
46	Cupressus arborescens
47	Cupressus macrocarpa
48	Cupressus lusitanica
49	Cupressus sempervirens
50	Cupressus arborescens
51	Cupressus macrocarpa
52	Cupressus lusitanica
53	Cupressus sempervirens
54	Cupressus arborescens
55	Cupressus macrocarpa
56	Cupressus lusitanica
57	Cupressus sempervirens
58	Cupressus arborescens
59	Cupressus macrocarpa
60	Cupressus lusitanica
61	Cupressus sempervirens
62	Cupressus arborescens
63	Cupressus macrocarpa
64	Cupressus lusitanica
65	Cupressus sempervirens
66	Cupressus arborescens
67	Cupressus macrocarpa
68	Cupressus lusitanica
69	Cupressus sempervirens
70	Cupressus arborescens
71	Cupressus macrocarpa
72	Cupressus lusitanica
73	Cupressus sempervirens
74	Cupressus arborescens
75	Cupressus macrocarpa
76	Cupressus lusitanica
77	Cupressus sempervirens
78	Cupressus arborescens
79	Cupressus macrocarpa
80	Cupressus lusitanica
81	Cupressus sempervirens
82	Cupressus arborescens
83	Cupressus macrocarpa
84	Cupressus lusitanica
85	Cupressus sempervirens
86	Cupressus arborescens
87	Cupressus macrocarpa
88	Cupressus lusitanica
89	Cupressus sempervirens
90	Cupressus arborescens
91	Cupressus macrocarpa
92	Cupressus lusitanica
93	Cupressus sempervirens
94	Cupressus arborescens
95	Cupressus macrocarpa
96	Cupressus lusitanica
97	Cupressus sempervirens
98	Cupressus arborescens
99	Cupressus macrocarpa
100	Cupressus lusitanica

„SOCIETATEA DE MAINE“

REVISTĂ SĂPTĂMÂNALĂ SOCIAL-ECONOMICĂ

„Societatea de Măine“ dă lămurirea teoretică a problemelor sociale, economice și culturale. Intreprinde cele mai vaste anchete publicistice în domeniile: agrar, economic, biopolitic și cultural. Este organul democrației radicale susținând cauzele celor necăjiți. Publică cele mai controlate informațiuni, căci fără cunoașterea exactă a realităților nu se poate consolida nimic. Are colaborarea celor mai talentați scriitori și ziariști. Timp de trei ani „Societatea de mâine“ a reușit să-și câștige cele mai întinse simpatii în lumea cititorilor serioși din toată țara!

„Societatea de Măine“ este agentul cel mai energic și viu al idealurilor de progres social. Este tribuna înaltă de dreptate și libertate a ideilor.

Abonați și răspândiți cu toții „Societatea de Măine“.

Redacția și Administrația: Cluj, Piața Unirii 8 și Calea Victoriei 51.

Abonament anual: instituții, autorități: 1000 Lei. — Profesioniști libere: 600 Lei. Funcționari: 500 Lei.

Intellectualii! Industriașii! Comercianții! Muncitorii! abonați cu toții și citiți regulat cea mai mare publicație social-economică a României întregite: „Societatea de Măine“.

Prețul lei 100